



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PROPERTY OF
*University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS



THE HARVARD ORIENTAL SERIES

VOLUME FOURTEEN

HARVARD ORIENTAL SERIES

EDITED

WITH THE COÖPERATION OF VARIOUS SCHOLARS

BY

CHARLES ROCKWELL LANMAN

PROFESSOR AT HARVARD UNIVERSITY; HONORARY MEMBER OF THE ASIATIC SOCIETY OF
BENGAL, SOCIÉTÉ ASIATIQUE, ROYAL ASIATIC SOCIETY, AND DEUTSCHE MORGEN-
LÄNDISCHE GESELLSCHAFT; ETC.; CORRESPONDING MEMBER OF THE KÖNIG-
LICHE GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN ZU GÖTTINGEN, THE
IMPERIAL RUSSIAN ACADEMY, AND THE INSTITUTE OF FRANCE

Volume Fourteen

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS
The Harvard University Press
1915

THE PANCHATANTRA

A Collection of Ancient Hindu Tales

IN ITS OLDEST RECENSION, THE KASHMIRIAN, ENTITLED

TANTRAKHYAYIKA

THE ORIGINAL SANSKRIT TEXT, EDITIO MINOR,
REPRINTED FROM THE CRITICAL EDITIO MAJOR WHICH WAS MADE FOR THE
KÖNIGLICHE GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN ZU GÖTTINGEN

BY

DR. JOHANNES HERTEL

PROFESSOR AM KÖNIGLICHEN REALGYMNASIUM, DÖBELN, SAXONY



CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS
The Harvard University Press
1915

The volumes of this Series may be had, in America, by addressing Messrs. GINN AND COMPANY, at New York or Chicago or San Francisco, or at the home-office, 29 Beacon Street, Boston, Mass.; in England, by addressing Messrs. GINN AND COMPANY, 9 St. Martin's Street, Leicester Square, London, W.C.; and in Continental Europe, by addressing Mr. Otto Harrassowitz, Leipzig.—For the titles and descriptions and prices, see the List at the end of this volume.

PK
3741
.P2
1915



PRINTED FROM TYPE IN 1913 AT THE
ORIENTAL PRINTING OFFICE OF

G. KREYSING

LEIPZIG, SAXONY, GERMANY

First Edition, issued in 1915
Twelve Hundred and Fifty Copies

gpl
10-9-56

CONTENTS

PREFATORY AND RELATED MATTER

PAGE

Preface: by the Editor of this Series

The titles Panchatantra and Tantrākhyāyika	ix
Importance of the Panchatantra in the history of literature	ix
Its place of origin, author, date, and purpose	ix
Earliest and latest time-limits of the work, 300 B.C. and 570 A.D.	x
Hertel's essays and books on the Panchatantra	xi
The missing Introduction and Notes to the present volume	xii
Acknowledgments: to the Printing-house of G. Kreysing of Leipzig	xii
To the Royal Society of Sciences at Göttingen	xiii

Typographical devices etc. explained

Head-lines, page-numbers, line-numbers	xiv
Indication of embboxments by vertical wavy lines	xiv
Vertical straight black-faced lines	xv
Device for citing whole paragraphs of the frame-stories	xv
Citation of tales and stanzas	xv

SANSKRIT TEXT OF THE TANTRĀKHYĀYIKA OR

The Panchatantra in its oldest extant form, the Kashmirian	1 to 143
--	----------

Introduction or Kathāmukha

King Amaraśakti and his three simple sons	1
The king entrusts the princes to the wise teacher Vishṇuśarman	1
The octogenarian master composes for them Five Tantras or Panchatantra	2

Book I or first Tantra: The estranging of friends

Frame-story: The lion (Piṅgalaka) and the bull (Sañjivaka) and The two jackals, Karaṭaka and Damanaka	3
Tale i: Ape and wedge	5
Frame-story continued	5
Tale ii: Jackal and drum	11
Frame-story continued	12
Tale iii a: Monk and swindler	14
{ Tale iii b: Rams and jackal	14
Tale iii a concluded	14
Tale iii c: Cuckold weaver	14
Frame-story continued	17

	PAGE
Tale iv: Crows and serpent	18
{ Tale v: Heron, fishes, and crab	18
Tale iv concluded	20
Frame-story continued	20
Tale vi: Lion and hare	20
Frame-story continued	22
Tale vii: Louse and flea	25
Frame-story continued	26
Tale viii: Blue jackal	26
Frame-story continued	27
Tale ix: Lion's retainers outwit camel	32
Frame-story continued	34
Tale x: Strand-bird and sea	35
{ Tale xi: Two geese and tortoise	36
Tale x continued	37
{ Tale xii: Three fishes	37
Tale x concluded	38
Frame-story continued	39
Tale xiii: Jackal outwits camel and lion	39
Frame-story continued	41
Tale xiv: Ape, glow-worm, and officious bird	45
Frame-story continued	45
Tale xv: Good-heart and Bad-heart	46
{ Tale xvi: Heron, serpent, and mongoos	48
Tale xv concluded	48
Frame-story continued	49
Tale xvii: How mice ate iron	50
Frame-story continued and concluded	51

Book II or second Tantra: The winning of friends

Frame-story: Dove, mouse, crow, tortoise, and deer	54
Tale i: Mouse and two monks	62
{ Tale ii: Hulled grain for hulled grain	63
{ Tale iii: Too greedy jackal	64
{ Tale ii concluded	65
Tale i concluded	65
Frame-story continued	73
Tale iv: Weaver and Stingy and Bountiful	76
Frame-story continued	79
Tale v: Deer's former captivity	84
Frame-story continued and concluded	87

	PAGE
Book III or third Tantra: The war of the crows and the owls	
Frame-story: The war of the crows and the owls	90
Tale i: Ass in panther-skin	96
Frame-story continued	96
Tale ii: Birds elect a king	97
{ Tale iii: Elephant and rabbit and moon	98
Tale ii continued	100
{ Tale iv: Cat as judge between partridge and hare	101
Tale ii concluded	103
Frame-story continued	104
Tale v: Brahman, goat, and three rogues	104
Frame-story continued	105
Tale vi: Ogre, thief, and Brahman	107
Frame-story continued	108
Tale vii: King Śivi	108
Frame-story continued	110
Tale viii: Cuckold wheelwright	110
Frame-story continued	111
Tale ix: Mouse-maiden will wed a mouse	111
Frame-story continued	113
Tale x: Frogs ride a serpent	116
Frame-story continued	117
Tale xi: Goose and fowler	121
Frame-story continued and concluded	123
Book IV or fourth Tantra: The loss of one's gettings	
Frame-story: Ape and crocodile	124
Tale i: Punished onion-thief	127
Frame-story continued	127
Tale ii: Ass without heart and ears	128
Frame-story continued and concluded	130
Book V or fifth Tantra: The fruits of rashness	
Frame-story: Brahman and faithful mongoos	131
Tale i: Brahman builds air-castles	131
Frame-story continued	132
Tale ii: The barber who killed the monks	133
Appendixes I and II and III and IV	
Appendix I: To book III; text, page 103, line 24	
Tale: Treacherous bawd	135

	PAGE
Appendix II: To book III; text, page 107, line 10.	
Tale: Old man, young wife, and thief	138
Appendix III: To book III; text, page 113, line 17	
Tale: Jackal and wary fox	140
Appendix IV: To book IV; text, page 130, line 8	
Tale: Sham warrior	142

PREFACE BY THE EDITOR OF THIS SERIES

The titles of this work, and its importance.—This volume contains the Sanskrit text of the Tantrākhyāyika or Panchatantra, a collection of ancient Hindu tales in its oldest extant form. Hertel renders *tantra* as 'case-of-good-sense' or 'Klugheitsfall.' The alternative title Panchatantra, 'The five (*pañca*) cases-of-good-sense,' is the one by which the many forms of the work are commonly known in the Occident, and it alludes to the five books into which the work is divided. Hertel translates the title Tantrākhyāyikam as [Manual] 'consisting of tales of cases-of-good-sense,' or, in German, as 'Aus Erzählungen von Klugheitsfällen bestehendes' [Lehrbuch]. In the preface to his volume entitled *Das Panchatantra*, page vii, he says:

This book treats of the history of a work which has made an unparalleled triumphal progress from its native land over all the civilized parts of the globe and which for more than fifteen hundred years has delighted young and old, educated and uneducated, rich and poor, high and low, and still delights them. Even the greatest obstacles — whether of language or customs or religion — have not been able to check that triumphal progress.

The Panchatantra, he adds, is not only the oldest extant work of Hindu artistic fiction, but it is also the one which has exercised a greater influence than any other work of India upon the literature of the world. It was the Panchatantra that formed the basis of the studies of the immortal pioneer in the field of comparative literature, Theodor Benfey. It was his work, entitled *Das Panchatantra*, that laid the foundation of the scientific treatment of the history of the fable. From the Panchatantra there came the lost, but famous, Pahlavi translation, among whose effluxes are some of the most notable books of southwestern Asia and of Europe, the Old Syriac *Kalilag* and *Damnag*, the Arabic *Kalila* and *Dimna*, John of Capua's *Directorium vitae humanae*, the *Buch der Beispiele der alten Weisen*, in German of great vigor and beauty, — and so on down to that gem of racy Tudor English, the translation¹ of Doni's *La philosophia morale*, by Sir Thomas North.

The Panchatantra: its place of origin, author, date, and purpose.—Several of the most important of Hertel's conclusions, as set forth in his book, *Das Panchatantra*, may here be given, but without detailed references,

¹ Reprinted by Joseph Jacobs: The earliest English version of the fables of Bidpai [Pilpay]. London. 1888.

since the conclusions are easily found, mostly in the second chapter.—The native land of the Tantrākhyāyika was probably Kashmir. Its author was a Vishnuite brahman whose name and date we do not know. It purports to be the work of an octogenarian brahman sage named Vishṇuśarman. It was written in the language of the educated court-circles of the time, the Sanskrit. Its purpose was to train young princes to discreet behavior (*klugem Handeln*) in private and political life, and, incidentally and by a faultless model, to teach them the court-language, the Sanskrit.

Earliest and latest time-limits of this work, 300 B.C. and 570 A.D.
— A prior time-limit for the Tantrākhyāyika may be determined by a reference which it makes to Chāṇakya. Its author, at stanza 2, pays homage to six authors of hand-books for princes, among them to "Chāṇakya, the great," whose Artha-śāstra, very recently found and published, was known to the author of our text and used by him. Chāṇakya, otherwise known as Kāuṭilya or Vishṇugupta, was the prime-minister of the first king of the Mauryan dynasty, king Chandragupta or *Σανδράκορρος* of Pātali-putra or *Παλιβοθη*, 321–297 B.C., at whose court Megasthenes lived as ambassador of Seleukos Nikator. The earliest time-limit for the Tantrākhyāyika would accordingly be about 300 B.C.

The latest time-limit is set by the date of the famous translation of our text into Pahlavi. The celebrated Persian king of the Sassanian dynasty, Chosrau Anōsharwān, 531–579 A.D., commanded his learned physician, Burzuyeh or Burzōe, who knew both the Indian and the Persian tongue, to go to India and get this and other books and translate them into Persian, that is Pahlavi. (See Hertel, page 362.) This command Burzōe executed. The date of the Tantrākhyāyika must accordingly be somewhere between about 300 B.C. and about 570 A.D.

For any precise date, as already intimated, no cogent arguments have as yet been adduced. Certain genuine passages of the Tantrākhyāyika do indeed mention *dīnāra* as coins. Winternitz, following Jolly, assumes that the pronunciation of *dēnāria* or *δηνάρια* as *δινάρια* was not earlier than the second century of our era, and that Sanskrit works which mention *dīnāra* can therefore not be earlier than the second century. Hertel accordingly, with perhaps too great caution, thinks that Winternitz and F. W. Thomas may be right in setting the date of the Tantrākhyāyika at about 300 A.D. On the other hand, Keith maintains (JRAS. 1915, page 504) that Indian works with this iotacism need not on that account be later than the beginning of our era. The genealogical tree of the forms and versions of the Indian original shows that the Tantrākhyāyika must have been an old work even at the time of king Chosrau. And we know that its fame had

already reached to distant Persia. Its style and vocabulary moreover show signs of relatively high antiquity. Hertel is of opinion that the *Tantrākhyāyika* is, as said above, the oldest extant work of Hindu artistic fiction. To this Winternitz (DLZ. 1914, column 2482) demurs.

Hertel's essays and books on the Panchatantra.—For the last fifteen years and more, Professor Johannes Hertel has devoted himself with marvellous industry and enthusiasm and success to the study of the narrative literature of India. In particular he has investigated the collection of ancient Hindu tales entitled Panchatantra, — the history of the forms and texts thereof and of their substance. The results of his studies are contained in a multitude of scattered essays and in various independent works, of which works the following should here be mentioned :

Über das *Tantrākhyāyika*, die Kasmirische Rezension des *Pañcatantra*. Mit dem Texte der Handschrift Deccan College VIII. 145. Von Johannes Hertel. [= Band XXII, No. V, der Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften.] Leipzig. B. G. Teubner. 1904.

Das südliche *Pañcatantra*. Sanskrittext der Rezension β mit den Lesarten der besten Handschriften der Rezension α . Herausgegeben von Johannes Hertel. [= Band XXIV, No. V, of the same.] Leipzig. B. G. Teubner. 1906.

The Panchatantra. A collection of ancient Hindu tales, in the recension, called *Pañchākhyānaka*, and dated 1199 A.D., of the Jaina monk, *Pūrṇabhadra*. Critically edited in the original Sanskrit by Dr. Johannes Hertel, Oberlehrer am Koeniglichen Realgymnasium, Doebeln, Saxony. [= Volume XI of the Harvard Oriental Series.] Cambridge, Massachusetts. Published by Harvard University. 1908.

The Panchatantra-text of *Pūrṇabhadra*. Critical introduction and list of variants. By the same. [= Volume XII of the same.] The same. 1912.

The Panchatantra-text of *Pūrṇabhadra* and its relation to texts of allied recensions as shown in parallel specimens. By the same. [= Volume XIII of the same.] The same. 1912.

Tantrākhyāyika. Die älteste Fassung des *Pañcatantra*. Aus dem Sanskrit übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen von Johannes Hertel. [Two volumes.] Erster Teil. Einleitung. Zweiter Teil. Übersetzung und Anmerkungen. 1909. Leipzig und Berlin. Druck und Verlag von B. G. Teubner.

Tantrākhyāyika. Die älteste Fassung des *Pañcatantra*. Nach den Handschriften beider Rezensionen zum ersten Male herausgegeben von Johannes Hertel, Oberlehrer am Kgl. Realgymnasium zu Döbeln. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1910. [= Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist. Klasse. Neue Folge. Band XII. No. 2.]

Das *Pañcatantra*. Seine Geschichte und seine Verbreitung. Von Johannes Hertel. Gekrönte Preisschrift. [Monogram of B.G.T. and the motto "Orient und Occident sind nicht mehr zu trennen."] Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin. 1914.

The missing Introduction and Notes to the present volume.— The printing of the text of the *Tantrākhyāyika*, given on pages 1 to 143 of this volume, volume XIV of the Harvard Oriental Series, was completed September 16, 1913. Professor Hertel had promised to write a brief introduction giving a summary of the history of the Panchatantra. That summary would of course have been a résumé of the volume last cited, *Das Pañcatantra*, and would everywhere have referred to it for proofs and details. Professor Hertel had promised also to prepare for this volume a body of annotations which should justify the occasional departures of the text here given from the text of the editio major; should define the words which have not yet been given in the Sanskrit lexicons; should briefly explain passages that are difficult or that had been wrongly rendered in his own translation; and should make any needed comment on passages which had already evoked public discussion among the critics. The substance of much of the intended contents of these notes may be found in the numerous articles of Professor Hertel published during the last few years. Especially important in this connection are his articles in volume 25 of the *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, *Einzelbemerkungen zu den Texten des Pañcatantra*, and in volumes 67 to 69 of the *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, *Indologische Analekta*.

Hertel's book, *Das Pañcatantra*, appeared only a short time before the outbreak of the world-war. The teaching-staff of the Gymnasium at Döbeln was reduced in number and the work of those left at home was correspondingly heavier. In December, 1914, Professor Hertel, while on a sick-bed, received his orders to join the colors. His latest letter to me is dated Borna (Saxony), February 9, 1915. It explains the situation as to the promised Introduction and Notes, and says that he daily expects to be ordered to the front. If he returns to his wife and seven children and to the studies in which he has won such great distinction, he may yet prepare the Introduction and Notes so that they may be issued with the translation of the *Tantrākhyāyika* which I have undertaken.

The only course that lay open to me was to write the indispensable preliminary matter for this volume myself and to issue the volume¹ without the Introduction and Notes.

Acknowledgments.— To the printing-house of G. Kreysing of Leipzig a public acknowledgment of thanks is due. Dr. Hertel gave me the

¹ The printed sheets were shipped from Leipzig to Boston via Rotterdam, and by the Holland-America Line, about the middle of February, 1915, the beginning of the great activity of the German submarines. In spite of torpedoes and mines and other dangers of the long list given in the war-insurance policy, the sheets arrived safe in Boston about the first of April.

welcome assurance that the compositor and proof-reader did their work so well as to save him a great deal of trouble. And the general appearance of the text called forth from him expressions of satisfaction and delight. The larger Sanskrit type of this volume was brand-new when the work was begun, and it certainly yields a clear-cut and beautiful result. Scholars may well be grateful to good master-printers, and I wish for this printing-house, now in the second century of its history, a long continuance of its useful and honorable activity.

The Royal Society of Sciences at Göttingen deserves the thanks of Indianists for publishing Dr. Hertel's elaborate critical edition of this text or "editio major." The Society's edition is of course the indispensable basis for all further scientific investigation of the Panchatantra. And I make this statement explicitly and in Dr. Hertel's name, since he promised the Royal Society to do so when he received permission to issue this editio minor.

The price of the editio major is necessarily too large for the purse of the average student. It seemed, accordingly, that an inexpensive reprint or "editio minor" might prove very useful. For the permission to make this reprint, I here express on behalf of Dr. Hertel and myself our thanks to the Royal Society of Sciences at Göttingen.

Since the text of the Tantrākhyāyika is of great intrinsic importance by reason of its antiquity and its history and its contents and its suitability as a reading-book for students, it is hoped that this "editio minor" may find a hearty welcome and a wide circulation.

CHARLES R. LANMAN

Harvard University
August 9, 1915

TYPOGRAPHICAL DEVICES ETC. EXPLAINED

Head-lines, page-numbers, line-numbers, indication of emboxments.

— The typographical devices of this volume are substantially the same as those employed in the Panchatantra of Pūrṇabhadra, Harvard Oriental Series, volume XI (see pages xxiv–xxv). The useful **head-lines** are self-explaining. The wording of the **titles** of the tales is so chosen as to accord so far as possible with the wording in volume XI. The **page-numbers** are given on the left-hand corner of each page, no matter whether it be odd or even, and **every third line** (not fifth) is numbered at the beginning (not the end). This is far more convenient than numbering every fifth line. And a number at the beginning of the line is much more easily caught by the eye than a number at the end, especially if the lines are not of just the same length. As to the **indication of emboxments**, I may quote my own words, as found at page xxv of volume XI, changing what needs to be changed:

Emboxments indicated by vertical wavy lines. — It is the Hindu habit to embox one story within another, and a third within the second, and so on. To follow any given story through these interruptions is not always easy for a master, and is most difficult for a beginner who reads slowly. In this edition the frame-story is distinguished by small type; emboxments of the first degree by large type; emboxments of the second degree by large type and one vertical wavy line at the right-hand margin; emboxments of the third degree by large type and two wavy lines. The general structure of the whole work appears also very plainly from the Table of Contents, in which I have tried to make the relation of frame-story to emboxments and of these to one another clear at a glance.¹

Thus tale i of book II, Mouse and two monks, runs over 11 pages (62 to 72) with tale ii (Hulled grain for hulled grain) as an interruption, which interruption is itself interrupted by tale iii (Too greedy jackal). The text of tale i is indicated at a glance by the large type and the absence of wavy line. If you wish to read it all and continuously, you have only to skip the passages marked with wavy line or lines. The precise limits of tale ii (Hulled grain) are shown at a glance by the single wavy line which runs from 63¹⁸ to 64⁸ and from 65³ to 65²². And the limits of tale iii (Too greedy jackal) are made no less clear by the double wavy line which runs from 64⁶ to 65².

The extreme simplicity and effectiveness of my device for showing the emboxments will, I hope, commend itself to all, and lead to its adoption in other texts of this kind.

¹ Incidentally, these Tables of Contents of volumes XIV and XI show very clearly the contrast between the Tantrākhyāyika and Pūrṇabhadra's text in the use of emboxments. The ancient text uses them very sparingly (the Too greedy jackal is the only emboxment of the third degree), while the modern text employs them with a most objectionable freedom and complexity. See page xii of volume XI.

Vertical straight black-faced lines. — These lines, in the right-hand margin, have been employed in cases where, on account of a lacuna in the manuscript *a*, it was necessary to put the reading of *β* into the text. The beginning or end of such a *β*-passage is indicated by an asterisk in case it does not coincide exactly with the beginning or end of a line. Thus on page 99, all of lines 1 to 5 is taken from *β*; while in lines 19 to 20 only the words *uktam* to *iti* are taken from *β*. So *eranda-* (10¹⁷) to *bhidya-* inclusive (11⁵). As page 99 shows, the use of straight line and wavy line together makes no confusion. — A series of asterisks indicates a lacuna. Thus at 61¹³ the missing speech of the crow is indicated by eight stars.

Device for citing whole paragraphs of the frame-stories. — In the editio major, Dr. Hertel has divided the frame-stories into paragraphs or Abschnitte (each paragraph being a unit as to substance or contents) and has marked them with letters and figures in the left-hand margin. These markings run in one sequence¹ from A1 to A308. Here A stands for Abschnitt. Those paragraph-divisions and numberings are repeated in this editio minor. Their usefulness is seen in Hertel's Synoptic Table in the Einleitung to his Übersetzung, pages 100 to 126. And Schulthess has adopted them in his translation of the Old Syriac version.

Citation of tales and stanzas. — Whole tales are cited by Roman numerals, a capital for the book or tantra and a lower-case numeral for the tale. Stanzas (or "strophes") are cited by an Arabic numeral. Thus I. viii means book I, tale viii, Blue jackal; while I. 8 means book I, stanza 8 (page 61⁴). But A8 means paragraph or Abschnitt 8 of the frame-story (page 4⁸⁻²⁶). This method of citation is followed by Dr. Hertel in his translation of this text and elsewhere.

C.R.L.

¹ The passages of frame-story interpolated into *β*, and given in Appendix IV, pages 142 and 143, are marked by the bracketed numbering [A296] to [A302]. And certain *β*-passages given in Appendix II, page 138, which follow page 107, line 10, of this text, are marked A225ba and A225bb.



॥ ॐ स्वस्ति प्रजाभ्यः । ॐ नमो विष्णुहन्ते ॥

- यवानिश्च मधुकरीव मही निषसा
 ३ यत्पावनस्य मधुनः परमं निधानम् ।
 तद्गुह्यतः सकलमखण्डपुष्करीकं
 पायादनन्तवपुषः फलमखण्डं च ॥ १ ॥
 ४ मनवे वाचस्पतये मुक्ताय पराशराय ससुताय ।
 चाणक्याय च महते नमो ऽस्तु नृपशास्त्रकर्तृभ्यः ॥ २ ॥
 सकलार्थशास्त्रसारं जगति समासीक्य विष्णुशर्मापि ।
 ५ तन्मैः पञ्चभिरेतैश्चकार सुमनोहरं शास्त्रम् ॥ ३ ॥

A 1a

॥ तथानुब्रूयते ॥

- दाक्षिणात्ये जगपदे मिहिषारोषं नाम नगरम् । तत्र च सकलार्थजनमनोर-
 12 चकल्पद्रुमः प्रवरनरपतिमुकुटमशिमरीचिनिचयरजितचरखयुगलः कलासु पारंनमः
 सकलार्थशास्त्रविदमरशक्तिर्नाम राजा बभूव । तस्य च पुत्रास्त्रयः परमकुर्मधसो
 वसुशक्तिव्यशक्तिरनेकशक्तिचेतिनामानो बभूवुः । तानर्षशास्त्रं प्रति जडाणासीक्य
 15 राजा सचिवानाह्वय संप्रधारितवान् । ज्ञातमेव भवद्भिः । यथा ममैते पुत्राः पर-
 मकुर्मधसः । तद्देवां बुद्धिप्रबोधनं केनोपायेनानुष्ठीयत इति । तत्र केचिदाहुः ।
 देव । द्वादशभिर्वर्षैः किल व्याकरणं ज्ञायत इति । तत्र केचिदाहुः । न वा ज्ञा-
 18 यते च । ततो धर्मार्थकामशास्त्राणि ज्ञेयानि । तदेतदतिमहत् धीमतामपि । किं
 पुनर्मन्दबुद्धीनाम् ।

A 1b

- तद्वचस्तु नितीशास्त्रविद्विष्णुशर्मा नाम ब्राह्मणो ऽनेकशास्त्रविज्ञातकीर्ति-
 21 रसि । तमाह्वय तस्मै समर्थकां कुमारं इति । एवमनुष्ठिते सचिवाह्वतः स रा-
 जा ज्ञातुमात्रमार्गोचितेनाशीर्वादेनाभिनन्द्योपाविशत् । सुखोपविष्टं तमाह राजा ।

▲

ब्रह्मन् । मदनुययार्थमेतान्कुमारान्मुनेधसस्त्वमर्थशास्त्रं प्रत्यनन्वसमान्कर्तुमर्हसि । चर्च-
मायया च त्वां संमानयिष्यामीति । एवमभिहितवति पार्श्वे विष्णुश्चर्मापि तं रा-
१ जानं विज्ञापितवान् ।

कार्यं यथा वदति यः स तथा प्रकारो

युक्तं न युक्तमिदमित्यविचार्यमेतत् ।

२ उद्दिष्टं किं वदति को ऽनुग्रहो ऽयं को ऽव-

मेवार्थतत्त्वमिति तत्प्रभुया विचार्यम् ॥ ४ ॥

A 2

तत्किं वज्रना । मूयतामर्थं मम वचनसिंहनादः । नाहमर्थेष्विप्पुरित्वेनं ब्रवीमि ।

३ न च ममाशीतिवर्षस्य व्यावृत्तसर्वेन्द्रियस्य कश्चिदर्धोपभोगकायः । किंतु त्वद्वितार्थं
युक्तिपूर्वको ऽवमारब्धः । तद्विद्यतामवतनो द्विषसः । यथाहं न यदमासाभ्यन्तरान्तव
पुत्राशीतिशास्त्रं प्रत्यनन्वसमान्करोमि । ततो ममाहंसि मार्गसंदर्शनेन ह्यक्षतमप-
१३ कामयितुमिति ।

एतामसंभावां ब्राह्मणस्य प्रतिज्ञां कृत्वा सप्तविधो रात्रा परं विस्मयमवमदाह
च । यथावदर्थमेतं संपन्नमिति मां पुनर्विज्ञापयिष्यति । तस्माहं पुष्टमनुग्रहं करि-

१५ ष्यामि । इत्युक्त्वा सवज्रमानं तस्मै समर्पितवान्कुमारान् । तेनापि च स्रूपावमाख्योऽयं
शास्त्रादि विहितानि यत् तस्मादि । न खी ऽदि तिरस्त्रां मनुष्याणां वा । यं
यथायोगं स्वार्थसिद्धये न निवेक्षितवान् ॥

१६ ॥ कथामुद्यमेतत्समाप्तम् ॥



अ ३ अत इदमारभ्यते मित्रमेदं नाम प्रथमं तन्त्रम् । यस्याध्यायः श्लोकः ।

वर्धमानो महान्सेहः सिंहोवृषधीर्धने ।

१ पिशुनेनातिबुद्धेन बभूवेन विनाशितः ॥ १ ॥

अ ४ ॥ तच्चानुसूयते ॥

दाक्षिणात्ये वनपदे मिहिषारोषं नाम नगरम् । तच्च च धर्मोपार्जितवृत्तिर्वर्ध-
६ मानको नाम श्रेष्ठिपुत्रो बभूव । तस्य कदाचिच्चित्तमुत्पन्नम् । प्रभूते ऽपि वित्ते ऽर्ध-
वृद्धिः करणीयेति । उक्तं च ।

असत्यमर्थं लिप्येत सत्यं रचेद्वेषया ।

१ रचितं वर्धयेद्धैनं वृद्धं पात्रेषु मिश्रयेत् ॥ २ ॥

अ ५ असत्यमाभार्या सत्यपरिरक्षणी रचितविवर्धिनी वर्धितस्य तीर्थप्रतिपादनी चेति
श्लोकवाचा । अरक्षमासी ह्यर्थो बह्वपद्रवतया सखी विनश्यति । अवर्धमानो ऽप्यस-
१२ नादिष्वदर्शनाच्छनैरप्युपयुज्यमानः चीयते । अनुपयुज्यमानः प्रयोजनोत्पत्तौ तुल्यो
ऽप्राप्तिरिति । अतः प्राप्तस्य रक्षयविवर्धनोपयोगाः कार्याः । उक्तं च ।

उपार्जितानामर्चनां त्वान एव हि रक्षयम् ।

१५ तडाकोदरसंस्नानां परीवाह इवावसाम् ॥ ३ ॥

अ ६ इति । एवं संप्रधार्य मयुरानामि भास्वमुपसंगृह्य शुभे तिथौ नुद्वजानुज्ञातक-
क्षात्रनरादिनिर्गतः । तस्य च द्वौ वृषभौ वोढारावयधुरायां नन्दकसंजीवकनामा-
१८ नावभूताम् । नक्षत्रस्य कक्षिहिंशे दूरावच्छनिरिनिर्ध्वंससहितवारिजनिताक-
मैकचरस्यैककाष्कटस्य चातिभारादभिहतः कचमपि द्वैवशात्संजीवको युगभङ्गं
कृत्वा निवसाद् । तं च दृष्ट्वा वर्धमानकः सार्धवाहः परं विवाहमनमत् । त्र्यहं
२१ योदीक्ष्य यदासी नावैकजतां समते क्ष । तदा तस्य रविपुष्याहस्ता शेषसार्ध-
संरचसार्धं बह्वपाथं वनमिति मत्वा यथाभिलषितं दिनकारं प्राप्तात् । अन्वदा
त्यामभवान्तत्परे रविपुष्यैरानन्द तस्य मुवीक्षम् । स्वामिन् । मृतो ऽसौ संजीवक
२४ इति । अस्याभिवाग्यादिना सत्कृतः । इति । एतच्छ्रुत्वा वर्धमानः सार्धवाहश्च कृत-

अतथा प्रेतहत्वानि तस्य कृत्वा नतः । अथासावपि संजीवक आयुःशेषतया सखि-
सपृथैर्वायुनाप्याचितशरीरः कर्षयितुं त्वाद्य यमुनाकच्छमुपसिष्टः । तत्र च मरकत-
सङ्ग्रहानि शय्यायासि भयव्यक्तिपथैरहोभिर्हरयुवम इव पीनककुद्धारो नखवात्स-

A 7 अथ कदाचित्तस्मिन्ने सर्वमुनपरिवृतः पिङ्गसको नाम सिंह उदकग्रहणार्थं
यमुनाकच्छमवतितीर्तुः संजीवकस्य महान्तं मर्जितशब्दमनुबोत् । तं च मुत्तातीवशु-
भितहृदय आकारमाच्छाद्य मच्छसवटप्रदेशे चतुर्मुखसावस्थानेनावस्थितः ।

A 8 चतुर्मुखसावस्थानं कृत्वा । सिंहः सिंहानुषाधी काकरवः किंवृत्त इति मच्छ-
जानि । तत्र च सर्वेष्वेव यामननरपत्तनाधिष्ठानखेटखर्बटोबापायहारकाननवनका-
नेष्वेक एव सिंहः खानीयो भवति । कतिपयसिंहानुषाधिनखसन्धाराः । काकरव-
वर्गं मध्यमवर्गः । किंवृत्ता एवावस्थानवासिनः । अथ पिङ्गसकः सामान्यजनपरि-
वारः स्वजनसुहृज्जनच्छत्रचामरव्यजनवाहनविकासविचारविरहितमकृषिमसाहसैका-
कारसदृशपीतमभयमानमदोत्सेकमसहमानस्वर्धयाहि निरकुशदर्शनैर्धर्ममभिज्ञमितर-
जनसेवितानां कृपयवचसां सामर्थ्यरोषसंरक्षणमर्षसंज्ञानकामानां पुद्बलावामनन्वमनु-
त्थिप्राज्ञासिपुटमदीनमभीतमकृतचाटुकर्मोदयमव्यवसायनुदपीडयामिमानावष्टकभार-
भासुरमनन्वसेवि निःसङ्गमनाब्जभरि परोपकारत्वात्पुद्बकारफलमपरिभूतप्रार्थितम-
तुच्छमपगतदुर्गप्रतिस्कारवृत्तमवधितायव्यवस्थोपमनव्यायत्तमौदलोपार्थितप्रतापा-
तिशयमवापुकासप्रधारकमप्रहरकाभरयं विद्वत्साममपरोचवृत्तमनाशङ्कनीयमनपे-
क्षितपरकसपमकापुद्बनव्यम् *अप्रार्थितमव्यवस्थोपाहाराकारकम्* अनिन्ध-
मविषयक्रियाशिक्षितकुतिप्रबोधमनिष्ठाविधाति परिजननिरपेक्षसम्यगासनिवासवी-
हित्वं वज्रसत्त्वाग्रमैकान्तविहारिणां तत्त्वकामानुश्रवणानां वीतरागाणां चावदुप-
भोग्यमपाङ्गधीरावलोकिताभवहारवलोपकरणं वनागरे निःसाध्यसमुद्भिः शिरो
वहन्नायत्यमनुभवप्राप्ते । अपि च ।

२४ एकाकिनि वनवासिन्वराजस्यखानीतिशास्त्रज्ञे ।

सख्योच्छ्रिते मुनपती राजेति निरः परितमन्ति ॥ ४ ॥

A 9 तस्य च करटकदमनकनामानौ द्वौ वनाधी मन्निपुषावाक्याम् । तौ च परस्परं
मन्त्रयतः । तद्वच दमनको ज्ञवीत् । भद्र करटक । अद्य तावद्वक्ष्यतामी पिङ्गसक
उदकग्रहणार्थमभिप्रवृत्तमतिः किं निमित्तमिहावस्थितः । खो ज्ञवीत् । किमनेन
व्यापारेणावधोरिति । उक्तं च ।

२५ व्यापारेषु व्यापारं खो नरः कर्तुमिच्छति ।

स नरो निहतः श्रेति वीखोत्पाटीव मर्कटः ॥ ५ ॥

A 10 दमनक आह । कथं वीतत् । खो ज्ञवीत् ।

॥ कथा १ ॥

- अस्ति कश्चिद्वणिजकः । नगरसमीपे तेन देवतायतनं क्रियते ।
 ५ तत्र ये कर्मकाराः स्थपत्यादयः । ते मध्याह्नवेलायामाहारनिमित्तं
 भोजनमण्डपमनुप्रविष्टाः । अकस्माच्चानुषङ्गिकं देवगृहे वानरयू-
 थमागतम् । अथ तत्रैकस्य शिल्पिनो ऽर्धस्फोटितकाष्ठस्तम्भो ऽर्जुन-
 ६ मयः खदिरकीलकेन मध्ये यन्त्रनिखातेनावष्टम्भो ऽवतिष्ठते । तत्र
 कदाचिद्वानरयूथो गिरिशिखरादवतीर्थं स्वेच्छया तदशिखरप्रा-
 सादशृङ्गदारुनिचयेषु प्रकीडितुमारब्धः । एकस्तु तत्रासन्नविनाश-
 ७ द्वापलादुपविश्य स्तम्भे यन्त्रचारमुद्दिश्येदमाह । केनायमस्थाने
 कीलको निखातः । इति पाणिभ्यामेव संगृह्योत्पाटयितुमारब्धः ।
 स्थानाच्चलिते कीले यदुत्तमम् । तदनाख्येयम् । एवमेव भवता
 १२ ज्ञातमिति ।

A 11

- अतो ऽहं ब्रवीमि । अन्धापारः प्राचीः परिहर्तव्यः । इति । पुनश्चाब्रवीत् । आव-
 योस्वावब्रूयितशेषमाहारनिर्वर्तनमस्त्येव । करटकं दमनक आह । कचमाहारमाचार्यी
 १५ केवलं भवान् । सर्वस्वावप्रधानसेवां कुर्वते विशेषार्थी । साधु चेदमुच्यते ।

सुहृदामुपकारकारणा-

द्विषतामप्यपकारकारणात् ।

१८ नृपसंश्रय इत्यते बुधे-

र्जठरं को न विभर्ति केवलम् ॥ ६ ॥

अपि च ।

२१ स्वस्य स्नायुवसावसेकमस्मिन् निर्मासमप्यस्ति नोः

आ सञ्ज्या परितोषमेति न च तत्तस्य बुधः शान्तये ।

सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि तत्का निहन्ति द्विपं

२४ सर्वः कृच्छ्रगतो ऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ ७ ॥

अन्वञ्च ।

- साङ्ख्यवाक्यनमधश्चरवावपातं
 भूमी निपत्य बह्मोदरदर्शनं च ।
 ३ आ पिच्छदकं कुर्वते नवपुनवसु
 धीरं विचोक्तयति चादुशति च मुक्ते ॥ ८ ॥
 विद्याविक्रमवं चो ऽस्ति साधु सो ऽस्तीह मानवः ।
 ६ चापि नाम स्वसाङ्ख्यवाक्यनाद्विनिमुते ॥ ९ ॥
 चञ्चीकृते चक्षमपि प्रचितं मनुष्य-
 विज्ञानविक्रमयशोभिरभयमानम् ।
 ९ तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति लोके
 काको ऽपि जीवति चिराय वसिं च मुक्ते ॥ १० ॥
 सुपूरा वै कुण्डिका सुपूरो मूषकाज्जलिः ।
 १२ सुसंतुष्टः कापुत्रवः स्वस्यैनापि तुल्यति ॥ ११ ॥
 अहितहितविचारमूढबुधैः
 सुतसमदीर्घमिर्वैहिष्कृतस्य ।
 १५ उदरभरवमाचक्षेपलेच्छोः
 पुत्रवपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥ १२ ॥
 A 12 करटक आह । आवां तावदप्रधानी । किमावधोरणेन आपारेण । दमनक
 १८ आह । विद्यता कासेन प्रधानी वाप्रधानी भवति ।
 न कस्यचित्कश्चिदिह प्रभावा-
 न्नवस्तुदारो ऽभिमतः खलो वा ।
 २१ लोके मुदत्वं विपरीततां च
 स्वचेष्टितान्नेव नरे नयन्ति ॥ १३ ॥
 बह्वनामप्यमिषाणां य इच्छेत्कर्तुमप्रियम् ।
 २४ आत्मा तेन मुक्षीर्योऽप्यसत्तेषां महदप्रियम् ॥ १४ ॥
 आरोग्यते ऽरमा शैलाय यत्नेन महता यथा ।
 निपात्यते चक्षेनाधकावात्मा मुबद्दीपयोः ॥ १५ ॥
 A 13 २७ तत् । भद्र । आत्मायत्तो ह्यात्मा सर्वस्य । करटकः । अथाप भवान्किं कर्तु-
 मनाः । दमनकः । अयं तावत्स्वामी भीरुश्च भीरुपरीवारस्य मूढमतिः । करटकः ।
 कथं भवाज्जानाति । दमनकः । किमप्येयम् । उक्तं च ।
 ३० उदीरितो ऽर्धः पशुनापि नृह्यते
 हयाश्च नागाश्च वहन्ति चोदिताः ।
 अनुक्तमप्युहति पक्षितो जनः
 ३३ परेक्षितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥ १६ ॥

- A 14 तद्देनमस्यैव प्रज्ञाप्रभावेनास्मीकरिष्यामि । करटकः । भद्र । अगमिष्यो भवान्से-
 वाधर्मस्य । कथमास्मीकरिष्यसि । दमनकः । कथमहं सेवानभिष्टः । ननु मयैव स-
 ३ कस्यो ऽनुवीविधर्मो विज्ञातः । अपि च ।
 को ऽतिभारः समर्चानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
 को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ १७ ॥
 A 15 ६ करटकः । कदाचिद्दसावनुचितप्रवेशान्नवनमवमन्यते । दमनकः । अस्त्वितत् ।
 तथापि ।
 आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं
 ९ प्रज्ञाविहीनमकुलीनमसंस्तुतं वा ।
 प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा जाताश्च
 यः पार्श्वतो वसति तं परिवेष्टयन्ति ॥ १८ ॥
 12 कोपप्रसादवस्तूनि विचिन्त्यन्तः समीपनाः ।
 आरोहन्ति श्वैर्भुक्ता धूर्तं तमपि पार्श्विणम् ॥ १९ ॥
 A 16 करटकः । अथ भवान्किं तच्च वक्ष्यति । दमनकः । भद्र ।
 15 उत्तरादुत्तरं वाक्यमुत्तरादेव जायते ।
 सुवृष्टिमुत्संपन्नाद्भीमाद्भीममिवापरम् ॥ २० ॥
 अपि च ।
 18 अपायसंदर्शनया विपत्ति-
 मुपायसंदर्शनया च सिद्धिम् ।
 मेधाविनो नीतिविदः प्रयुक्तां
 21 पुरः स्फुरन्तीमिव दर्शयन्ति ॥ २१ ॥
 A 17 न चाहमप्राप्तकार्यं वक्ष्यामि ।
 अप्राप्तकार्यं वचनं बृहस्पतिरपि नृवन् ।
 24 सभते नृज्वलज्वाणमवमानं च केवलम् ॥ २२ ॥
 साधु चेदमुच्यते ।
 नादेशे नाकाशे नापरिपक्वेन्द्रिये न नृबहीने ।
 27 कथयति कथां हि सुकथो न ततो ऽहं कथा भवति वन्द्या ॥ २३ ॥
 अपि च ।
 कल्पयति येन वृत्तिं सदसि च सन्निः प्रशस्यते येन ।
 30 स नृबलीन नृबलता विवर्धनीयश्च रक्षश्च ॥ २४ ॥
 A 18 करटकः । दुरारोहाश्च नरपतयः पर्यता हवाजसं प्रकृतिविषमा रन्धान्वेषिष्यन्-
 तयाहिषश्च । कुतः ।

चितिभुक्कयादावान्मसीरो रत्नवाससावसः ।

जसधिरिव दुरवनाहो विदुषां याहाकुसो नृपतिः ॥ २५ ॥

३ अपि च ।

भोजिनः कसुकासताः क्रूराः कुटिलनामिनः ।

फणिनी मन्मसाध्याय राजानो भुजना इव ॥ २६ ॥

A 19

६ दमनकः । एवमेतत् । तच्चापि ।

राजानमपि सेवको विषमपुपमुज्जते ।

रमको च सह स्त्रीभिः कुशलाः खसु मानवाः ॥ २७ ॥

९ अपि च ।

यस्य यस्य हि यो भावसेन तेन हि तं नरम् ।

अनुप्रविशन् मेधावी चिप्रमात्रवशं नयेत् ॥ २८ ॥

१२ येन येन हि राजानं पश्येत् पुनश्च क्लृप्ति ।

तेन तस्य नुवा याहा विदुषा भूतिमिच्छता ॥ २९ ॥

A 20

करटकः । शिवासे पन्थानः । यथाभिप्रेतमनुशीयतामिति ।

A 21

१५ तत्रा चानुष्ठिते खी ऽपि तमामक्य भूयैः सिंहात्मिकमनमत् । तत्र मुहाद्वारं
प्रविशन्तं दमनकं वृद्धा पिङ्गलको द्वाः खानव्रवीत् । मा विचार्यताम् । अपसार्यकां
वेचासि । अयमस्माकं दमनकश्चिरन्तनो मन्मिपुषः । अद्याहतप्रवेशो ह्येष द्वितीय-
१८ मच्छस्रभानिति । अथोपस्थित्य दमनकः प्रसन्न्य पिङ्गलकनिर्दिष्टे चासने निवसाद् ।
स च तस्य नखकुक्षिशालकतं दक्षिणपाणिमुपरि दत्त्वा मानपुरःसरमब्रवीत् । अपि
भवतः शिवम् । चिरदृष्टो ऽसीति । दमनकः । न किंचिद्वचा । स्वामिन् । पादानां
२१ प्रयोजनमस्तीति । तच्चाप्यवशं प्राप्तकालं यत्तवम् । यस्मान्न केनचिद्वाह्यानुपयोग-
कारणं नास्ति । उक्तं च ।

दन्तस्य वा निष्कृयसेन राज-

२४ न्कार्यस्य कस्युयनकेन वापि ।

तृणेन वार्धं भवतीचराणां

किमङ्ग वाग्धस्यवता जनेन ॥ ३० ॥

२७ अपि च ।

कदर्धितस्यापि हि धैर्यवृत्ते-

नं शक्यते धैर्यनुबं प्रमार्दुम् ।

३० अधोमुखस्यापि कृतस्य वद्रे-

नार्धः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥ ३१ ॥

यदि कीदृशमेवकाङ्क्षनाभो

भुवनः पादतन्नाहतो ऽप्यकाशे ।

३ न करोत्वनुषं कदापि बुद्ध्या

किमसी नष्टविषो ऽभिनन्दितव्यः ॥ ३२ ॥

तत् । राजन् ।

४ विश्वेष्वपि भव सदा राष्ट्रस्य च जनस्य च ।

तदन्तरङ्गानमात्रप्रतिबद्धा हि संपदः ॥ ३३ ॥

साधु चेदमुच्यते ।

५ कार्यकः सर्वबीजानि समाबोध्य प्रवापयेत् ।

उत्पन्ने बीजसङ्गावं स्वकुरेण विभावयेत् ॥ ३४ ॥

A 22 तद्विश्वेष्वेन स्वामिना भवितव्यम् । ज्ञात्वा च ।

12 ज्ञानेष्वेव नियोज्यत्वा भूत्वाद्याभरन्तानि च ।

न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते ॥ ३५ ॥

कनकभूषणसंयहसोचितो

15 यदि मन्त्रिस्त्रपुषि प्रतिबध्यते ।

न स विरीति न चापि न शोभते

भवति धोत्रयितुर्वचनीयता ॥ ३६ ॥

18 अपि च ।

बुद्धिमाननुरक्तो ऽद्यमिहोभयमयं जटः ।

इति भूत्वविचारश्चो भूत्वीरापूर्यते नृपः ॥ ३७ ॥

21 अन्वया ।

असमीः समीधमानः समीध परिहीयमाद्यसत्कारः ।

अधुरि विनियुज्यमानस्त्रिभिरर्षपतिं त्वयति भुत्वः ॥ ३८ ॥

A 23 24 अन्वयः । देव । पादानीं वयमन्वयानता भूत्वा आपत्स्वप्ननुगामिनः । यतो

नास्याकमन्वा नतिरसि । तदमात्वानीं वचनम् ।

सत्यदक्षिणयोर्ध्व विश्वेषो नासि ह्यस्योः ।

27 कदाच चक्षमप्यार्धो विद्यमाननतिर्वसेत् ॥ ३९ ॥

अपि च ।

वाजिवारस्योहानां काष्ठपावाद्यवाससाम् ।

30 नारीपुत्रवतीद्यानामन्तरं महदन्तरम् ॥ ४० ॥

विश्वेषवचनेन तूच्यते ।

- पावाहभारसहस्रं चः स्वप्नेनाभिवाञ्छति हि वोढुम् ।
 अममेति विनाशं वा खी ऽवुद्धिस्वहमेव ॥ ४१ ॥
- ३ अकुष्ठोदरमात्रं विशेषचित्प्राप्य पद्मराममक्षिम् ।
 सुखसंवाह्यमनुत्तरमर्थं किं तेन नामोति ॥ ४२ ॥
- A 24 तेन हि स्वामिमुखादेव भुत्वविशेषः । कथम् ।
 ४ अक्षः शास्त्रं शस्त्रं वीणा वाखी नरस्य नारी च ।
 पुत्रवविशेषं प्राप्ता भवत्सखीम्याह चोम्याह ॥ ४३ ॥
- A 25 यच्च कनाक्षो ऽयमिति मत्वा ममोपसर्जनादरः क्रियते । तद्व्यपुक्तम् । यतः ।
 ५ विष्णुः सूकररूपेण मृगरूपी महानृषिः ।
 वरमुखः श्वानरूपेण पूज्यते किं न साधुभिः ॥ ४४ ॥
- अपि च ।
 १२ नीतदेवानातः सिद्धं नृहवातचिराननः ।
 भूतः श्रेयस्करो नित्यममाखी निभूतस्त्विति ॥ ४५ ॥
- तथा हि ।
 १५ मूषको नृहवातो ऽपि हन्तव्यो ऽनुपकारकः ।
 उपप्रदानैर्माज्जरो हितकृतार्थते ऽन्वतः ॥ ४६ ॥
 एरुद्धमिच्छार्थनक्षीः प्रभूतिरपि संभूतिः ।
- १८ दासकृतं यथा नास्ति तथा नास्तिः प्रबोधनम् ॥ ४७ ॥
 किं मत्तेनासमर्थेन किं शक्तेनापकारिणा ।
 भक्तं शक्तं च मां राजन्वचावन्धातुमर्हसि ॥ ४८ ॥
- 21 अपि च ।
 अविद्यानाद्राक्षो भवति मतिहीनः परिव्रज-
 स्तस्यत्प्राधान्याद्भवति न समीपे बुधजनः ।
- 24 बुधैस्त्वत्ते राज्ये भवति हि न नीतिर्बुधवती ।
 प्रगष्टायां नीती सनुपमवशं नञ्जति कुक्षम् ॥ ४९ ॥
- A 26 पिङ्गलक आह । भद्र । मैवं वोचः । चिराननस्त्वमस्याकं मन्त्रिपुत्रः । दमनकः ।
 27 देव । किंचिद्वक्तव्यमस्ति । पिङ्गलकः । ब्रूहि । यत्ते विवक्षितम् । दमनकः । उद्-
 कपहवाभिप्रवृत्तमतिः स्वामी । तत्किं निमित्तमिहावस्थितः । पिङ्गलक आत्मप्रवृत्ता-
 दनार्थम् । दमनक । न किंचित्कारणमस्ति । दमनकः । देव । यदि नाख्येयं नाम ।
 30 तन्नच्छामि । अथ पिङ्गलकस्यच्छुत्वा चिन्तयामास । योम्यो ऽयम् । आख्येयमस्ती ।
 आह च । दमनक । सूयतामर्थं शब्दः । स आह । स्वामिन् । व्यक्तं सुतः शब्दः ।
 पिङ्गलक आह । भद्र । अस्माद्वनादपक्रामितुमिच्छामि । यत्कारणम् । इदमपूर्वं

सत्त्वमिह प्रविष्टम् । यस्मात् नित्यं भ्रूयते । शब्दानुरूपेण सत्त्वेन च भवितव्यम् ।
 सत्त्वानुरूपेण च पराक्रमेण । यच्च परस्मै भयं प्रयुक्ते । स एव भयं न वेत्ति ।
 ३ तत्सर्वथा नेह ज्ञातव्यम् । दमनक आह । किं शब्दमापादेव भयमुपागतः स्वमी ।
 अपि च ।

अथसा भिष्यते सेतुस्यैव मन्त्रो ऽपरचितः ।

० पैमुन्वाग्निषते खेहो चाग्निर्भिषेत ज्ञातरः ॥ ५० ॥

A 27

तत्र युक्तं स्वामिनः शब्दमापादेव पूर्वोपार्जितमिदं वनं परित्यक्तम् । इह ह्यने-
 कप्रकाराः शब्दाः श्रूयन्ते । तत्र ये शब्दा एव केवलाः । न तेभ्यो भयं विद्यते ।
 ९ तद्यथा । मेघस्रजितवीणावेणुपञ्चवन्दकुचच्छाकवाटयन्त्रशकटादीनाम् । न तेभ्यः
 शङ्कितव्यम् । उक्तं च ।

पूर्वमेव मया ज्ञातं पूर्वमेतद्धि मेदसा ।

१२ अनुप्रविशन् विज्ञातं चावहाह च चर्म च ॥ ५१ ॥

A 28

पिङ्गलकः । कथमेतत् । दमनकः ।

॥ कथा २ ॥

१५ अस्ति । कश्चिद्गोमायुराहारविच्छेदात्तुत्सामकण्ठ इतश्चेतः परि-
 भ्रमस्तुभयसैन्यस्यायोधनभूमिमपश्यत् । तत्र च महान्तं शब्दमशृ-
 णोत् । तद्भयसंक्षुभितहृदयः किमिदम् । विनष्टो ऽस्मि । कस्यायं
 १८ शब्दः । क्व वा कीदृशो वैष शब्दः । इति चिन्तयता दृष्ट्वा गिरि-
 शिखराकारा भेरी । तां च दृष्ट्वाचिन्तयत् । किमयं शब्दो ऽस्याः
 स्वाभाविकः । उत परप्रेरित इति । अथ सा यदा वायुप्रेरितैर्वृ-
 २१ क्षागैः स्पृश्यते । तदा शब्दं करोति । अन्यदा न । इति तूष्णी-
 मास्ते । स तु तस्याः सारासारतां ज्ञातुं संनिकर्षमुपश्लिष्टः । स्वयं
 च कौतुकादुभयोर्मुखयोरताडयत् । अचिन्तयच्च । गम्यं चैतद्भयं
 २४ च मम । इत्यवधार्यैकदंष्ट्रया क्षुधाविष्टः पाटितवान् । पक्ष्मत्वाच्च
 चर्मणः कथमपि न दंष्ट्राभङ्गमवाप्तवान् । प्रतिबद्धाशश्च पुनरप्य-
 चिन्तयत् । नूनमस्या अन्तर्भक्ष्यं भविष्यति । इत्यध्यवस्य भेर्यां मुखं

विदार्यान्तः प्रविष्टः । तस्मिन्नपि न किञ्चिदासादितवान् । प्रति-
निवर्तितुमशक्नोऽन्तर्लीनार्धकायो विहस्याब्रवीत् । पूर्वमेव मया
१ ज्ञातमिति ।

A 29 अतोऽहं ब्रवीमि । शब्दमात्रादेव जीभो न कार्यः । किंतु यस्मात् शब्दः ।
तत्समीपमहं गच्छामि । पिङ्गलकः । किं भवांसद्वनिकमुत्सहते ननुम् । बाडमि-
६ त्वसावाह ।

A 30 गते तस्मिन्पिङ्गलकश्चिन्तयामास । न शोभनमापतितम् । कदाचिदयमुभयोन्ने-
दकः स्नात् । उक्तं च संमानितविमानिताः । प्रत्याख्याताः । क्रुद्धाः । कुम्भाः । परि-
९ चीक्षाः । स्वयमुपनताच्छ्रयणा प्रचारयितुं शक्वाः । अन्वत्तास्वाकाराभिन्वत्ताः । समा-
ग्रय पराजिताः । तुल्यकारिणः शिष्योपकारे विमानिताः । प्रवासोपतप्ताः । तुल्य-
रत्नार्हिताः । प्रत्यपहतमानाः । तत्प्राप्ताहतव्यवहाराः । तत्पुष्पीनाश्रंसवः समवाये
12 च स्वधर्मात्त चक्षन्ति । समन्ताद्योपधातुत्वाच्च इति । सोऽयं प्रत्यपहतमानोऽहमिति
मत्वा ममैवोपरि कदाचिद्विकारं भजेत । अथवासामर्ष्याद्व्यवता प्रत्यनुबद्धो ममैव
मन्धेनागच्छेत् । तच्चाप्यहं विनष्ट एव । तत्सर्वथास्मात्स्नानादन्वत्स्नानमात्रमयामि ।
15 यावदस्म मया विज्ञातं विकीर्षितमिति ।

A 31 दमनकोऽपि संजीवकेन सहोपचारपरिचयादितथेतद्यात्मानं प्रदर्शयितुं पिङ्गलका-
निकं प्राचात् । पिङ्गलकोऽपि पूर्वस्नानमाश्रितवानाकारप्रच्छादनार्थम् । अन्वचायं
18 दमनको मंक्षते । भीरुचायं भीरुपरिवारश्चेति । अथ दमनकोऽब्रवीत् । दृष्टं
तवया । स्वामिन् । पिङ्गलकः । यथावद्वृष्टम् । दमनकः । यथावदिति । पिङ्गलकः ।
न यथावद्वृष्टम् । यत्कारणम् । भवानप्रधानः । शक्तिहीनत्वाच्च तवोपरि न कश्चि-
21 तस्त्व प्रतिबन्धः । यस्मात् ।

तृषानि गोचूकयति प्रभञ्जो
मृदूनि मीधैः प्रक्षतानि सर्वशः ।

24 समुच्छितानेव तच्छ्रुत्वाधते
महाभ्रह्मस्तेव करोति विक्रियाम् ॥ ५२ ॥

अपि च ।

27 गच्छत्येव मदकलो मदवारिबुध-
मत्तधमम्रमरपादतलाहतोऽपि ।

कोपं न गच्छति नितान्तबलोऽपि नाग-

30 सुखं वसेन वज्रिणः प्रति कोपयन्ति ॥ ५३ ॥

A 32

दमनकः । मथा तावत्पूर्वमेवाभिज्ञातम् । यथैवं स्वामी वक्षति । स्वामिन् ।
न ते विदितम् । एतावानसाविति । तत्किं वङ्गना । तमेवेह पादानां सकाशमा-
नयामि । तच्च श्रुत्वा पिङ्गलकः प्रीतिहर्षविकसितनयनवदनकमलः परां तुष्टिमुपगतः ।
दमनको ऽपि पुनर्गत्वा संजीवकं साधिवेषमाह । एहोहि । दुष्ट । स्वामी पिङ्गल-
कस्य व्याहरति । किं निर्भीभूत्वा पुनः पुनर्वर्धं नदसि । तच्च श्रुत्वा संजीवको ऽप्र-
वीत् । भद्र । क एष पिङ्गलको नाम । यो मां व्याहरति । ततः सविषयं विदुस्व
दमनकस्यमाह । कथं स्वामिन् पिङ्गलकमपि न जानासि । फलेन ज्ञात्वासीत्प्रवी-
त्सामर्थम् । नन्वयं मृगराक्षुर्वमृगपरिवृतो मण्डलवटाभ्यां मानोन्नतचित्तः स्वामी
पिङ्गलकस्तिष्ठति ।

तच्छ्रुत्वा संजीवको गतासुमिवात्मानं मन्वमानः परं विषादमगमदाह च । यदि
मथावशमेवान्तव्यम् । तदभयप्रदानेन मे प्रसादः क्रियतामिति ।

13 दमनकस्यैव नामेति प्रतिपद्य सिंहसकाशं गत्वा निषेधं तमर्थं सन्धानुष्मो यथा
प्रतिपन्नसमुपनीतवांसिंहसकाशं संजीवकम् । स च तस्मै पीनवृत्तायतं नखकुलि-
शाभरबासं कृतं दक्षिणं पाणिमुपरि दत्त्वा मानपुरःसरमप्रवीत् । अपि भवतः
15 शिवम् । कुतस्त्वमस्मिन्निजने वन इति । एवं पृष्ठो यथापूर्ववृत्तान्तमात्मनः सार्ध-
वाहवर्धमानकाद्वियोगमाख्यातवान् । तच्च श्रुत्वा पिङ्गलकेनाभिहितः । वयस्य ।
न भेतव्यम् । मङ्गलपरिरचिते ऽस्मिन्नेन यथेप्सितमुद्यताम् । अपि च । भवता
18 मत्समीपविहारिणाजलं भवितव्यम् । यत्कारणम् । वङ्गपाथमिदं वनमनेकसत्त्वसं-
कटत्वादिति ।

A 33

एवमुक्त्वा सर्वमृगपरिवृतो यमुनाकच्छमवतीर्य प्रकाममुदकपात्रं कृत्वा खीरप्रचारं
21 पुनस्तस्मिन्नेव वने शिविरमनुप्रविष्टः ।

A 34

एवं तयोः पिङ्गलकसंजीवकयोः प्रतिदिनं प्रीतिपूर्वकं परस्परं कालो ऽत्यवर्तत ।
अनेकश्रास्त्रार्थप्रबिहितबुद्धित्वाच्च संजीवकेनानभिज्ञो ऽपि वन्वत्वात्पिङ्गलको ऽत्येवैव
24 काशेन धीमान्कृतः । पक्ष्याणां चाहाराणां कवचकयाहे चैतनिकाचैतनिकसर्धावलोका-
नाद्विजातानां व्यवहारे ऽवस्थापितो ऽन्वस्य । पिङ्गलकसंजीवकावेव रहस्यानि मन्त्र-
येते । श्रेयो मृगजनः सर्व एवैकमण्डलीकृतः ।

A 35

27 सिंहपराक्रमव्यापादनाहारविरहाच्च केवलं शक्तिहीनत्वादमनककरटकावेव बुधा
वाध्येते । तद्वच दमनको ऽप्रवीत् । भद्र करटक । विनष्टावावाम् । यत्कारणम् ।
आत्मना कृतो ऽयं दोषः संजीवकं पिङ्गलकसकाशमानयता । साधु चेदमुष्यते ।

30 जमुको ऊरुयुद्धेन वयं चावाहभूतिना ।

दूतिका तत्प्रवायेन चयो ऽनयोः स्वयं कृताः ॥ ५४ ॥

A 36

दमनकः करटकमाह ।

॥ कथा ३ ॥

- a अस्ति कस्मिंश्चित्प्रदेशे परिव्राट्पुत्रश्च नाम । तस्यानेकसाधू-
 १ पपादितसूक्ष्मवासीविशेषोपचयान्महत्पर्यमात्रा संवृत्ता । स च
 न कस्यचिदपि विश्वासं याति । अथ कदाचिदाषाढभूतिर्नाम
 परवित्तापहृत्कथमियमर्थमात्रास्य मया परिहर्तव्येति वितर्क्याव-
 ६ लगनरूपेणोपगम्य तत्कालेन च विश्वासमनयत् । अथ कदाचि-
 दसौ परिव्राजकस्तीर्थयात्राप्रसङ्गे तेनाषाढभूतिना सह गन्तुमा-
 रब्धः । तत्र च कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे नदीतीरे मात्रान्तिक आषाढभू-
 ९ तिमवस्थाप्यैकान्तमुदकग्रहणार्थं गतः ।
- b अपश्यच्च महन्मेषयुद्धम् । अनवरतयुद्धशक्तिसंपन्नयोश्च तयोः
 शृङ्गपञ्जरान्तरोद्भूतमहग्वड् भूमौ निपतितं दृष्ट्वाशाप्रतिबद्धचित्तः
 १२ पिशितलोभतया गोमायुस्तज्जिघृक्षुः संपीडितोद्वातात्सद्यः पञ्च-
 त्वमगमत् ।
- a अथ परिव्राट्पुत्रस्याविष्टो ऽब्रवीत् । जम्बुको ऊडुयुञ्जेनेति ।
 १५ कृतशौचश्चागतस्तमुद्देशमाषाढभूतिमपि गृहीतार्थमात्रासारमप-
 क्रान्तं नापश्यद्देवशर्मा । केवलं त्वपविष्टचिदण्डकाष्ठकुण्डिकाप-
 रिस्त्रावणकूर्चकादपश्यत् । अचिन्तयच्च । क्वासावाषाढभूतिः । नून-
 १८ महं तेन मुषितः । इत्युक्तवान् । वयं चाषाढभूतिनेति ।
- c अथासौ कपालशकलगन्धिकावशेषः कंचिद्भ्राममस्तं गच्छति
 रवी प्रविष्टः । प्रविशन्नेकान्तवासिनं तन्त्रवायमपश्यत् । आवा-
 २१ स्रक्तं च प्रार्थितवान् । तेनापि तस्यात्मीयगृहैकदेशे स्थानं निर्दिश्य

- भार्याभिहिता । यावदहं नगरं गत्वा सुहृत्समेतो मधुपानं कृत्वा-
 गच्छामि । तावदप्रमत्तया गृहे त्वया भाव्यम् । इत्यादिश्य गतः ।
 १ अथ तस्य भार्या पुंश्चली दूतिकासंचोदिता शरीरसंस्कारं कृत्वा
 परिचितसकाशं गन्तुमारब्धा । अभिमुखश्चास्या भर्ता मदविलोपा-
 समाप्ताक्षरवचनः परिस्खलितगतिरवस्तस्तवासाः समायातः । तं
 २ च दृष्ट्वा प्रत्युत्पन्नमतिः कौशलादाकल्पमपनीय पूर्वप्रकृतमेव वेष-
 मास्थाय पादशीचशयनाद्वारभ्यमकरोत् । कौलिकस्तु गृहं प्रविश्य
 निद्रावशमगमत् । सुप्तप्रतिबुद्धश्चासौ तामाक्रोष्टुमारब्धः । पुंश्चलि ।
 ३ त्वद्व्रतमपचारं सुहृदो मे वर्णयन्ति । भवतु । पुष्टं निग्रहं करिष्या-
 मीति । असावपि निर्मर्यादा प्रतिवचनं दातुमारब्धा । पुनरपि
 चासौ प्रतिबुद्धस्तां मध्यस्थूणायां रज्ज्वा सुप्रतिबद्धां कृत्वा प्रसुप्तः ।
 ४ दूतिकैतां पुनर्गमनाय प्रचोदितवती । सा तूत्पन्नप्रतिभा दूतिका-
 मात्मीयदर्शनसंविधानेन बद्धा कामुकसकाशं ययौ । असावपि
 प्रतिबुद्धस्तथैव तामाक्रोष्टुमारब्धः । दूतिका तु शङ्कितहृदयानुचि-
 ५ तवाक्योदाहरणभीता न किञ्चिदुक्तवती । तन्त्रवायस्तु शाद्यादियं
 न किञ्चिन्ममोत्तरं प्रयच्छतीत्युत्थाय तस्यास्तीक्ष्णशस्त्रेण नासिकां
 छित्त्वाब्रवीत् । तिष्ठेवंलक्षणा । कस्त्वामधुना वार्त्तां पृच्छति । इत्यु-
 ६ क्त्वा निद्रावशमुपागमत् । आगता च सा तन्त्रवायी दूतिकाम-
 पृच्छत् । का ते वार्त्ता । किमयं प्रतिबुद्धो ऽभिहितवान् । कथय
 कथयेति । दूतिका तु कृतनिग्रहा नासिकां दर्शयन्ती सामर्षमाह ।
 ७ शिवास्ते सर्वा वार्त्ताः । मुञ्च । गच्छामीति । तथा त्वनुष्ठिते ना-
 सिकामादायापक्रान्ता । तन्त्रवाय्यपि कृतकबद्धमात्मानं तथैवा-
 करोत् । कौलिकस्तु यथापूर्वमेव प्रतिबुद्धसामाक्रोशत् । असा-
 ८ वपि दुष्टा बद्ध धृष्टतरमाह । धिग्घतो ऽसि । को मां निरागसं

विरूपयितुं समर्थः । शृण्वन्तु मे लोकपालाः । यथाहं कौमारं
भर्तारं मुक्त्वा नान्यं परपुरुषं मनसापि वेद्मि । तथा ममानेन
३ सत्येनाव्यङ्गं मुखमस्त्विति । अथासौ मूर्खः कृतकवचनव्यामो-
हितचित्तः प्रज्वाल्योत्कामव्यङ्गमुखीं जायां दृष्ट्वा प्रीत्फुल्लनयनः
परिचुम्ब्य हृष्टमना बन्धनादवमुच्य पीडितं च परिष्वज्य शय्या-
६ मारोपितवान् । परिव्राजकस्त्वादित एवारभ्य यथावृत्तमर्थमभि-
ज्ञातवान् ।

दूतिकापि हस्तकृतनासापुटां स्वगृहं गत्वाचिन्तयत् । किमधुना
९ कर्तव्यमिति । अथ तस्या भर्ता नापितो राजकुलात्प्रत्यूषस्यागत्य
तां भार्यामाह । समर्पय । भद्रे । क्षुरभाण्डम् । राजकुले कर्म कर्त-
व्यमिति । सा च दुष्टाभ्यन्तरस्थैव क्षुरमेव प्राहिणीत् । स च सम-
१२ स्तक्षुरभाण्डासमर्पणात्क्रोधाविष्टचित्तो नापितस्तमेव तस्याः क्षुरं
प्रतीपं प्राहिणीत् । अथासावार्तरवमुच्चैः कृत्वा पाणिना नासा-
पुटं प्रमृज्यास्वक्पातसमेतां नासिकां क्षितौ प्रक्षिप्याब्रवीत् । परि-
१५ त्रायध्वम् । परित्रायध्वम् । अनेनाहमदृष्टदोषा विरूपितेति ।
तथाभ्यागतै राजपुरुषैः प्रत्यक्षदर्शनां तां दृष्ट्वा विरूपां कील-
पाष्णिर्लगुदैरतीव हतः पश्चाद्वाङ्मन्थ्य तथा सह धर्मस्थानमु-
१८ पनीतो नापितः । पृच्छ्यमानश्चाधिकृतैः किमिदं महद्विशसनं
स्वदारेषु त्वाय कृतमिति यदा बभूव उच्यमानो नोत्तरं प्रय-
च्छति । तदा धर्माधिकृताः शूले ऽवतंस्यतामित्याज्ञापितवन्तः ।
२१ निष्पापं च परिव्राट्कूलस्थानं नीयमानं नापितं दृष्ट्वा सत्त्वा-
नुकम्पया चोपलब्धतत्त्वार्थो ऽधिकरणमुपगम्य धर्मस्थानाधिकृता-
नब्रवीत् । नार्हथैनमदोषकर्तारं नापितं शूले समारोपयितुम् ।
२४ यत्कारणम् । इदमाश्चर्यचयं श्रूयताम् ।

जम्बुको ऊडुयुञ्जेन वयं चाषाढभूतिना ।
 दूतिका तन्त्रवायेन चयी ऽनर्थाः स्वयं कृताः ॥ ५५ ॥
 : समुपलब्धतत्त्वार्थिश्चाधिकृतैः परिचायितो नापित इति ।

A 37

चतो ऽहं ब्रवीमि । जम्बुको ऊडुयुञ्जेनेति । करटकः । अथ किमथ प्राप्तकार्षं भवा-
 जन्वते । दमनकः । भद्र । एवमप्यवस्थिते बुद्धिमतां प्रत्युद्धारसामर्थ्यमस्त्येव । उक्तं च ।

6 सप्तस्य कार्यस्य समुद्रवार्ष-

मानामिनो ऽर्चस्य च संयहार्थम् ।

अनर्थकार्यप्रतिषेधनार्थं

9 यो मन्वते ऽसौ परमो हि मन्त्रः ॥ ५६ ॥

A 38

तदयं पिङ्गलको महावसने वर्तते । अस्माद्विद्योऽयः । कस्यात् ।

वसनं हि यदा रात्रौ मोहात्संप्रतिपद्यते ।

12 विधिना शास्त्रदृष्टेन भूतिर्वाच्यः प्रयत्नतः ॥ ५७ ॥

A 39

करटकः । कश्चिन्स्वामी पिङ्गलको वसने वर्तते । इह हि सप्त वसनानि राज्ञाम् ।

स्त्रियो ऽवा मृगया पानं वाक्यारब्धं च पञ्चमम् ।

15 महश्च दृष्टपादस्यमर्षदूषणमेव च ॥ ५८ ॥

A 40 a

दमनकः । भद्र । एकच सङ्को वसनमभिधीयते । करटकः । कचमेकमेवेदं

वसनं भवति । दमनकः । पञ्च मूलवसनानि । तद्यथा । अभावः प्रदोषः प्रसङ्गः

18 पीडनं मुक्षप्रतिसोमत्वमिति । करटकः । कस्येषां प्रतिविशेषः । दमनकः । स्वात्म-

मात्मभिषयनपददुर्गोशदृष्टानामेकतरस्याप्यभावे वसनमभाव इत्यवगमनाम् । यदा

वाह्याः प्रकृतयो ऽन्तःप्रकृतयो वा प्रत्येकशो पुनपदा प्रकुप्यन्ति । तद्वसनं प्रदोष

21 इति मन्त्रव्यम् । प्रसङ्गः पूर्वोक्त एव । तत्र कामवस्तुर्वर्गः । कोपवस्त्रिवर्गः । तत्र

कामवैर्वाह्यस्त्रिविधे कोपे प्रवर्तते । प्रकारवचनेनोच्यते क्रोधी वानर्थदृष्टपाद-

वेष पराभिद्रोहबुद्धिः । क्रोधान्निरपेक्षः सर्वकृत् । दोषभावस्य वाक्यारब्धम् ।

24 निरनुक्रोशः स्वबिलोपो ऽर्षपादव्यम् । निर्दयो वधवन्धच्छेदो दृष्टपादव्यम् । इति

सप्तधा प्रसङ्गो वर्ण्यते । पीडनमष्टधा । द्वैवागन्तुदकवाधिमरकविषूचिकादुर्भिषाया-

सुरी वृष्टिरिति । अतिवृष्टिरनावृष्टिर्धै । असावासुरीति विज्ञेया । एतदपि पीडनं

27 मन्त्रव्यम् । मुक्षप्रतिसोमता नाम । यदा संधिविग्रहचानासनसंज्ञयद्विधीभावानां

यथां मुक्षानां प्रातिसोम्येन वर्तते । संधी प्राप्ते विग्रहं करोति । विग्रहे प्राप्ते संधिं

करोति । एवमेव श्लेष्यपि मुक्षेषु मुक्षप्रातिसोम्येन वर्तते । तदा तद्वसनं मुक्षप्रति-

30 सोमतेत्यवगमनाम् ।

C

A 40b

तत्सर्वेषां संजीवकात्पिङ्गको विद्योष्यः । वृक्षात्प्रदीपाभावात्प्रकाशाभावः ।
करटकः । असमर्थो भवान्कथं विद्योषयिष्यतीति । इमनकः । भद्र ।

३ उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।

काकी कनकसूत्रेण कृष्णसर्पममारयत् ॥ ५९ ॥

A 41

करटकः । कथं चैतत् । इमनकः ।

६ ॥ कथा ४ ॥

अस्ति कस्मिंश्चित्प्रदेशे वृक्षः । तस्मिंश्च वायसौ दम्पती प्रतिव-
सतः स्म । तयोस्तु प्रसवकाले तद्वृक्षविवरानुसार्यसंजातक्रियास्थे-
१ वापत्यानि कृष्णसर्पो भक्षयति स्म । अथ तेनापकारनिर्वेदनाद-
न्यवृक्षमूलवासिनं प्रियसुहृदं गोमायुमपृच्छयत् । यथा । भद्र ।
किमेवं गते प्राप्तकालं भवान्नन्यते । बालघातित्वाच्च वृक्षयोरभाव
१२ एवावयोः । गोमायुः ।

भक्षयित्वा बह्वन्मत्स्यानुत्तमाधममध्यमान् ।

अतिलील्याद्वकः पश्चान्मृतः कर्कटविग्रहात् ॥ ६० ॥

१५ वायसः । कथं चैतत् । गोमायुः ।

॥ कथा ५ ॥

अस्ति । कश्चिद्वृक्षो वृक्षभावात्सुखोपायां वृत्तिमाकाङ्क्षमाणः
१८ कस्मिंश्चित्सरःप्रदेशे ऽधृतिपरीतमिवात्मनो रूपं प्रदर्शयन्नवस्थितः ।
तत्रानेकमत्स्यपरिवृत एकः कुलीरको ऽब्रवीत् । माम् । किमद्या-
हारकृत्यं नानुष्ठीयते यथा पुरेति । वकः । अहं मत्स्यादः । तेनो-
२१ पाधिना विना युष्मान्ब्रवीमि । मया युष्मानासाद्य पूर्वं प्राण-
रक्षा कृता । संप्राप्तो ममाद्य वृत्तिविच्छेदः । अतो ऽहं विमनाः ।

कुलीरकः । माम् । केन कारणेन । बकः । अद्य मत्स्यबन्धैरेतत्सरः-
समीपेनातिक्रामद्भिरभिहितम् । बड्मत्स्यो ऽयं हृदः । अस्मिञ्छाखं
• प्रक्षिपामः । नगरसमीपे ऽन्ये हृदा अनासादिताः । तानासाद्य
पुनरागमिष्याम इति कथयामासुः । तत् । भद्र । विनष्टा नाम
युयम् । अहमपि वृत्तिच्छेदादुत्सन्न एव । ततस्तैर्विज्ञप्तः । यथा ।
• यत एवापायः श्रूयते । तत एवोपायो ऽपि लभ्यते । तदर्हस्व-
स्थान्परिचातुम् । बकः । अण्डजो ऽहमसमर्थो मानुषविरोधे ।
किंत्वस्माद्गुदादन्यं जलाशयं युष्मान्संक्रामयिष्यामि ।

• ततस्तैर्विश्वासमुपगतैस्तात । भ्रातः । मातुल । मातुल । मां नय ।
मां नय । प्रथमतः नयस्वेत्यभिहितम् । असावपि दुष्टमतिः क्रमेण
गीत्वा कौशलादजस्रं तान्मलयन्परं परितोषमुपागतः ।

12 कुलीरकस्तु मृत्युभयोद्विषो मुहुर्मुहुस्तं प्रार्थितवान् । माम् ।
मामपि तावदर्हसि मृत्युमुखात्परिचातुमिति । स तु दुष्टात्माचि-
न्तयत् । निर्विषो ऽस्यनेनैकरसेन मत्स्यपिशितेन । एनमपि ता-
15 वद्रसविशेषमास्वादयिष्यामि । ततस्तमुत्क्षिप्य वियत्सर्वाश्रःस्था-
नानि परिहृत्यैकदेशे तप्तशिलायामवतीर्णः ।

कुलीरको ऽपि पूर्वभक्षितमत्स्यशरीरावयवराशिं दृष्ट्वाचिन्त-
18 यत् । निहता अनेन दुरात्मना प्रज्ञापूर्वकं ते मीनाः । तत्किम-
धुना प्राप्तकालम् । अथवा ।

अभियुक्तो यदा पश्येन्न कांचिन्नतिमात्मनः ।

21 युध्यमानस्तदा प्राज्ञो म्रियेत रिपुणा मह ॥ ६१ ॥

अनभिज्ञो ऽपि बकः कुलीरकसंदंशग्रहस्य मौख्यात्कुलीरक-
सकाशाच्छिरश्छेदमवाप्तवान् । कुलीरको ऽपि गृहीत्वा बकग्री-
24 वामुत्पलनालवदाकाशगमनप्रसाधितचिह्नमार्गं मत्स्यान्तिकमेव

प्रायात् । तैश्चाभिहितः । भ्रातः । क्वासी माम् इति । अथासाव-
ब्रवीत् । पञ्चत्वमुपगतः । तस्यैतद्वुरात्मनः शिरः । भक्षितास्तेनोप-
३ धिना बहवः स्वयूष्मा वः । सो ऽपि मत्सकाशाद्विनष्ट इति ।

अतो ऽहं ब्रवीमि । भक्षयित्वा बह्वन्मत्स्यानिति । अथ वायसो
जम्बुकमाह । आवयोः किं प्राप्तकालं मन्यसे । गोमायुः । सुवर्ण-
६ सूचमादायाचावासके स्थाप्यताम् । असंशयं तत्त्वामी तं कृष्णसर्पं
घातयिष्यति । इत्युक्त्वा स खगालो ऽपक्रान्तः ।

अथ वायसः सुवर्णसूचान्वेषी राजगृहं प्रायात् । दृष्टं च तेनान्तः-
९ पुरिकदेशे धीतवस्त्रयुगलोपरि सुवर्णसूचमुत्तममणिविरचितं म-
हार्हं प्रक्षाल्य चेटिकया स्थापितम् । तच्चावस्थाप्यान्यथा सह कथां
कर्तुमारब्धा । वायसस्तु तद्वृहीत्वा वियता शनैरात्मानं दर्शयन्स्व-
१२ मालयं प्रति प्रायात् । अथारक्षिपुरुषैः प्रासमुद्ररतोमरपाणिभिर्म-
हता जवेन गत्वा वृक्षो ऽवलोकितः । यावत्तेन तत्स्वनीडे स्था-
पितम् । तच्चैकेनारोहता दृष्टम् । कृष्णभुजंगो वायसपीतान्मक्ष-
१५ यित्वा निद्रावशमगमत् । तेन चासी सुप्त एव घातितः । तत्कृत्वा
सुवर्णसूचमादाय गत इति ।

A 42 अतो ऽहं ब्रवीमि । उपायेन हि यच्छक्यमिति । समाप्ते चाख्याने पुनराह ।

१८ यस्तु बुद्धिर्वचं तस्तु अबुधस्तु कुतो वचम् ।

पञ्च जातिवचः सिंहः शशकेन निपातितः ॥ ६२ ॥

A 43 करटकः । कर्चं घेतत् । दमनकः ।

३१ ॥ कथा ६ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिद्वनान्तरे महान्सिंहः प्रतिवसति स्म । सो ऽजस्रं
मृगोत्सादं कुर्वते । अथ ते मृगाः सर्व एवाभिमुखाः प्रणतचित्ता

हरिततृणाङ्कुरवक्रधारिणो ऽवनितलासक्तजानवस्तं मृगराजं वि-
 क्षापयामासुः । भो मृगराज । किमनेन परलोकविद्वेजेन स्वामिनी
 १ नृशंसेन निष्कारणं सर्वमृगोत्सादनकर्मणा कृतेन । वयं तावद्वि-
 नष्टा एव । तवाप्याहारस्याभावः । तदुभयोपद्रवः । तत्प्रसीद । वयं
 तु स्वामिन एकैकं वनचरं वारेण स्वजातिसमुत्थं प्रेषयामः । तथा
 २ कृते कालपर्ययाच्छकस्य वारो ऽभ्यागतः । स तु सर्वमृगाक्षा-
 पिती रुषितमनाश्चिन्तयामास । अन्तकरो ऽयं मृत्युमुखप्रवेशः ।
 किमधुना प्राप्तकालं ममेति । अथवा बुद्धिमतां किमशक्यम् ।
 ३ अहमेवोपायेन व्यापादयामि सिंहम् । इति तस्याहारवेलां क्षप-
 यित्वा गतः । असावपि क्षुत्क्षामकण्ठः क्रोधसंरक्तनयनः स्फुरद्वद-
 नदशनसंघर्षदंष्ट्राकरालो लाङ्गुलास्फालनाकारभयकृतमाह । सु-
 ४ कुक्षैरपि किं क्रियते ऽन्यत्र प्राणवियोगात् । स त्वमद्य गतासुरेव ।
 को ऽयं तव वेलात्ययः । शशकः । न ममात्मवशस्यातिक्रान्ता ।
 स्वामिन् । आहारवेला । सिंहः । केन विधृतो ऽसि । शशः । सिं-
 ५ हेनेति । तच्छ्रुत्वा परमोद्विग्नहृदयः सिंहो ऽब्रवीत् । कथमन्यो ऽत्र
 मङ्गुजपरिरक्षिते वने सिंह इति । शशो बाढमित्याह ।

अथ सिंहो व्यचिन्तयत् । किमनेन हतेन कारणं मम । तं सपत्नं
 १६ संदर्शयिष्यतीति । तं च व्यापादैनं भक्षयिष्यामि । इति तमाह ।
 मम तं दुरात्मानं दर्शयस्वेति । असावपि शशो ऽन्तर्लीनमवहस्य
 बृहस्पत्युशनसोर्नीतिशास्त्रं प्रमाणीकृत्य स्वार्थसिद्धये विमलज-
 १७ लसंपन्नं द्विपुष्पप्राप्योदकमिष्टकाचितं महान्तं कूपमदर्शयत् ।
 असावप्यात्मकायप्रतिबिम्बानभिज्ञतया कुमार्गापन्नचित्तो ऽयम-
 सी सपत्न इति मत्वा सहसैव तस्योपरि संनिपतितो मौख्यात्य-
 १८ क्षत्वमगमत् ।

- A 44 चतो ऽहं प्रवीमि । यस्तु बुद्धिर्वचं तस्मेति । तच्छ्रुत्वा करटको ऽग्रवीत् । त्रि-
वाख्यो पन्थानः । यथाभिप्रेतमनुशीलतामिति ।
- A 45 ४ अथ दमनकः सिंहस्योपसृष्टः प्रयतय तस्यै । तेनाभिहितः । कुत आनम्यते
भवता । चिराद्दृष्टो ऽसि । सो ऽग्रवीत् । आत्यधिकं भर्षे निवेदयितुम् । न चायं
मनोरथः संश्रितागाम् । किं च । उत्तरक्रियाकाव्यनिपातभीतिर्निवेद्यते । तथा हि ।
६ अनियुक्ता हि साचिव्ये यद्वदन्ति मनोविषयः ।
चनुरानद्रव्यकृताः प्रत्ययस्त्रातिभूमयः ॥ ६३ ॥
- A 46a अथेयवचनत्वाच्च दमनकस्तु सादरमपृच्छत् । किं भवता तर्कितमिति । दमनकः ।
९ अथ तावत्संवीचकस्योपरि द्रोग्धुमतिः । विश्वासोपनतश्चायं मत्संनिधावाह । दृ-
ष्टास्तु पिङ्गलकस्तु मया सारासारता शक्तिवचस्तु । यत एनं हत्वा स्वयमेव वनं
गहीष्यामीति ।
- A 46b 12 तस्तु यस्माश्चनिदुःसहतरं वचनं श्रुत्वा शुभितहृदयः पिङ्गलको मोहमुपावती न
किंचिदभिहितवान् । दमनकस्तु साकारं दृष्ट्वेवमाह । अयमसावेकमन्निप्राधान्येन दोष
आपतितः । साधु चेतदुच्यते ।
15 अतुष्टिते मन्निवि पाषिंवे च
विष्टम् पादानुपतिष्ठते श्रीः ।
सा स्त्रीस्वभावाद्सहा भरस्तु
18 तयोर्दयोरेकतरं जहाति ॥ ६४ ॥
कष्टकस्तु तु भयस्तु दन्तस्तु चक्षितस्तु च ।
अमात्यस्तु च दुष्टस्तु मूणादुद्धरणं सुखम् ॥ ६५ ॥
- 21 सुष्ठु चेदमुच्यते ।
एकं भूमिपतिः करोति सचिवं राज्ये प्रमाणं यदा
तं मोहाच्छ्रयते मदः स च मदात्तस्त्रीव निर्विचते ।
24 निर्विचस्तु पदं करोति हृदये तस्तु स्वतन्त्रस्युहा
स्वातन्त्र्यस्युहया स एव नृपतेः प्राज्ञानभिद्रुहति ॥ ६६ ॥
- A 47 स चाधुना निरवग्रहः सर्वकार्यैर्विच्यति प्रवर्तितुम् । तत्किमत्र युक्तम् । अपि च ।
27 कार्यास्तुर्षोपमर्देन स्वानुरक्तो ऽपि साधयेत् ।
नोपेक्षः सचिवो राज्ञा स तं मन्त्रात्पुषितः ॥ ६७ ॥
- A 48 तस्तु श्रुत्वा सिंहो ऽग्रवीत् । अथ तावदसदृशो मम मूलः । कथं ममोपरि
30 विकरिष्यति । दमनकः ।
न सो ऽस्ति पुत्रो राज्ञा यो न कामयते श्रियम् ।
अशक्तभयमानास्तु नरेभ्यः पर्युपासते ॥ ६८ ॥

- A 49 सिंहः । भद्र । तद्यापि तस्त्रोपरि मे चित्तं न प्रदुष्यति । यत्कारणम् ।
 शीघ्रयापि हि यत्सन्तः प्रतिपन्नाः सकृत्तच्छाचिन् ।
 ३ न तन्निष्ठा महात्मानः कुर्वन्नुन्नतचेतसः ॥ ६९ ॥
 अपि च ।
 अनेकदोषदुष्टो ऽपि कायः कस्य न वक्ष्यते ।
 ६ कुर्वन्नापि व्यक्तीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ॥ ७० ॥
- A 50 दमनकः । अत एवायं दोषः । खुदस्य सर्वं मृगजनं यस्त्रोपर्यास्ता प्रतिवक्षा ।
 सो ऽयमधुना स्वामित्वमभिवाञ्छति । अपि च ।
 ९ यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः ।
 सुते वा तत्कुक्षीने वा स कस्य्या हरते मनः ॥ ७१ ॥
- A 51 तदसंभाव्यमेतत्परिहरणीयं दूरेण प्रकटसंन्येषु । यच्च महाकायो ऽयमिति
 12 स्वमुपकाराय चिन्तयसि । तदपि नैवम् ।
 किं नयेन प्रभिन्नेन गजकर्मास्त्रकुर्वता ।
 शस्त्रे वा यदि वा निम्ने त्रेधाभक्तकरस्य यः ॥ ७२ ॥
- A 52 15 तेन हि । देव । नायमुपायः ।
 सतां मतमतिक्रम्य चो ऽसतां वर्तते मते ।
 अचिरात्स च्युतः स्वानाद्विषतां वर्तते वशे ॥ ७३ ॥
- 18 तेन ।
 अग्रियस्यापि वचसः परिव्रामाविरोधिगः ।
 वक्ता श्रोता च यथास्त्रि रमन्ते तच्च संपदः ॥ ७४ ॥
- 21 अपि च ।
 मीलभृत्त्रोपरोधेन नागमूत्रप्रतिमानयेत् ।
 नातः परतरो ऽन्यो ऽस्ति राज्यभेदकरो नदः ॥ ७५ ॥
- 24 सिंहः ।
 उक्तो भवति यः पूर्वं गुणवानिति संसदि ।
 न तस्य वाच्यं निर्गुणं प्रतिष्ठां परिरचता ॥ ७६ ॥
- A 53 27 अन्वस्य । मयास्य शरणागत इति कृत्वाभयमभवपत्तिश्च दत्ता । तत्कथमवम-
 कृतश्च । दमनकः ।
 दुर्जनः प्रकृतिं याति सेवमानो ऽपि यत्नतः ।
 30 खेदनाभज्जगोपायैः अपुच्छमिव नामितम् ॥ ७७ ॥
 अपि च ।

- अपृष्टस्य तदूपायस्य नेष्टेत्पराभवम् ।
 एष एष सतां धर्मो विपरीतो ऽसतां मतः ॥ ७८ ॥
- A 54 8 अन्वस्य । येनैतदभिहितम् ।
 स्ववनी ऽथ सुहृद्वृषो मुखा
 पुरयेद्योत्यवनी निवारणीयः ।
 6 विनिवर्तयितुं स चेद्दशकः
 परतस्तस्य मनोमुनं विधेयम् ॥ ७९ ॥
 स तावद्गोही । किंतु ।
 9 हितकृन्निरकार्यमीहमानाः
 सुहृदः क्लेशपरिग्रहान्निवार्याः ।
 परिपूर्वमिदं हि साधुवृत्तं
 12 कश्चित् सन्निरसाधुवृत्तमन्वत् ॥ ८० ॥
 स स्निग्धो ऽकुशसान्निवारयति यस्तत्कर्म यत्कौशलं
 सा स्त्री यानुविधायिनी स च पुमान् सन्निरभ्यर्चते ।
 15 सा श्रीयां न मदं करोति स सुखी यद्युष्यया नोद्यते
 तस्मिन् यद्यन्मसं स पुरुषो यः सिध्यते नेष्टिहीः ॥ ८१ ॥
 देव ।
 18 सुप्तं बह्वी शिरः कृत्वा भुजंनप्रसारे वरम् ।
 दक्षिमण्यसनास्तादे नात्यधीपेचितं मनः ॥ ८२ ॥
- A 55 तदेतत्संजीवकसंसर्गवसनं पादानां चिवर्गघातायेति । अथ बह्वप्रकारं विज्ञप्स-
 21 मानाः पादा मद्बचनमाशिष्य कामतः प्रवर्तन्ते । तदुत्तरवापचारे भुत्वदोषो न कार्य
 इति । उक्तं च ।
 नृपः कामासक्तो गच्छयति न कार्यं न च हितं
 24 यद्येष्टं स्वच्छन्दः प्रविशरति मत्तो गज इव ।
 ततो मानाध्मातः पतति स यदा शोकमहने
 तदा भुत्वे दोषान्निपति न निजं वेत्त्यविनयम् ॥ ८३ ॥
- A 56 27 सिंहः । भद्र । एवमवस्थिते किमसी प्रत्यादेशः । दमनकः । कथं प्रत्यादिशते ।
 कतर एव नयः ।
 प्रत्यादिष्टस्वरते रिपुरपकर्तुं वसात्प्रहर्तुं वा ।
 30 तस्मात्प्रत्यादेष्टुं न्यायो ऽरिः कर्मणा न गिरा ॥ ८४ ॥
- A 57 सिंहः । स तावच्छिष्यभुक् । यथं पिशितभुजः । तत्किमसी ममापकर्तुं समर्थः ।
 दमनकः । एवमेतत् । स शिष्यभुक् । पादाः पिशितभुजः । सो ऽन्नभूतः । पादा

भोक्तृभूताः । तद्याप्यसौ यदि स्वयमनर्घं न करिष्यति । ततो ऽव्यक्तादुत्पादयिष्यति । सिंहः । का शक्तिरस्य स्वतो ऽपकर्तुं परतो ऽपकर्तुं वा । इमनकः । भयांसावदने-
 १ कनकयुद्धरदनसंनिपातप्रणयवसत्त्वान्नित्यमित्यं भूतः । अथ त्वत्समीपवासी प्रकीर्ण-
 विरमूषः । तदनुषङ्गात्क्रमयः संभविष्यन्ति । *युष्मच्छरीरसामीप्यात्तत्तविवरानुसा-
 रिणो ऽन्तः प्रवेक्ष्यन्ति ।* तद्या त्वं विनष्ट एव । उक्तं च ।

० मा त्वविज्ञातशीलाय कश्चिद्वात्प्रतिश्रयम् ।

टिप्पिभस्त्र तु दोषेषु हता मन्त्रविसर्पिणी ॥ ८५ ॥

पिङ्गलकः । कचमेतत् । इमनकः ।

A 58

१ ॥ कथा ७ ॥

अस्ति कस्यचिद्राक्षः सर्वगुणोपेतमनन्यसदृशं शयनम् । तस्मि-
 न्मच्छदपटैकदेशे मन्त्रविसर्पिणी नाम यूका प्रतिवसति स्म । अथ
 १२ तस्मिंष्टिण्डिभो नाम मत्कुणो वायुना प्रेरितः संनिपतितः । स तु
 तच्छयनमतिसूक्ष्मोत्तरच्छदमुभयोपधानं जाह्नवीपुलिनविपुलं प-
 रममृदु सुरभि च दृष्ट्वा परं परितोषमुपगतः । तत्स्पर्शाकृष्टमना
 १५ इतश्चेतः परिभ्रमन्कथमपि तथा मन्त्रविसर्पिण्या समेतः । तथा-
 मिहितः । कुतस्त्वमस्मिन्नयोग्याधिवास आगतः । अपगम्यताम-
 स्मादिति । मत्कुणः । आर्ये । मया तावदिहानेकप्रकाराणि मां-
 १८ सान्यास्वादितानि ब्राह्मणक्षत्रियविट्कूद्रान्तःस्थानि रुधिराणि च ।
 तानि तु रुक्षाणि पिच्छिलान्यतुष्टिकराण्यमनोक्षानि । यः पुन-
 रस्य शयनस्याधिष्ठाता । तस्य मनोरमममृतोपममहम्भविष्यति ।
 २१ अजस्रं भिषग्भिः प्रयत्नादौषधाद्युपक्रमाद्वातपित्तश्लेष्मनिरोधाद-
 नामयतया स्निग्धपेशलद्रवैः सखण्डगुडदाडिमन्त्रिकटुकपटुभिः
 स्थलजजलजखेचरबलवत्प्रधानपिशितोपबृंहितैराहारिरूपचितं रु-
 २४ धिरं रसायनमिव मन्ये । तच्च सुरभि पुष्टिकरं चेच्छाम्यहं त्वत्प्र-

D

सादादास्वादयितुमिति । अतो ऽसौ मन्दविसर्पिस्थाह । असं-
भाव्यमेतत्त्वद्विधानामग्निमुखानां दंशवृत्तीनाम् । अपगम्यताम-
३ स्माच्छयनात् । ततो ऽसौ तस्याः पादयोर्निपतितः । सा तु दाक्षि-
त्यात्तथा नामेति प्रतिपन्ना । किंतु नैवाकाले न चातिमृदुभागे
त्वयास्य प्रहर्तव्यमिति । सो ऽब्रवीत् । को ऽस्य कालः । अन-
६ भिक्षो ऽहमपरिचितत्वात् । सा त्वकथयत् । मधुपानश्रमागतनि-
द्रस्य रतिविलासनिर्भरसुप्तस्य च शनैर्मृदुतया भवता विचारणी-
यम् । मदश्रमनिद्रापरीतकायो नाशु प्रबुध्यत इति । एवमवस्था-
९ पिते प्रथमप्रदोष एवाकालक्षेण दष्टः । असावपि पार्थिव उल्बुक-
दग्ध इव संलीनकुक्षिप्रदेशः ससंभ्रममुत्थायाह । अहो । दष्टो
ऽस्मि केनापि । अथ मत्कुणश्चकितत्वाद्राजवचनं श्रुत्वा शयनाद-
१२ वतीर्यान्यद्विवरमाश्रितः । शय्यापालैरपि स्वाम्यादेशात्सुनिपुण-
मन्विषन्निर्वस्त्रं परिवर्तयन्निरन्तर्लीना मन्दविसर्पिणी समासा-
दिता व्यापादिता च ।

A 59

१५ अतो ऽहं ब्रवीमि । मा त्वविज्ञातशीलाय दद्यात्कश्चित्प्रतिश्रयमिति । अन्वह ।
पादानां वयं क्रमागता भूत्वाः । तदसं ह्यस्मातिविसर्पेण । उक्तं च ।

त्वक्ता आभक्तारा येन बाह्याआभक्तारीकृताः ।

१८ स भूमी निहतः श्वेते मूर्खश्चण्डरवो यथा ॥ ८६ ॥

A 60

पिङ्गलकः । कथमेतत् । सो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा ८ ॥

२१ अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरसमीपे संनिष्ठविवराभ्यन्तरशायी जम्बु-
कश्चण्डरवो नाम । स कदाचिदाहारमन्वेषमाणः क्षपामासाद्य
क्षुत्क्षामगलः संमीलितलोचनः परिभ्रमन्नगरं प्रविष्टः । तन्नगरवा-

सिभिश्च सारमेयैस्तीक्ष्णदृशनकोटिविलुप्यमानावयवो भयभैरव-
फेत्काररवपूरितदिग्विवर इतस्ततः प्रस्खलन्पलायमानः कस्मिंश्चि-
३ दक्षानान्नीलीकलशे संनिपतितः । श्रगणश्च यथागतं प्रायात् ।

असावपि कृच्छ्रेणायुःशेषतयास्मान्नीलीकलशात्समुत्तस्थौ । अ-
थास्य तच्छरीरं नीलीरसरञ्जितं दृष्ट्वा समीपवर्तिनः कौष्टुकगणाः
६ को ऽयमिति भयतरलदृशः सर्वा दिशः प्रदुद्रुवुः । असावप्यचि-
न्तयत् । नूनमिमां स्वरूपविकृतिं दृष्ट्वैते पलायन्त इति । अथ
धीरचित्तस्ताज्जनैरवादीत् । अलं संभ्रमेण । अहमाखण्डलाक्षया
९ सकलश्चापदकुलपालनक्षमः क्षितितलमागत इति ।

अथ तद्वचनमाकर्ण्य सिंहव्याघ्रचित्रकवानरशशहरिणवृषदंश-
जम्बुकादयः श्चापदगणास्तं प्रणेमुः । प्रतिदिनं च केसरिकरजकु-
१२ लिशदारितमत्तेभपिशितैरापूर्यमाणकुक्षिः कक्षमिव तं जम्बुकपूगं
बहिः कृत्वा सिंहव्याघ्रादीनासन्नवर्तिनश्चकार । एकदा त्वसौ वि-
विधपिशितनाशितक्षुद्धिक्षु स्थितानां कौष्टुकानां कौशतां निनादं
१५ श्रुत्वा त्वरिततरमुच्चैर्निननाद ।

अतस्ते सिंहादयस्त्रपया भूभागदृष्टिभाजः कष्टमहो । वञ्चिताः
स्मः । कौष्टायमित्यवधार्य रूषा तं परूषगिरं नाशितवन्त इति ।

A 61 18 अतो ऽहं ब्रवीमि । त्वत्ता आभ्यन्तरा येन बाह्याआभ्यन्तरीकृता इति ।

A 62 आख्याते आख्याने पिङ्गसक आह । भद्र । कस्यस्य युवमार्ग इति । दमनकः ।
अन्वदासी सखाङ्गः पादान्तिकमानच्छति । अथ यदि मुक्तायप्रहरन्नाभिमुखो योयु-
21 चित्तः सचक्षितश्चोपलब्धेत् । तत्पादैरवगन्तव्यम् । द्रोणमुचिरयमिति ।

A 63 एवमुक्त्वा संजीवकसंकाशं प्रयातः । तस्यापि द्रोणमुमतिरधृतिपरीतमात्मानम-
दर्शयत् । तेन चाभिहितः । भद्र । कुशलमिति । दमनकः । कुतः खलु कुशलमनु-
24 जीविनाम् । कस्यात् ।

संपत्तयः परायत्ताः सदा चित्तमनिर्गुतम् ।

स्वजीविते ऽप्यविश्वासखेषां ये राजसंज्ञिताः ॥ ८७ ॥

अपिपिवीविका * * * * * ।

* * * * * ॥ ८८ ॥

३ सुहु चेदमुच्यते ।

आचार्या नरपतयश्च तुल्यश्रीला

न ह्येषा परिचितिरस्ति सीहदं वा ।

४ मुश्रूषां चिरमपि संचितां प्रयत्ना-

तंक्रुद्धा रज इव नाशयन्ति मेघाः ॥ ८९ ॥

अपि च ।

९ को ऽर्चन्माष्य न नर्वितो भुवि नरः कक्षापदो ऽस्य नताः

स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।

कः कासस्य न नीचरान्तरगतः को ऽर्ची नतो नीरव

१० को वा दुर्जनवानुराजिपतितः चेमेव यातः पुमान् ॥ ९० ॥

तत्सर्वथा ।

कः कासः कानि मिषाणि को देशः की व्यावमी ।

१५ को वाहं का च मे शक्तिरिति चित्तं मुहुर्मुहुः ॥ ९१ ॥

A 64a

हृदयान्ननिहितभावस्य तस्य वचनं सुत्वा संजीवको ऽब्रवीत् । भद्र । अथ

किम् । दमनकः । भवांस्त्रावन्मम सुहृत् । अवशं च मया तव हितमाख्येयम् ।

१८ स्वामी पिङ्गलकक्षोपरि द्रोघुमतिः । तेन चाभिहितम् । संजीवकं हत्वा सर्व-
क्रव्यादांस्तदामिवेष तर्पयामीति ।

A 64b

तच्छ्रुत्वासी परं विषादमगमत् । दमनकः । यद्वच करणीयम् । तद्हीनकालं

२१ संचिन्तयामीति । पूर्वकाशं श्रेयवचनत्वाच्च दमनकस्य सुतरामाविपहृदयः परं भय-
मुपागतः संजीवकः । सुहु खल्विदमुच्यते ।

दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापाचभृन्नवति राजा ।

२४ कृपवानुसारि च धनं देवो गिर्युदकवर्षी च ॥ ९२ ॥

A 65

एवं चाचिन्तयत् । कष्टं भोः । किमिदमापतितं ममेति । अपि च ।

आराध्यमाणो बड्भिः प्रवारि-

२७ राराध्यते नाम किमपि चिचम् ।

अयं स्वपूर्वः प्रतिमाविशेषो

यः सेव्यमाणो रिपुतामुपैति ॥ ९३ ॥

A 66

३० तत्सर्वथाशक्नो ऽयमर्थः ।

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति

धुवं स तस्मापगमे प्रसीदति ।

अकारबद्धेभि मनो हि यस्त वै
कथं परस्त्वं परितोषयिष्यति ॥ ९४ ॥

३ साधु चेदमुष्यते ।

सरसि वज्रशकाराक्षाणां दृश्यन्परिवर्धितः
कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशास्त्रविषयः ।

६ न दृशति पुनःकाराशङ्क्री दिवापि सितोत्पलं
कुहकचकितो लोकः सत्त्वे ऽप्यपायमपेक्षते ॥ ९५ ॥

अथवा ।

९ अस्त्रीकमपरंपरेषु न हि नाम नोत्पद्यते
न चापि न भवन्त्यकारणवशेन रोमोद्गमाः ।

न तु प्रतिविशिष्टबुद्धिरसमीक्ष्य तत्त्वार्थत-

१३ क्षिरानुगतसर्वभावहृदयो जनस्त्वप्यते ॥ ९६ ॥

अपि च ।

वैद्यसांघत्सरामात्मा यस्त राक्षः प्रियवदाः ।

१५ आरोग्यधर्मकोशेभ्यः चित्रं स परिहीयते ॥ ९७ ॥

A 67

आह च । किं मयापकृतं स्वामिनः पिङ्गलकस्त । इमनकः । वयस्त । निर्नि-
मित्तापकारा रन्धान्वेषिष्यस्त रावानः । संजीवकः । एवमेतत् । साधु चेदमुष्यते ।

१८ भक्तानामुपकारिणां प्रियहितव्यापारपुक्तात्मनां
सेवासंख्यवहारतत्त्वविदुषामेकार्पणानामपि ।

व्यापत्तिः स्वस्त्रितामरेषु निधता सिद्धिर्भवेद्वा न वा

२१ तस्मादमुनिधेरिवावनिपतेः सेवा सदाशङ्कितो ॥ ९८ ॥

A 68

स्वभावसाधम् ।

क्षिधिरेव सुपकृतिर्बहिर्दृश्यतामेति कश्चि-

२४ ष्ठाद्यादक्षीरपकृतिशतैः प्रीतिमेवोपधाति ।

दुर्गाह्यत्वानुपपत्तिमनसां शैकभावाग्रथाणां

सेवादधर्मः परमनह्नो योजिनामप्यनस्यः ॥ ९९ ॥

२७ अथवा ।

मुखा मुखेषु मुखीभवन्ति

ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।

३० सुखादुत्तोषप्रवहा हि नद्यः

समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेधाः ॥ १०० ॥

अथपिजीविका * * * * *

* * * * * ॥ ८८ ॥

३ सुहु चेदमुच्यते ।

आचार्या नरपतयश्च तुल्यशीला

न ह्येषां परिचितिरसि सौहृदं वा ।

६ मुञ्जूषां चिरमपि संचितां प्रयत्ना-

त्संकुडा रज इव नाशयन्ति मेघाः ॥ ८९ ॥

अपि च ।

९ को ऽर्चाम्नाय न गर्वितो भुवि नरः कस्यापदो ऽसं गताः

स्त्रीभिः कस्य न खल्लितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।

कः काकस्य न मोचरान्तरगतः को ऽर्ची नतो जीरवं

१२ को वा दुर्जनवानुरानिपतितः चेमेव यातः पुमान् ॥ ९० ॥

तत्सर्वथा ।

कः काकः कानि मिषाणि को देशः की व्यामनौ ।

१५ को वाहं का च मे शक्तिरिति चिन्तं मुहुर्मुहुः ॥ ९१ ॥

A 64a

हृद्यान्तर्निहितभावस्य तस्य वचनं सुखा संजीवको ऽब्रवीत् । भद्र । अथ

किम् । दमनकः । भवांसावयम् सुहृत् । अवश्यं च मया तव हितमाख्येयम् ।

१८ स्वामी पिङ्गलकक्षवोपरि द्रोघुमतिः । तेन चाभिहितम् । संजीवकं हत्वा सर्व-
क्रव्यादांशदामिषेण तर्पयामीति ।

A 64b

तच्छ्रुत्वासी परं विषादमगमत् । दमनकः । यदथ करणीयम् । तद्हीनकालं

२१ संचिन्तयामिति । पूर्वकालं अज्ञेयवचनत्वाच्च दमनकस्य सुतरामाविग्रहद्वयः परं भय-
मुपानतः संजीवकः । सुहु खल्विदमुच्यते ।

दुर्जनगन्या नार्यः प्रायेणापाचभृशवति राजा ।

२४ छपटानुसारि च धनं देवो गिर्युदकवर्षी च ॥ ९२ ॥

A 65

एवं चाचिन्तयत् । कष्टं भोः । किमिदमापतितं ममेति । अपि च ।

आराध्यमानो वज्रभिः प्रकारि-

२७ राराध्यते नाम किमथ चिचम् ।

अथ त्वपूर्वः प्रतिमाविशेषो

यः सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥ ९३ ॥

A 66

३० तत्सर्वथाशक्तो ऽयमर्थः ।

निमित्तमुद्दिश्या हि यः प्रकुप्यति

ध्रुवं स तस्मापगमे प्रसीदति ।

चकारबद्धेभि मनो हि चक्ष वै

कथं परसं परितोषयिष्यति ॥ ९४ ॥

८ साधु चेदमुष्यते ।

सरसि वज्रशस्त्राणां दृश्यन्परिवर्धितः

कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशास्त्रविचक्षकः ।

९ न दृशति पुनश्चाराशङ्क्यी दिवापि सितोत्पलं

कुहकचकितो लोकः सत्वे ऽप्यपायमपेक्षते ॥ ९५ ॥

अथवा ।

१० व्यसीकमपरंपरेषु न हि नाम नोत्पद्यते

न चापि न भवन्त्यकारणवशेन रोमोद्गमाः ।

न तु प्रतिविशिष्टबुद्धिरसमीक्ष्य तत्त्वार्थत-

११ क्षिरानुगतसर्वभावहृदयो जनस्त्वप्यते ॥ ९६ ॥

अपि च ।

वैद्यसां वत्सरामाख्या चक्ष राक्षः प्रियंवदाः ।

१२ आरोग्यधर्मकोशेभ्यः चित्रं स परिहीयते ॥ ९७ ॥

A 67

आह च । किं मयापकृतं स्वामिनः पिङ्गलकक्ष । इमन्कः । वक्ष्ये । निर्नि-

मित्तापकारा रन्धान्वेषिष्य राक्षानः । संवीचकः । एवमेतत् । साधु चेदमुष्यते ।

१३ भक्तानामुपकारिणां प्रियहितव्यापारपुक्तात्मनां

सेवासंख्यवहारतत्त्वविदुषामेकार्पणानामपि ।

व्यापत्तिः स्वस्वितान्तरेषु निधता सिद्धिर्भवेद्वा न वा

१४ तस्मादमुनिधेरिवावनिपतेः सेवा सदाशङ्किनी ॥ ९८ ॥

A 68

स्वभावसाधम् ।

स्निग्धैरेव ह्युपकृतिर्बहिर्द्वेषतामेति कश्चि-

१५ ष्ठाद्याद्वैरपकृतिशतैः प्रीतिमेवोपधाति ।

दुर्गाह्यत्वान्नपतिमनसां वैकभावाग्रथाणां

सेवाधर्मः परममहजो योनिनामप्यनग्न्यः ॥ ९९ ॥

१६ अथवा ।

मुखा मुच्येयु मुवीभवन्ति

ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।

१७ सुस्तादुतीचप्रवहा हि नद्यः

समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ १०० ॥

असौ च मुखाः स्त्रीतीभवन्ति मुखसमुचितेषु पुत्रेषु ।

शशिनः चेतसि निरेः शिखरप्राप्ता इव मधुखाः ॥ १०१ ॥

१ नम्रानि मुखशतान्यपि पुत्रबाह्याममुखवत्सु पुत्रेषु ।

अञ्जननिरिशिखरेभ्यश्च निश्चासु चन्द्राश्रयः पतिताः ॥ १०२ ॥

साधु चेदमुच्यते ।

६ कृतशतमसत्सु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टमनुधेयु ।

वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम् ॥ १०३ ॥

नष्टमपाधे दानं नष्टं हितमफलबुद्धिविज्ञाने ।

१ नष्टो मुखो ऽनुबध्ने नष्टं दाक्षिण्यमकृतधे ॥ १०४ ॥

साधु चेदमुच्यते ।

अरख्यदहितं कृतं शयशरीरमुद्धतितं

१२ खले ऽन्धमवरोपितं अधिरक्ष्यवापः कृतः ।

अपुच्छमवनामितं सुचिरमूषरे वर्धितं

कृतान्धमुखमख्यना चदमुधो जनः सेवितः ॥ १०५ ॥

१५ अथवा ।

अद्वयतदपु भुवंना जलेषु कमखानि तथ च ग्राहाः ।

मुखपातिनः खसु खसा भोनेषु क्त नु सुखान्वविज्ञानि ॥ १०६ ॥

▲ 69

१८ अपि च । पद्मवैर्जनाः सपुष्पफला ग्रहिर्नखिन्वः सपङ्कजा दूषिताऽऽवाच्य ग्राहून्नीः

चुट्टैश्च सेवा । भद्रं हि दुर्लभमकष्टकम् । तथा च ।

चेतस्यः कष्टद्वैर्वाप्ता नखिन्वः पङ्कसंभवाः ।

२१ विद्यासिन्धुः सकुटुम्बः क्त रत्नमनुपद्भवम् ॥ १०७ ॥

▲ 70

इमनकः । अयं तावत्स्वामी पिङ्गलक आदौ मधुरः । परिग्रामे विषप्रतिम इति ।

विचिन्त्य संवीचको ऽप्रवीत् । भद्र । एवमेतत् । मध्वैतदस्मादनुभूतम् । यथा ।

२४ दूरादुच्छ्रितपाक्षिरार्द्रनयनः प्रोत्सारितार्धासनो

नाडाक्षिङ्गनतत्परः प्रियवचासंप्रसन्नोत्तरः ।

अनार्तुडविषो बहिर्नधुमवसातीव मावापदुः

२७ को नामाद्यमपूर्वनाटकविधिर्धः शिचितो दुर्जने ॥ १०८ ॥

अपि च ।

आदावपुपचारचादुविनवात्कारज्ञोभान्वितं

३० मध्ये चापि विचिन्वाक्यकुसुमैरभर्षितं निष्कलीः ।

प्रेमब्याविनवावमानमखिनं बीभत्समनो च य-

दूरे वो ऽस्त्वकुलीनसंनतमसद्वर्माधमुत्पादितम् ॥ १०९ ॥

A 71

कष्टं भोः । ज्ञाहं शय्यमुक्त्वा । क्व सिंहसंसर्गः । तथा च ।

ऊताश्रज्जासामे स्त्रितवति रवावस्तुशिशुरे

१ पिपासुः क्लिप्तं प्रविशति सरोजं मधुकरः ।

तदन्तः संरोधं नक्षयति न संधासमयजं

जगो ऽर्धं नापायं विमुञ्चति फलैकान्ततुषितः ॥ ११० ॥

६ कमलमधुनस्तत्का पानं विहाय नवोत्पन्नं

प्रकृतिसुभगां नन्दोद्दामामपास्य च मास्यतीम् ।

शठमधुकराः स्निग्धनीने कटामुषु दन्तिनां

९ सुखममपहायैवं शोकः कटेषु निहन्वते ॥ १११ ॥

नखोपानोष्वविरक्तं वारि मत्तद्विपानां

ये सेवन्ते नवमधुरसास्वादकुम्भा द्विरेफाः ।

१२ ते तत्कर्त्तव्यजनपवनप्रेङ्खितैर्मिन्नदेहा

भूमिं प्राप्ताः कमलविवरक्रीडितानि स्मरन्ति ॥ ११२ ॥

A 72

अथवा मुखवतामयं दोषः ।

१५ स्वफलनिचयः शाखाभङ्गं करोति वनस्पते-

र्मनमकसं वर्हाटोपः करोति शिखण्डिनः ।

चतुरवमगो धी आत्मो ऽहः स नीरिव बाह्यते

१८ मुखवति जने प्रायेक्षिते मुखाः खलु वैरिणः ॥ ११३ ॥

अथवा ।

नरेन्द्रा भूचिह्नं मुखवति जने ऽस्वभावमुखाः

२१ स्त्रिणः प्रायो शोभाश्रयणिषु च मूर्खेष्वभिरताः ।

नराणां माहात्म्यं मुखत इति मिथ्या कृतिरियं

जनः प्रायेक्षायं न हि पुन्यवतत्वं नक्षयति ॥ ११४ ॥

२४ सिंहैः पञ्जरयन्त्रापरिभवप्रज्ञानदीनाननै-

र्गनैरकुशमिन्नमस्तकटैर्मन्त्राक्षसैः पन्नयैः ।

विद्वन्निच निराश्रयस्यनिभिः शूरैश्च भाग्यवतैः

२७ कासः क्रीडनवैरिवात्मवर्षितैः प्रेङ्खोस्यैः क्रीडति ॥ ११५ ॥

A 73

तत्सर्वथा चुद्रमस्तुत्तमप्रविष्टस्य मे जीवितं नास्ति । उक्तं च ।

बहवः पण्डिताः चुद्राः सर्वे मायोपजीविनः ।

३० कुर्युर्दोषमदोषं वा उद्वेगाकादयो यथा ॥ ११६ ॥

A 74

दमनकः । कथं चैतत् । संजीवकः ।

॥ कथा ९ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे मदोत्कटो नाम सिंहः प्रतिवसति
 ४ स्म । तस्यानुचरास्त्रयः पिशिताशिनी द्वीपिवायसगोमायवः । अथ
 तैर्भ्रमन्निर्दृष्टः सार्थवाहपरिभ्रष्ट उष्ट्रः । तं चाज्ञातपूर्वरूपं हास्य-
 जननं दृष्ट्वा सिंहः पृष्ठवान् । इदमपूर्वं सत्त्वमिह वने पृच्छ्यताम् ।
 ८ कस्त्वमिति । ततो ऽवगततत्त्वार्थो वायसो ऽब्रवीत् । आख्यातना-
 मोद्ग्रे ऽयमिति । ततस्तेन सिंहसकाशं विश्वास्यानीतः । तेनापि
 यथावृत्तमात्मनो वियोगः सार्थवाहात्समाख्यातः । सिंहेन चास्या-
 ९ भवपत्तिरभयप्रदानं च दत्तम् ।

एवं च वर्तमाने कदाचित्सिंहो वन्यगजयुद्धरदनक्षतशरीरो
 गुहावासी संवृत्तः । पञ्चषट्दिवसातिक्रान्ते च काले सर्व एव त
 १२ आहारवैकल्यादात्ययिकमापतिताः । यतो ऽवसन्नाः । ततः सिंहे-
 नाभिहिताः । अहमनया राजा न क्षमः पूर्ववदाहारं भवतामुत्पा-
 दयितुम् । ते यूयमात्मार्थे ऽपि तावदभ्युद्गमं कुर्वत । ते तमाहुः ।
 १५ एवं गते किमस्माकमात्मपुष्ट्यर्थेनेति । सिंहः । साध्वनुजीविवृत्तं
 मदुपरि भक्तिश्च भवताम् । अतिशीभनमभिहितम् । शक्ता भवन्तः ।
 स राज्ञश्चाहम् । तन्ममैतदवस्थस्योपनयताहारमिति । यदा च न
 १८ किञ्चिदूचुः । तदा तेनाभिहिताः । किमनया व्रीडया । अन्विष्यतां
 किञ्चित्सत्त्वम् । अहमेतदवस्थो ऽपि युष्माकमात्मनस्योत्पादयिष्ये
 प्राणयाचार्थमिति ।

२१ एवमुक्त्वा ते ऽप्युत्थाय सह क्रथनकेन वनान्तरं प्रविष्टाः । व्युदस्य
 क्रथनकं दुष्टमन्त्रमारब्धाः । तच्च वायस आह । विनाशिता वय-
 मनेन स्वामिना स्वाधीने ऽप्यर्थे । तावाहतुः । कथम् । सो ऽब्रवीत् ।

नन्वयं कथनक इति । त आहुः । अयमस्माकं विश्वासीपगतः श-
 रणागतो वयस्यत्वे ऽनुज्ञातः । स आह । शष्पभुजः पिशिताग्निश्च
 ३ विषमसंबन्धाः । ततस्तावूचतुः । स्वामिनायमभयप्रदानेन रक्ष्यते ।
 तेन चायुक्तमश्वयं चैतदिति । पुनरपि वायसो ऽब्रवीत् । तिष्ठत
 यूयम् । यावद्दहमेवैतदर्थं संप्रतिपादयिष्यामि । इत्युक्त्वा सिंहस-
 ६ काशमगमत् । सिंहेन चाभिहितम् । अन्विष्टं युष्माभिः किञ्चित्स-
 त्त्वमिति । काकः । यस्य चक्षुर्बलं वा स्यात् । सो ऽन्विष्यतु । वयं
 तु सर्व एवाहारवैकल्यादन्धाः परिक्षीणशक्तयश्च । किंतु प्राप्तका-
 ९ लमवश्यं विज्ञप्यसे । स्वामिना विनाशितः स्वात्मनात्मा स्वाधीने
 ऽप्यर्थे । सिंहः । कथम् । काकः । नन्वयं कथनक इति । सिंहः ।
 कष्टम् । नृशंसमेतत् । मयास्याभ्यवपत्तिरभयं च प्रसादीकृतम् ।
 १३ अपि च ।

न गोप्रदानं न महीप्रदानं
 न चान्नदानं हि तथा प्रधानम् ।

१५ यथा वदन्तीह महाप्रधानं
 सर्वप्रधानेष्वभयप्रदानम् ॥ ११७ ॥

काकः । अहो स्वामिनो धर्मशास्त्रं प्रति प्रतिभा । एतदन्यदपि
 १८ प्रधानं महर्षिवचनम् । यथा श्रेयसामर्थे पापीयानारम्भः । अपि
 चीकृतम् ।

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।

२१ ग्रामं जनपदस्यार्थे स्वात्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ ११८ ॥

पुनश्चाह । मा स्वामी स्वयं व्यापादयतु । मयास्त्रीपधिना वध
 आरब्धः । सिंहः । कथमिव । काकः । अयं तावदेतदवश्यं स्वामि-
 २४ नमस्मांश्च दृष्ट्वा स्वयमात्मानमन्यपुष्ट्यर्थं स्वर्गगमनाय सत्त्वहिताय

निवेदयति । एवमभिहितवति वायसे सिंही मतिभ्रममिवापिती
 न किञ्चिदप्युदाहृतवान् । असावपि पुनस्तत्सकाशं गत्वा कृतक-
 ५ वचनैः प्रत्येकं विज्ञापितवान् । सिंहान्तिकं गतैर्युष्माभिरेवं वक्त-
 व्यमिति । ततः कृतसंविदः सह कथनकेन सिंहसकाशं गताः ।
 अथ वायसः प्रणम्य सिंहं विज्ञापितवान् । देव । स्वामिशरीरं
 १० सर्वथा रक्ष्यमस्मच्छरीरेणेति । अथासावाह । अकल्पकायो भवान् ।
 न युष्मच्छरीरोपभोगे कृते ऽप्यस्माकं किञ्चित्तृप्तिकारणं भवति ।
 तस्मिंश्चापयाते गोमायुरभिहितवान् । अस्मान्मम विशिष्टतरं शरी-
 १५ रम् । तन्मत्प्राणैः क्रियतां प्राणयाचेति । तमपि तथैवाभिहित-
 वान् । अपयाते च तस्मिन्द्वीप्याह । आभ्यां मम विशिष्टतरं शरीर-
 मिदमुपयुज्यतामिति । तमप्यसावाह । अकल्पकायो भवानपीति ।
 २० तच्छ्रुत्वा कथनको ऽचिन्तयत् । नैवात्र कश्चिद्विनाश्यते । तदहम-
 प्येवमेव ब्रवीमि । तत उत्थाय सिंहान्तिकमुपगम्याब्रवीत् । देव ।
 एभ्यो मम विशिष्टतरं शरीरम् । तस्मान्मच्छरीरेणात्मनः प्राणयाचा
 २५ क्रियतामिति । एवमभिवदन्नेव द्वीपिगोमायुभ्यां विदारितोभय-
 कुक्षिः सद्यः पञ्चत्वमुपगतो भक्षितश्चेति ।

▲ 75 अतो ऽहं ब्रवीमि । बहुवः पश्चिताः चुद्रा इति ।

▲ 76 १८ आख्याते चाख्याने पुनर्दमनकं संजीवको ऽब्रवीत् । भद्र । चुद्रपरिवारो ऽयं
 राजा न शिवावाञ्छितानाम् । उक्तं च । वरं नृधो राजा हंसपरिवारः । न हंसो
 राजा नृधपरिवारः । परिवाराच्च दोषाः प्रादुर्भवन्ति । ते ऽयं विनाशाय भव-
 २१ णीति । तस्मात्पूर्वमेव परिवारं क्षिप्येत । तद्वचनप्रेरितस्तु राजा विचारचमो न
 भवति । उक्तं च ।

भद्रेभप्रतिभो राजा न यथावद्वक्तुः ।

२४ सुहृदामेव बाह्यः स्वात्किं क्षिपं यदि विद्विषाम् ॥ ११९ ॥

▲ 77 सो ऽयं ममोपरि केनापि विहृतः । साधु चेदमुच्यते ।

मृदुना सखिसेन खन्वमाना-

न्यपहृष्यन्ति गिरैरपि खलानि ।

8 उपवापकृतोद्यमेक्षु तच्छीः

किमु चेतांसि मृदूनि मानवानाम् ॥ १२० ॥

A 78 तदेवं मते किमधुना प्राप्तकायम् । अथवा किमन्वयुद्धात् । उक्तं च ।

6 नुरोरप्यवशिष्टस्य कार्याकार्यान्वयानतः ।

उत्पद्यप्रतिपन्नस्य न्यायं भवति शासनम् ॥ १२१ ॥

अपि च ।

9 धाम्नासंघीक्षपसा च खोका-

म्लर्निषिद्धः पाचयथैः प्रयान्ति ।

चक्षेन तानप्यतिरिच्य मूराः

12 प्राद्याम्लयुद्धेषु परित्वजन्तः ॥ १२२ ॥

प्राद्याश्च कीर्तिश्च परिच्छिद्य

सर्वेषां युद्धे परिरक्षणीयाः ।

15 युद्धे विशिष्टं मरुत्वं नराणां

द्विषद्वये तिष्ठति को ऽर्षकामः ॥ १२३ ॥

मृतः प्राप्स्यति वा स्वर्गं शत्रुं हृत्वापि वा सुखम् ।

18 उभावपि हि मूराणां गुहावेती सुदुर्लभा ॥ १२४ ॥

A 79 दमनकः । भद्र । अनुपाय एव । यत्कारणम् ।

शचीराक्रन्दमच्चात्वा धैरमारभते हि यः ।

21 स परामभवमामोति समुद्रं हव टीटिभात् ॥ १२५ ॥

A 80 संजीवकः । कथं वीतत् । दमनकः ।

॥ कथा १० ॥

24 अस्ति । समुद्रतीरैकदेशे टीटिभदंपती प्रतिवसतः स्म । अथ
कदाचित्प्रसीथमाणया टीटिभ्या भर्ताभिहितः । किंचित्स्थानम-
न्विष्यताम् । यत्राहं प्रसूवे । असावकथयत् । नन्वेतदेव स्थानं
27 वृद्धिकरम् । अत्रैव प्रसूष्वेति । साब्रवीत् । अलमनेन सापायेन ।
अवश्यमेव समुद्रजलवेलोपवनान्ममापत्यविनाशी भवति । असा-

वाह । भद्रे । न शक्नो महोदधिर्मया सार्धमीदृशं वैरानुबन्धं कर्तु-
मिति । साब्रवीत् । बह्वसदृशं तव समुद्रेण बलम् । कथमात्मनो
४ ज्ञायते सारासारता । उक्तं च ।

दुःखमात्मा परिच्छेत्तुमेवं योग्यो न वेति वा ।

एवंविद्यस्य विज्ञानं सफलास्तस्य बुद्धयः ॥ १२६ ॥

५ अपि च ।

मित्राणां हितकामानां यो वाक्यं नाभिनन्दति ।

स कूर्म इव दुर्बुद्धिः काष्ठाङ्गुष्ठो विनश्यति ॥ १२७ ॥

६ टीटिभः । कथं चैतत् । टीटिभी ।

॥ कथा ११ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चित्सरसि कम्बुग्रीवो नाम कच्छपः प्रतिवसति
१२ स्म । तस्य द्वौ सुहृदौ विकटसंकटनामानौ हंसी । अथ कालवि-
पर्यये द्वादशवार्षिक्यनावृष्टिरापतिता । ततस्तयोर्मतिरुत्पन्ना ।
क्षीणतीयमिदं सरः । अन्यं जलाशयं गच्छाव इति । किं पुनश्चि-
१५ रोषितं प्रियमिदं कम्बुग्रीवमामन्त्रयावहे । तथा चानुष्ठिते कच्छ-
पेनाभिहितौ । कस्मान्ममामन्त्रणं क्रियते । यदि तु स्नेहो ऽस्ति ।
ततो मामप्यस्मान्मृत्युमुखात्तातुमर्हथः । यत्कारणम् । युवयोस्ताव-
१८ दाहारवैकल्यं केवलमस्मिन्स्वल्पोदके सरसि । ममात्र तु मरणमेव ।
तद्विचिन्त्यताम् । आहारसुहृद्वियोगयोः कीं गरीयान् । ताभ्याम-
भिहितम् । युक्तमात्रम् । एवमेतत् । किं पुनः प्राप्तकालं भवाञ्जा-
२१ नाति । अवश्यं नयाव आवां भवन्तम् । त्वया पुनश्चापलान्न किं-
चिद्वक्तव्यम् । इमां तु यष्टिं मध्ये दशनैरापीडय । एवमनयैवोजृत्य

षष्टिमात्राणि योजनानि महत्सरो भवन्तं नयावः । तत्र सुखं या-
पयिष्याम इति । एवं च निष्पन्ने तज्जलाशयसंनिवृष्टनगरस्योप-
रिष्टान्नीयमानं दृष्ट्वा । किमिदं शकटचक्रप्रमाणं वियता नीयते ।
इति जनः सकलकलः संवृत्तः । तच्च श्रुत्वासन्नविनाशः कच्छपो
यष्टिं त्यक्त्वाभिहितवान् । अहं कच्छपः । चापलादेश लोकाः प्रल-
पति । इति ब्रुवन्वचनसमकालमेवाश्रयात्परिभ्रष्टो भूमौ निप-
तितः । मांसार्थिना च लोकेन पातसमकालमेव तीक्ष्णशस्त्रैः ख-
ण्ड्यो विभक्त इति ।

१ अतो ऽहं ब्रवीमि । मित्राणां हितकामानामिति । पुनश्चाह ।

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिश्च यः ।

द्वावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥ १२८ ॥

१२ टीटिभः । कथमेतत् । टीटिभी ।

॥ कथा १२ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिन्महाद्रुदे महाकायास्त्रयो मत्स्याः प्रतिवसन्ति
१५ स्म । तद्यथा । अनागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिर्यद्भविष्येति । तच्चा-
नागतविधाता तदुदकान्तर्गतेन कदाचित्तत्समीपे मत्स्यबन्धाना-
मतिक्रामतां वचनं श्रुतम् । बद्धमत्स्यो ऽयं द्रुदः । अत्र मत्स्यबन्धं
१८ कुर्मः । तच्च श्रुत्वानागतविधाता चिन्तितम् । अवश्यमेत आग-
न्तारः । तदहं प्रत्युत्पन्नमतिं यद्भविष्यं च गृहीत्वान्यमच्छिन्नस्रो-
तस्कां द्रुदं संश्रयामीति । ततस्तावाह्वय पृष्ठवान्गमनाय । तत्र
२१ प्रत्युत्पन्नमतिर्मतिनिवारितो ऽभयचित्तः कथमपि प्रमादान्नानु-
यातः । यद्भविष्यत्स्वासन्नविनाशस्तद्वचनमनादृत्य निरारम्भ एवा-
सीत् ।

अन्येद्युश्चापयते ऽनागतविधातरि मत्स्यबन्धैरन्तःस्रोतो निरुध्य
 प्रक्षिप्तं संवर्तजालम् । अपकृष्टे च जाले तस्मिन्हृदे नाप्येकतरो ऽव-
 १ शिष्टः । एवं गते प्रत्युत्पन्नमतिर्मृतरूपं कृत्वात्मानं जलस्योपरि
 दर्शितवान् । तैरपि स्वयमेव मृतो महामत्स्य इति कृत्वा परि-
 स्रोतसि स्थापितः । तस्मादुत्सृत्यान्यं जलाशयं गतः । यद्भविष्य-
 २ स्वनेकलगुडप्रहारजर्जरितशरीरः पञ्चत्वमुपनीत इति ।

अतो ऽहं ब्रवीमि । अनागतविधाता चेति । अथ कदाचित्प्र-
 सूतायां टीटिभ्यां तद्भर्तृजिज्ञासया समुद्रेणापहृतास्ते ऽण्डकाः ।
 १ पश्यामि तावत् । अयं किमारभत इति । अथ टीटिभी शून्यम-
 पत्यस्थानं दृष्ट्वा परमाविग्रहदया भर्तारिमाह । इदं तदापतितं
 मन्दभाग्यायाः । असावन्तर्लीनमवहस्य तामाह । ममापि तावत् ।
 १२ भद्रे । दृश्यतां सामर्थ्यमिति ।

ततस्तेन पक्षिसमाजं कृत्वा निवेदितं तदपत्यहरणञ्च दुःखम् ।
 तत्रैकेनाभिहितम् । असमर्था वयं महोदधिविग्रहाय । किं पुन-
 १५ रञ्च प्राप्तकालम् । सर्व एव वयमाक्रन्देन गरुत्मन्तमुद्वेजयामः । स
 एव नो दुःखमपनेष्यति । इत्यवधार्य तत्सकाशं गताः । असावपि
 देवासुररणनिमित्तमाहूतो विष्णुना गरुडस्तत्स्वयूध्यव्यसनं दृष्ट्वा
 १८ मन्युमाजगाम । देवो ऽपि विष्णुस्त्रीकात्स्यदर्शनसामर्थ्यात्तस्यान्तर्गतं
 मत्वा स्वयमेव तत्सकाशमगमत् ।

अथ देवं दृष्ट्वा सुतरामाविग्रहदयो ऽब्रवीत् । युक्तं त्वया ना-
 २१ येन सता समुद्रापसदान्ममायं परिभव इति । ज्ञात्वा च देवः
 परिहस्य समुद्रस्येदमुवाच । समर्पयाधुनापत्यानि टीटिभस्तेति ।
 अन्यथा त्वामाग्नेयास्त्रप्रतापितमनेकवडवामुखसहस्रपरिशीणतो-
 २४ यं सद्यः करिष्यामीति ।

एवमुक्त्वा महोदधिस्थितयामास । ममाण्डजेन सर्वनाश एव
प्रारब्धः । इति मत्वा प्रणम्य देवं समर्पितवानिति ।

- ▲ 81 १ अतो ऽहं प्रवीमि । शपोराक्रमद्मञ्जालेति । अवनतार्धस्य संजीवकसमपुष्कत् ।
वचस्य । कस्यस्य पुत्रमार्गं इति । इमनकः । अन्वदासी सखाङ्गः शिखातक्षमाभि-
तस्त्वदुभयः प्रतीचते । अथ यदि प्रथममेव संगृहीतखाङ्गः संघतचतुस्वरयः सन्ध-
6 कर्षस्य तिष्ठेत् । ततस्त्वयावगन्तव्यम् । अथ ममोपरि द्रोग्धुमतिरिति ।
- ▲ 82 एवमुक्त्वा करटकसखाग्रमनमत् । तेन चाभिहितः । किमनुष्ठितं भवता । इम-
नकः । भिन्नौ तौ तावत्परस्परं फलेन ज्ञास्यसीति । कखाच विस्वधः ।
१ भिनपति सन्धकप्रहितो भेदः क्षिरमतीनपि ।
भूधरान्संहतशिखावहानिव रथो ऽव्यसाम् ॥ १२९ ॥
- ▲ 83 तत्सर्वथा पुष्टवेद्याह्वितं कर्तव्यम् । आह च ।
१२ यो ऽधीत्य शास्त्रमखिलं शास्त्रार्थं तत्त्वतश्च विज्वाय ।
आत्महितानि न कुर्वते अमज्जनैस्त्वस्य किं शालीः ॥ १३० ॥
- ▲ 84 करटकः । न किंचिदचात्महितम् । वखात् ।
१५ क्लमयो भस्म विष्टा वा निष्टा यस्त्रेयमीदृशी ।
स कायः परपीडाभिर्धार्यतामिति को नयः ॥ १३१ ॥
- ▲ 85 इमनकः । नाभिज्जो ऽसि नीतिशास्त्राद्याम् ।
१८ निस्वस्य हृदयं कृत्वा वार्धौ चेतुरस्रोपमाम् ।
दुःखं तत्र न कर्तव्यं हन्वात्पूर्वापकारिणम् ॥ १३२ ॥
- ▲ 86 अन्वस्य । निहतो ऽव्यसाममुपभोग्यो भविष्यति । तथा हि ।
२१ परस्य पीडां स्वार्थं वा कुर्वाणा न ह्यपश्चितैः ।
अक्षन्ते गूढमतयो वने चतुराग्रे वषा ॥ १३३ ॥
- ▲ 87 करटकः । कथमेतत् । इमनकः ।

३४ ॥ कथा १३ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे वृकजम्बुककरभसहितो वज्रदन्तो नाम
सिंहः प्रतिवसति स्म । कदाचिदसौ वन्यद्विपरदनकोटिपाटितवक्षा
२७ एकदेशस्थः क्षुत्क्षामतनुः क्षुधा परिगतांस्तान्सचिवानाह । किंचि-

दन्विष्यतां वने सत्त्वजातम् । येनाहमेतदवस्थो ऽपि भवतां वृत्ति-
 मापादयिष्यामि । अथ तदाज्ञासमकालमेव ते ऽरस्ये पर्यटन्तो
 यदा न किञ्चिदासेदुः । तदासौ जम्बुकस्तं शङ्कुकर्णनामानं करभं
 विविक्ते ऽभिहितवान् । किमत्र प्राप्तकालं मन्यते भवान् । स्वामी
 वचदन्तो ऽस्मदीयपर्यटनमनर्थकं श्रुत्वा कदाचिद्विनाशाय प्रवर्तते ।
 ० तदहं किञ्चिद्भवतः प्रार्थये । यदि प्रतीच्छसीति । स आह । किं
 ममास्ति । वयस्य । यत्प्रार्थयते । शरीरमपि मे त्वदायत्तम् । यथा-
 भिमतमुपयुज्यतामिति । अथ जम्बुको ऽब्रवीत् । एतदेवात्र कार-
 ० णम् । अहं ते द्विगुणं शरीरं सिंहसकाशाद्वापयिष्ये । त्वयाप्येवं
 वयमात्मा च संवर्धिताः स्युरिति । प्रतिपन्नश्चासौ ।

एवमभिधाय सिंहसकाशं गत्वा तमाह । स्वामिन् । न किं-
 12 चित्सत्त्वमासादितम् । एष पुनः शङ्कुकर्णो ऽभिधत्ते । बृहत्प्रस्थेन
 द्विगुणया तुलयोज्जास्यं शरीरं संप्रयच्छामीति । तच्छ्रुत्वा सिंहः
 प्रहृष्ट आह । एवं क्रियताम् । अथ प्रतिपन्ने शङ्कुकर्णः पपात
 15 भूमौ । खण्डशश्च कृतः ।

ततश्चतुरकस्तं सिंहं रुधिररक्तसर्वगात्रं दृष्ट्वाब्रवीत् । गच्छतु
 स्वामी स्नानमाचरितुम् । यावदहं क्रव्यमुखसहितस्तिष्ठामि । गते
 18 च तस्मिंश्चतुरकस्तं क्रव्यमुखमाह । भक्षय तावदतः पिशितम् ।
 यावदसौ स्नातुं गतः । सो ऽब्रवीत् । भक्षयित्वा किमुत्तरं दा-
 स्यामि । जम्बुको ऽब्रवीत् । किं तवानेन विचारेण । अहमेतस्य
 21 प्रतिवचनं दास्यामि । त्वया पुनर्मम मुखमेवावलोकितव्यमिति ।
 एवमुक्ते ताभ्यां क्रव्यमतिबद्धं भक्षितम् ।

अचान्तरे सिंहः संप्राप्तो यावत्पश्यति सकलं जठरपिशितमुप-
 24 भुक्तम् । ततश्चतुरकमाह । माम् । क्व तज्जठरपिशितम् । एवं वदति

सिंहे क्रव्यमुखो मुखं चतुरकस्यावलोकितवान् । चतुरको ऽब्रवीत् ।
 किमधुना मन्मुखमवलोकयसि । स्वामिन् । भक्षितमनेनेति । अथ
 १ सिंहः कुलिशखरनखरो भ्रूकुटिलमुखः प्रकटितरोषस्तं हन्तुमैच्छत् ।
 अथासावपि वृको मुखवैवर्ष्यवेपथुव्याप्तनुरतनुपदविशेषः क्षि-
 प्रपलायनपटुरटवीमुद्दिश्य अगाम । सिंही ऽपि किञ्चिदनुसृत्य
 २ प्रतिनिवृत्तः ।

एतस्मिंश्चान्तरे कथमपि च तत्समीपमथ कश्चित्सार्थवाहो ऽनेन
 पथायातः । तस्य च सार्थाग्रेसरं कटाहेन गलबद्धेन करभमाग-
 ३ च्छन्तं दृष्ट्वा कृतकविषादो जम्बुकस्तं सिंहमाह । देव । विनष्टावा-
 वाम् । मा खलु कश्चिद्धनं धारयतु । यावदद्यापि पिशितं नोप-
 भुज्यते । तावद्बृहत्प्रस्थमादाय धनिकाचारेणायं करभकः संप्राप्तः ।
 ४ तत्किमत्र प्राप्तकालम् । गच्छतु स्वामी दिगन्तरमन्यत् । यावदह-
 मेनं लब्धचित्ताभिप्रायं करोमीति । एवमभिहिते सिंहस्तस्मादप-
 यातः । चतुरको ऽपि बहुदिनानि तत्पिशितमुपभुक्तवान् ।

A 88 15 अतो ऽहं ब्रवीमि । परस्व पीडां स्वार्थं वेति । अपि च ।

अप्रियास्तपि कुर्वन्तः स्वार्थाद्योषतचेष्टिताः ।

पश्चिता नोपलभन्ते वाचसैरिव कोकिलाः ॥ १३४ ॥

18 इति ।

A 89 एवमभिहितवति दूरादेवागच्छन्तु तदवस्थं पिशुनकमाद्योऽस्य संजीवको यथा-
 पूर्वाभ्याताकारः संवृत्तः । शरीरे चतुरमाद्योपसिष्टस्तस्माद्भवेव चिन्तयामास ।

21 साध्विदमुच्यते ।

अनाधीनभुवनं नृहमिवातः खोद्यसिंहं वनं

याहाकीर्षमिवाभिरामकमलकायासनाथं सरः ।

24 काशेनार्चयन्नापवादपिशुनैः पुद्गिरगार्थैः भित्तं

दुःखेन प्रविनाशते सचकितं राज्ञां मनः सामयम् ॥ १३५ ॥

A 90 पिशुनको ऽपि तथैव व्यक्तवचनं तं दृष्ट्वा समुत्पन्न तस्मिन्परि संनिपतितः । अथ

संवीचको नखकुशिशायवकुक्षितपुष्टः स्मृत्वायप्रहारेण तस्मोदरमुक्षिण तस्यात्कच-
मप्युत्थितः । पुनरपि च तथोर्वहामर्वचोः परस्परं महकुक्षमभवत् ।

A 91

४ उभावपि च तौ पुष्पितपचाशतुक्षी दृष्ट्वा साधिवेपं करटको ह्मनकमाह ।
धिक् । सर्वमाकुक्षितं त्वदैतत्पूर्वतया ।

कार्वाण्युत्तमदृष्ट्वासाहसफलात्वादाससाध्यानि चे

६ प्रीत्या संश्रमयन्ति नीतिकुशलाः साधिव ते मन्त्रिणः ।
निःसारास्यफलाणि चे त्वविधिना वाञ्छन्ति दृष्टोक्ष्मी-
क्षेपां दुर्गचवेष्टितैर्नरपतेरारोप्यते श्रीसुखाम् ॥ १३६ ॥

९ तत् । मूर्ख ।

साधिव हि प्रयोक्तव्यमादौ कार्यं विज्ञानता ।
सामसिद्धा हि विधयो न प्रचान्ति परामभवम् ॥ १३७ ॥

1३ नोक्तपुखेन रत्नेन नातपेन न चङ्गिना ।

साधिव विषयं चाति विद्वेषप्रभवं तमः ॥ १३८ ॥

सामादिर्दृष्टपर्यन्तो नयो दृष्टवतुर्विधः ।

1५ तेषां दृष्टव्यं पापीयांस्तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥ १३९ ॥

सामादिदानभेदाद्ये किञ्च कुक्षेरणावृतं द्वारम् ।

यस्य चतुर्थं उपायसमाङ्गराधीः पुष्टवकारम् ॥ १४० ॥

1८ यथाश्रास्त्रः क्रमो नित्यमुपायस्य यथाक्रमः ।

यथोपायः समारम्भो यथारम्भाच्च संपदः ॥ १४१ ॥

क्लिष्टोपायवक्तो ऽप्यर्थं विपर्ययमनुष्ठितः ।

21 हतधर्मविमार्गस्त्वो हन्ति भिन्नक्रमो नयः ॥ १४२ ॥

द्विपाशीविषसिंहाभिवक्षानिषविषस्तताम् ।

वत्सं वक्ष्यतां दृष्टमुपायाक्रान्तिनिष्फलम् ॥ १४३ ॥

24 प्रवृत्ता बहवः शूराः प्रांशवः पृथुवचसः ।

चक्षुष्मन्तो ऽप्यवाक्ताश्च किमित्यनुनता गतम् ॥ १४४ ॥

A 92

यद्यपि च मन्त्रिपुत्रो ऽहमित्यवलेपादतिभूमिं गतो ऽसि । तद्व्यात्मविनाशाय ।

27 यां क्लेशेच्छिद्यनियहो ऽपि महतां भावे न संवाचते

या कुक्षेर्न विधेयतां प्रकुर्वते धर्मे न या वर्तते ।

कोके केवलावाक्यमापरचना यां प्राप्य संवाचते

30 या नैवोपशमाय नैव यशसे विद्वत्तया किं तया ॥ १४५ ॥

- A 93 शस्त्रे चाभिहितः पञ्चाङ्गो मन्त्रः । तद्यथा । कर्मव्यामारायोपायः । पुण्यद्रव्य-
संपत् । देशकालविभाजः । विनिपातप्रतीकारः । कार्यसिद्धिश्चेति । सो ऽयमधुना
8 स्वामिनो महान्त्ययो वर्तते । तद्वच विनिपातप्रतीकारश्चिन्वताम् । अपि च ।
मन्त्रिणां भिन्नसंधाने भिषगां सांनिपातिष्वे ।
कर्मणि व्यज्यते प्रज्ञा स्वस्वे को वा न पण्डितः ॥ १४६ ॥
- A 94 6 तत् । मूर्खः । विपरीतबुद्धिरसि । विद्वद्भ्यानित्यादात्मनो ऽनर्थमुत्पादयसि । साधु
चेदमुच्यते ।
ज्ञानं मदोपशमनं स्वज्ञानां कुर्वते मदम् ।
9 चतुःसंस्कारं तेन उच्यमानमिवाव्यताम् ॥ १४७ ॥
- A 95 तं च कृच्छ्रावस्थानतः स्वामिनं ब्रूया परं विषादमनमत् । आह च । कष्टमिद-
मापतितं नीचोपदेशात् । अथवा साध्विदमुच्यते ।
12 नराधिपा नीचमतानुवर्तिनो
बुधोपदिष्टेन न यान्ति वर्जना ।
विश्रान्ति ते दुर्जममार्गेर्निर्जम
15 समस्तसंवाधमनर्थपञ्जरम् ॥ १४८ ॥
- A 96 तत् । मूढः । सर्वसाधवस्वामिनो नुबधत्यरियम् करोति । त्वद्विधेन तु पिमुन-
वचसा भेदः कृतः स्वामिनो मिषविशेषतः । कुतः स्वामिनो नुबधत्सहायसंपत् ।
18 उक्तं च ।
नुबधानप्यसक्यं नृपतिर्नाधिमन्यते ।
प्रसन्नस्वादुसखिषो दुष्टग्राहो यथा ब्रूदः ॥ १४९ ॥
- A 97 21 त्वं तु प्रायश आत्मविभूतार्थं कुविकल्पमेनमिच्छसि । तत् । मूर्खः ।
आकीर्णः शोभते रात्रौ न विविक्तः कर्चचन ।
ये तं विविक्तमिच्छन्ति ते तस्य रिपवः शृताः ॥ १५० ॥
- A 98 24 त्वं चैतन्नाचनुष्यसे । तदसंशयाकृतित्विसंवाद एव प्रजापतेः । कस्मात् ।
पश्ये हितमन्वेष्टं तच्चेन्नास्ति विषं हि तत् ।
मधुरे ग्राह्यमन्वेष्टं तच्चेन्नास्त्वमृतं हि तत् ॥ १५१ ॥
- A 99 27 यदपि च परसुखोपभोगेर्षया दुःखिती ऽसि । तदपि न साधु कव्यसद्भावेन
मिषेज्वेष्टं वर्तितुमिति ।
यः सेर्यः परविन्देन रूपे वीर्यं कुले ऽन्यथे ।
30 सुखे सौभाग्यसंस्कारे तस्य व्याधिरनन्तकः ॥ १५२ ॥

ग्राहीण मिषं ककुपेव धर्मं
परोपतापेन समृद्धिभावम् ।

८ सुखेन विद्यां पश्येव नारीं
वाञ्छन्ति ये नूनमपस्वितास्ते ॥ १५३ ॥

तथा ।

९ धैव भृत्पतता संपद्भिभूतिः सैव भूपतेः ।
रत्नोद्गासिभिश्चतूतिः कक्षरैर्विनीहृधिः ॥ १५४ ॥

▲ 100 यच्च स्वामिनो जन्मप्रसादो भवति । स नितरां विनीततरो भवतु । उक्तं च ।

१० यथा यथा प्रसादेन भर्ता भृत्पत्य वर्तते ।
तथा तथा शशाङ्कस्य नतिर्बोध्यैव शोभते ॥ १५५ ॥

▲ 101 तद्वपुधर्मो ऽसि । उक्तं च ।

११ महाश्रमुन्नो न जहाति धीरतां
न कूचपातिः ककुपो महार्हवः ।
अघोर्विकारस्यनुनापि हेतुना
१५ यच्चानि दर्माः शिषिषे ऽपि मादते ॥ १५६ ॥

▲ 102 यच्चवा स्वामिन एवैव दोषः । यद्युष्मद्विधिर्मन्मथपद्विषयेवसोपजीविभिः
पाशुलोपाधे ऽत्मनवाहीस्त्रिचर्चप्राप्त्यर्चमसमीक्ष्य मन्मथते । साधु चोच्यते ।

१६ चिचस्वादुकषीर्भृक्षिरनायासितवार्मुकीः ।
ये रमन्ते नृपास्तेषां रमन्ते रिपवः शिष्या ॥ १५७ ॥

▲ 103 तत्सर्वथा विभावितं स्वद्यात्मीयमन्वधानतं मन्त्रित्वमनेनाननेन । नूनं पितापि त

२१ एवंयच्च एवासीत् । कथं पुनरेतच्छ्रायते ।

अवशं पितुराचारं पुत्रः समनुवर्तते ।
न हि केतकपुत्रस्य भवत्त्वामसकीफलम् ॥ १५८ ॥

▲ 104 २२ न च स्वभावमन्वीराणां विदुषां परेषाममरम्भान्तरं सम्भते यज्जना वासेनापि ।

यदि स्वयमेव चापवादात्मनश्चिद्रं न प्रकाशयेयुः । साधु चेदमुच्यते ।
यत्नादपि कः पञ्चेच्छिनामाहारनिःसरसमार्गम् ।

२७ यदि अजदनादमुदितास्य एव मूढा न नृत्तेयुः ॥ १५९ ॥

▲ 105 तत्सर्वथा । किं तयोपदेशेनापसदस्य । उक्तं च ।

नानान्यं नान्यते दाह न शस्त्रं बहते ऽश्मनि ।

२८ सूचीमुखं नु जानीहि यो ऽग्निष्वाधोपदिष्टवान् ॥ १६० ॥

▲ 106 दमनकः । कथं धीतत् । करटकः ।

॥ कथा १४ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे महान्वानरयूथः । स कदाचिद्धेमन्त-
 ० काले ऽसुखासीनो ऽतिविह्वलतया खद्योतं दृष्ट्वाग्निरयमित्याहर्षिः
 शुष्कतृणपर्णैराच्छाद्य प्रसारितभुजः कक्षकुक्षिवक्षःप्रदेशान्काण्डूय-
 मानः प्रतापमनोरथसुखानि किलानुभवति । तत्रैकः शाखामृग-
 ० स्तद्रतमना मुहुर्मुहुस्तमेव मुखेनोपाधमत् । अथ सूचीमुखो नाम
 * * * * * । तेन वृक्षादवतीर्याभिहितः । मा क्लिशः । नायं
 वह्निः । खद्योतो ऽयमिति । अथासावधमत्तस्य तद्वचनमवमन्यैव ।
 ० पुनश्च तेनासकृद्वार्यमाणो नैव शाम्यति । किं बह्वना । तावत्तेन
 कर्णाभ्याश्मागत्यागत्य प्रबलमुद्वेजितः । यावत्तेन सहसा गृहीत्वा
 शिलायामाविध्य विगतप्राणः कृतो ऽसाविति ।

A 107 12 अतो ऽहं प्रवीमि । नांनान्यं नाम्यते दार्विति । अथवा ।
 किं करिष्यति पाण्डित्यं वसुध्वप्रतिपादितम् ।
 सपिधाने धृतः कुक्षे प्रदीप इव वेरमनि ॥ १६१ ॥

A 108 15 तदपवातस्त्वम् । उक्तं च ।
 आतः पुषो ऽनुवातश्च अभिवातस्तथैव च ।
 अपवातश्च लोके ऽस्मिन्मन्त्राः शास्त्रदृष्टिभिः ॥ १६२ ॥
 18 सामान्यवक्त्रा आतस्तु अनुवातः पितुः समः ।
 अभिवातो ऽधिकशब्दादपवातो ऽधमाधमः ॥ १६३ ॥
 साधु चेदमुच्यते ।

21 प्रज्ञया वा विचारिणा यो धनेन वसेन च ।
 धुरं वहति नोचस्व जननी तेन पुचिषी ॥ १६४ ॥
 आपातमाचसीदर्थं कुच नाम न विद्यते ।
 24 अत्यन्तप्रतिपत्त्या तु दुर्बलो ऽसंक्रतो जनः ॥ १६५ ॥
 तत् । मूर्ख । न किंचिदभिबुद्धिः । उक्तं च ।

A 109

भिन्नस्वरमुखवर्षः शङ्कितदृष्टिः समुत्पतितदेहः ।

भवति हि पापं कृत्वा स्वकर्मसंचासितः पुरुषः ॥ १६६ ॥

१ सुष्ठु चेदमुष्यते ।

दुष्टबुद्धिरबुद्धिश्च द्रावेती भिक्षुती मम ।

तनयेनातिपाच्छित्वात्पिता धूमेन मारितः ॥ १६७ ॥

A 110

२ दमनकः । कचमेतत् । करटकः ।

॥ कथा १५ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिदधिष्ठाने वणिक्सुतो सुहृदी स्तः । एको दुष्ट-
 १ बुद्धिरपरो धर्मबुद्धिः । तावर्थोपार्जननिमित्तं विशिष्टं देशान्तरं
 गतौ । अथ तत्र धर्मबुद्धिर्नामैकः सार्थवाहसुतो यः । तेन कस्य-
 चित्साधोः पूर्वस्थापितं कलशिकागतं स्वभाग्यप्रचोदितं रौप्यदी-
 १२ नारसहस्रं प्राप्तम् । स दुष्टबुद्धिना सह संप्रधार्य कृतार्थावावां
 स्वदेशं गच्छाव इति प्रत्यागतौ । अधिष्ठानसमीपे धर्मबुद्धिनाभि-
 हितम् । दीनारा अर्धविभागेन विभज्यन्ताम् । स्वगृहान्नविशावः ।
 १५ अधुना सुहृत्स्वजनादिसमक्षमुज्ज्वलं वत्स्यावः । अथ दुष्टबुद्धिरन्तः-
 कठिनहृदयः स्वार्थसिद्धये तमाह । भद्र । वित्तशेषो यावदावयोः
 सामान्यः । तावदविच्छिन्नः स्नेहसङ्गावः । किंत्वेकमेकं शतं गृही-
 १६ त्वा प्रविशावः । यत्कारणम् । पुण्यपरीक्षा हासवृद्धिभ्यां भविष्य-
 त्येकार्थता च जनस्पृहणीया ।

तथा चानुष्ठिते शेषं कुचचित्सुगुप्तं कृत्वा प्रविष्टौ । अथ तद्वर्षा-
 २१ भ्यन्तरे दुष्टबुद्धिरसद्व्यवसन्नित्वाङ्गायच्छिद्रतया च क्षीणप्रत्यंशः
 पुनरपि च निधितो धर्मबुद्धिना सहापरशतं विभक्तवान् । तदपि
 द्वितीयवर्षाभ्यन्तरे तथैव क्षीणम् ।

२४ एवं गते दुष्टबुद्धिश्चिन्तयामास । यदि पुनः शतविभागेन वि-

भजावः । तत्किं मया कृतं भवति । शेषैः षड्विंशतिरपहृतैः समस्तान्ये-
 वासादयामि । एवं मल्लिकाकी भूत्वा तामर्थमाचामपनीय प्रदेशं
 १ समीकृत्य मासातिक्रान्ते काले धर्मबुद्धिमभिहितवान् । भद्र ।
 समविभागं शेषवित्तस्य कुर्व इति । प्रतिपन्ने च धर्मबुद्धिना सह
 गत्वा तमेवोद्देशं स्वातर्क्य कर्तुमारब्धः । खन्यमाने च यदा न
 २ दृश्यते । तदा प्रथमतः धृष्टतया दुष्टबुद्धिः पाषाणेनात्मनः शिरो
 ऽताडयद्ब्रवीच्च ससंभ्रमम् । क्व तद्ब्रह्महृदयम् । धर्मबुद्धे । नूनं
 त्वयापहृतमिति । एवं परस्परशङ्काया विवदमानौ धर्मस्थानमुपा-
 ३ गतौ । आवेदिते च तस्मिन्नर्थे ऽवगते ऽव्यक्तव्यवहारदुष्कृततया
 संनिह्यौ ।

पञ्चरात्राभ्यन्तराच्च दुष्टबुद्धिनाधिकृतानां प्रतिज्ञातम् । सा-
 ४ क्षिणो मम सन्त्यक्तव्यवहारदीनाराणामिति । तैस्तु व्यवहारनि-
 वर्तनार्थं पृष्ठः । कस्ते साक्षी । दर्शयस्वेति । सो ऽब्रवीत् । यस्यैव
 वृक्षस्याधस्तात्स्थापितं द्रव्यम् । तेनैव विभावयामीति । अथ ते
 ५ विस्मयमुपगताः । कथं वनस्थतिर्मन्त्रयिष्यतीति । कृतप्रतिभुवी
 स्वगृहं विसर्जितौ ।

अथ दुष्टबुद्धिना स्वगृहं गतेन पिताभिहितः । तात । मञ्जस्त-
 ६ गतास्ते पणाः । किंतु वाङ्मात्रावबद्धास्तिष्ठन्ति । अहं तु त्वामद्य
 राक्षी वृक्षविवरे ऽस्मिन्स्थापयामि । प्रभाते धर्माधिकृतसमक्षं पृष्ठक्षं
 विभावयेति । ततस्तेनाभिहितम् । पुत्र । विनष्टावावाम् । किं का-
 ७ रणम् । अनुपाय एषः । तथा च ।

उपायं चिन्तयेत्प्राज्ञो ह्युपायमपि चिन्तयेत् ।

पश्यतो बकमूर्खस्य नकुलैर्भक्षिताः सुताः ॥ १६८ ॥

८ सो ऽब्रवीत् । कथमेतत् । असावाह ।

॥ कथा १६ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिदर्जुनवृक्षे बकदंपती प्रतिवसतः स्म । तत्र च
 वृक्षविवरानुसारी महाकायो ऽहिरसंजातक्रियास्थेवापत्यानि भ-
 क्षयति स्म । तेन च निर्वेदेन नष्टसंज्ञावाहारक्रियामुत्सृज्य जला-
 शयैकदेशे विमनस्कावासाते । अथ तत्रैकः कुलीरकस्तमाह । माम् ।
 किमद्याप्याहारो नानुष्ठीयत इति । बकः । अधृतिपरीतस्य मे कुत
 आहाराभिलाष इति । यतो ऽसावाह । किंलक्षणसमुत्थाधृतिः ।
 स तु तस्मै यथावृत्तमपत्यभक्षणमाख्यातवान् । कुलीरकस्तु तं
 समर्थितवान् । अहमुपायं तद्वधाय कथयामि । येयं नकुलव-
 सतिः । एतत्प्रभृत्यविच्छिन्नपरंपरया मत्स्यपिशितं प्रकीर्यताम् ।
 यावत्सर्पवसतिः । ततस्त एवैनं घातयिष्यन्ति । तथा चानुष्ठिते
 नकुलैः पिशितमार्गानुसारिभिः पूर्ववैरक्रियामनुस्मरद्भिः खण्डशो
 ऽहिं कुर्वद्भिः पूर्वदृष्टमार्गमाधावद्भिर्बकावासं गत्वा बकस्य शेषा-
 पत्यभक्षणं कृतमिति ।

अतो ऽहं ब्रवीमि । उपायं चिन्तयेत्प्राज्ञो ह्युपायमपि चिन्त-
 येत् । इति ब्रुवन्नपि तेनासौ नीत्वा स्थापितो वृक्षविवरे । अथ
 प्रभातसमये ऽधिकरणप्रकृतिप्रत्यक्षं धर्मशास्त्रवचनाभिप्रावितेन
 वनस्पतिना यथाप्रस्तुतमभिहितम् । धर्मबुद्धिनाथो ऽपहृत इति ।

तच्च श्रुत्वा धर्मबुद्धिश्चिन्तयामास । कथमवाक्पादपो वाचं
 व्याहरिष्यति । तत्कारणेनात्र भवितव्यम् । सर्वथा बुद्धिसाध्यमे-
 तत् । अथ धर्मस्थानीयानाह । अहो विस्मयः । अद्याप्यविप्लुत
 एव लोके धर्मबुद्धिरहं विजने ऽस्मिन्वन एकाक्यागम्य तद्व्यं गृही-
 तवान् । अथापश्यमहिमतिकायमायान्तम् । चिन्तितं च मया ।

कष्टमिदमापतितम् । अभिहितं च । पुनरपि विषया लभ्यन्ते । न
 तु प्राणाः । पुनरागमिष्यामि । इत्यत्रैव वृक्षमूले ऽवस्थापितम् ।
 अधुनावश्यं राजवशात्समर्पितव्यम् । किं त्वस्मात्स्थानादेकान्ते ऽव-
 स्थानं कुरुष्वम् । यावदहमेनं निधिपालं कृष्णसर्पं पराजयामि ।
 इत्युक्त्वा हर्षितः शुष्कदारुपर्णनिचयैर्वृक्षविवरमापूर्याग्निमादीप-
 यितुमारब्धः । दुष्टबुद्धिस्त्वधोमुखमेकेनाक्षणा विलोक्य वृक्षविव-
 रान्तर्गतं वणिकपुत्रं दृष्ट्वा व्यथितमना अभवत् । प्रदीप्ते च वह्नौ
 समन्तत उज्ज्वलीभूतावृक्षविवरात्स्फटिततनुः स्रुष्टुकेशः स्रस्तत्व-
 ग्यदा जातो वणिकः । तदा भूमौ निपतितः ।

तत्तु महद्वैकारिकं दृष्ट्वा किमिदमिति परं विस्मयमुपगताः ।
 किञ्चिज्जीवितं च प्रत्यक्षमभिज्ञाय वणिकपुत्रं पप्रच्छुः । किमि-
 दमध्यवसितं भवतेति । ततो ऽसावब्रवीत् । अनेन दुष्पुत्रेणाह-
 मवस्थामिमां प्रापित इति । एवमभिवदन्यञ्चत्वमुपगतः । अनन्तरं
 धर्माधिकृतास्तमर्थं ज्ञात्वाभिहितवन्तः । दुष्टबुद्धिरयं पापः श्रूले
 ऽवतंस्यतामिति ।

A 111 अतो ऽहं ब्रवीमि । दुष्टबुद्धिरबुद्धिरेति । आख्याते चाख्याने पुनः कण्टको ऽब्र-
 वीत् । मूर्ख । अतिपाण्डित्येन ते दग्धो वंशः । साधु चोच्यते ।

18 कवचवस्त्राणां नवः स्त्रीभेदानां च बन्धुहृदयानि ।

पिशुनजनानां मुह्यं दुष्पुत्राणां च कुक्षानि ॥ १६९ ॥

A 112 अपि च । यस्त तावन्नपुण्यक्षीकस्त्रिमेव मुखे जिह्वाद्यम् । कस्यच विद्यासमिधात् ।

21 द्विजिह्वमुद्वेगकरं क्रूरमेकान्तनिष्ठुरम् ।

सख्यसाहिष्य वदनमपकाराय केवलम् ॥ १७० ॥

A 113 तस्माद्यत्नेन चरितेन भयमुत्पन्नम् । कस्यात् ।

24 मा जाः पिशुनविसर्गं ममाद्यं पूर्वसंभृतः ।

चिरकाकोपपीडो ऽपि दशत्वेव भुजंगमः ॥ १७१ ॥

A 114 कथं चाजस्रं परपराभयग्रहणेन नोद्विजसि । अथवा स्वभाव एवः ।

G

परदोषकथाविचक्षणः

स्वगुणान्नापननिवृत्तपरः ।

१ स्वयमेव हि वेत्ति पण्डितः

कुलशीलं कथयत्पण्डितः ॥ १७२ ॥

अपि च ।

६ नूनं तस्मात्पुटे विद्धा वक्षोपमा मनुष्यस्य ।

यस्य परदोषकथने सखी न विदीर्यते श्रुतधा ॥ १७३ ॥

A 115

तत्सर्वथा परीक्ष परस्वभावं मनुष्येण सङ्गः कार्यः । उक्तं च ।

१ विद्वानृचुरभिनव्यो विदुषि शटे चाप्रमादिना भावम् ।

अनुमूर्खस्त्वनुकम्प्यो मूर्खशठः सर्वथा वर्ज्यः ॥ १७४ ॥

A 116

तत्र केवलमात्मीयवर्गश्रविणाश्च स्वया प्रयतितः । अधुना स्वामिनो ऽपि क्वमिच-
12 रितम् । तद्यतस्त्वं स्वं स्वामिनमिमामवस्थां प्रापयसि । तस्य तवान्मनुष्यभूतः ।
कक्षात् ।

तुलां लोहसहस्रस्य खादते यश्च मूषकः ।

15 नञं तप इरेच्छेन्नो दारके को ऽव विस्मयः ॥ १७५ ॥

A 117

इमजकः । कथमेतत् । करटकः ।

॥ कथा १७ ॥

18 अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने क्षीणबान्धवी वणिक्कुतः । स देशान्त-
रमर्थोपार्जननिमित्तं प्रस्थितः । तस्य तुला लोहसहस्रकृता वि-
द्यते । सो ऽन्यस्मिन्वणिक्पुत्रके तां निक्षिप्य देशान्तरमर्थोपार्जनाय
21 प्रायात् । क्षीणभाग्यत्वाच्च तेन बहूनापि कालेन न किञ्चिदासा-
दितम् । प्रत्यागतश्च तां तुलां तस्मात्प्रार्थितवान् । तेनीकं च । सा
मूषकैर्भक्षितेति । अथासावचिन्तयत् । विस्मयनीयमेतत् । कथं
24 लोहसहस्रमयीं तुलां मूषका भक्षयिष्यन्तीति । अन्तर्लीनमवहस्या-
ब्रवीत् । अवश्यमेतदेवम् । यत्कारणम् । वृथं स्वादु मृदु च लोहं
कथमाखवो न भक्षयिष्यन्ति । इति प्रतिपन्नवाक् ।

असावपि सुपरिहृष्टहृदयः पाद्यादिपुरःसरां तस्य पूजां कर्तु-
मारब्धवान्भोजने च प्रार्थितवान् ।

- ३ तस्य च नातिदूरे नदी । तत्र स्नानाभ्युद्यतस्य च तस्य स्वीयं
पुत्रमेकमामलकस्नानशाटिकासमेतं पृष्ठतः प्रेषितवान् । असावपि
प्रत्यागच्छन्दारकमन्यस्मिन्मिचगृहे सुगुप्तं कृत्वा प्रविष्टः । अथ भो-
६ जनसमये सार्धवाहो दारकमदृष्ट्वा समाकुलमनाः शङ्कितहृदयश्च
तमपृच्छत् । क्वासौ दारकस्तवानुपदप्रेषितः । इह न प्रविष्ट इति ।
अथ सो ऽब्रवीत् । श्येनेनापहृत इति । तच्छ्रुत्वा परमाविग्रो निर्द-
९ यीभूतश्च तं बाह्वी गृहीत्वा धर्मस्थानं नीतवान् । आह च । परि-
चायध्वम् । अनेन मे दारकः क्वापि गोपित इति । पृष्ठश्चासौ प्रा-
ड्विवाकैः । किमेतत् । कथ्यतामिति । स विहस्याब्रवीत् । श्येनेना-
१२ पहृत इति । ततस्तैर्विस्मितमनोभिरभिहितः । कथं श्येनो दारक-
मपहरिष्यतीति । धर्माधिकृतैस्तथ्यं पृच्छ्यमानो ऽब्रवीत् । किमत्र
चिचम् । यत्र तुला लोहसहस्रस्यास्य गेहे मदीया मूषकैर्भक्षिता ।
१५ तत्र कथं दारकः श्येनेन नापह्रियत इति । तच्च श्रुत्वा प्रतिपादि-
तवन्तस्ते प्राड्विवाकाः परस्परस्य तत्तुलातद्दारकदानमिति ।

- A 118 अतो ऽहं ब्रवीमि । तुलां लोहसहस्रमेति । तत्किं पञ्चोरिव निःसंज्ञकोपदि-
१८ ट्टेन । सुतवति प्रज्ञा ज्ञेते तेषां रक्ते विषं सत्सु संगतं प्रेम मिषासु मुह्यमभिनीतेषु
विसर्पितं कीर्तिमतां च लोके साधुजनाः । कथात् ।

न नातिधर्मः पुष्टयस्तु साधुता

२१ चरित्रमूलानि यशसि देहिनाम् ।

अकीर्तिरापच्छतजातकर्षणी

कृतघ्नमन्वेति परत्र चेह च ॥ १७६ ॥

- A 119 २४ यश्चाजस्रं परार्धनुबन्धिनापरो ऽसि । तदपि त्वां प्रकृतिराकर्षति । कथम् ।
प्रायेषेह कुशान्वितं कुकुलवाः स्त्रीवस्त्रं दुर्भगा
दातारं कपलाः अक्षूणमुज्ज्वलैकस्त्रिणं पूतराः ।

वैरूप्योपहृताश्च कान्तवपुषं वृत्तिवित्तं दुःखिता

नानाशास्त्रविशारदं च पुष्यं निन्दन्ति मूर्खाः सदा ॥ १७७ ॥

* A 120

३ अथवा तस्य युक्तमुपदेष्टुम् । यः सकृदुक्तं नुक्नाति । त्वं पाषाण इव निक्षिप्तः । किं तवोपदिष्टेन । मूर्ख । त्वया सह संवासी ऽपि न श्रेयान् । अथवा कदाचित्त्वत्संपर्कादस्याकमप्यनर्थः स्यात् । उक्तं च ।

६ सभते पुष्यसाक्ष्यान्मुषदोषान्साध्वसाधुसंपर्कात् ।

नानादेशविचारी पवन इव शुभानुभाष्यन्वान् ॥ १७८ ॥

अथवा ।

९ भेदनामाचकुशलः सीहार्दनां विनाशनः ।

प्रमाणं दमनो यश्च न तत्कार्यं शुभं भवेत् ॥ १७९ ॥

A 121

अपि च । पिशुनानां न किंचित्स्वार्थमुपपद्यते विनाशादृते । अन्त्यास्तपयन्त्यासु
१२ नैवाकार्यं व्यवस्यन्ति साधवः कर्तुम् । तथा हि ।

यदकार्यमकार्यमेव त-

न्न बुधस्तथ मतिं प्रवीक्षयेत् ।

१५ परयापि तृषा पिपासिते-

न हि रक्षान्तमम्बु पीयते ॥ १८० ॥

A 122

इत्युक्त्वा तत्सकाशादपेतः करटकः ।

A 123

१८ अथ व्यापाक संवीचकं पिङ्गलक एकानो ऽकगिदग्धं पाणिं प्रमुञ्च चेदमब्रवीत् ।
कष्टम् । महदिदमकृतं मया कृतं द्वितीयमिव शरीरं संवीचकं व्यापादयता । साधु
चेदमुच्यते ।

२१ भूम्येकदेशस्य नुबान्वितस्य

भुत्वस्य वा बुद्धिमतः प्रयाशे ।

भुत्वप्रयाशे मरणं नृपाणां

२४ नष्टापि भूमिः सुखभा न भुत्वः ॥ १८१ ॥

A 124

तमेवमधृतिपरीतमभिवदन्तं पिङ्गलकं सुखा शनैरपस्त्रिय दमनको ऽब्रवीत् ।
कतर एष व्याधो नयो वा । यत्सपत्नं हत्वाधृतिः क्रियते । उक्तं च ।

२७ पिता वा यदि वा भ्राता भार्या पुत्रो ऽथवा सुहृत् ।

प्राणद्रोहे वर्तमाना हन्तव्या भूतिमिच्छता ॥ १८२ ॥

राजा घृणी ब्राह्मणः सर्वभयः

३० स्त्री चावशा दुष्प्रकृतिः सहायः ।

प्रेयः प्रतीपो ऽधिकृतः प्रमादी

सर्वे त्वाज्या यश्च कृतं न वेत्ति ॥ १८३ ॥

A 125

न चार्धं धर्मो राज्ञां प्राकृतपुरुषता । उक्तं च ।

न मनुष्यप्रकृतिना शक्यं राज्यं प्रशासितुम् ।

३ चे हि दोषा मनुष्याणां त एव नृपतेर्गुणाः ॥ १८४ ॥

अपि च ।

सत्त्वानृता च पश्या प्रियवादिनी च

४ हिंसा दयासुरपि चार्धपरा वदान्ता ।

नित्यव्याया प्रचुरविषयमानमा च

वेश्माङ्गमेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ १८५ ॥

A 126

१ इति सुत्वा प्रकृतिमापन्नः पिङ्गसकः ।

॥ इति तस्मात्प्रायिके मिचमेदं नाम प्रथमं तन्त्रम् ॥



॥ मित्रप्राप्तिर्नाम द्वितीयं तन्त्रम् ॥

A 127

अतः परमिदमारब्धते मित्रप्राप्तिर्नाम द्वितीयं तन्त्रम् । अथाद्यमाद्यः श्लोकः ।

असाधना वित्तहीना बुद्धिमत्ताः सुहृन्मताः ।

१ साधयन्त्याम् कार्वाणं काककूर्ममुनासुवत् ॥ १ ॥

A 128

एवमाख्यायते ।

दाक्षिणात्ये जनपदे मिहिसारोयं नाम नगरम् । तस्य नातिदूरे महास्रग्धशा-
 ६ खाविटपः शस्त्रविदुषः । तत्र च अक्षुपतनको नाम बाधसः प्रतिवसति स्म । स
 कदाचित्प्रभातसमये आहारार्थमुद्यत्सितो ऽपस्त्रातदधिष्ठानवासिनमुपकृष्टं स्फुटितकर-
 चरकमुद्गपिष्टिकं कृष्णपद्मशरीरमतिरत्नलोचनं आलसमुदपाणिं पश्चिबन्धम् । किं
 ९ वज्रना । द्वितीयमिव काशं तद्वृषाभाशमुपगतम् । दृष्ट्वाचिन्तयच्छ्रुतमनाः । कि-
 मयं पापक्षीकीर्षति । किं ममैवानर्थाय । आहो स्त्रित्कक्षिदन्वो ऽस्माध्ववसायः ।
 इति कीतुकपरो ऽवस्थितः ।

A 129

१२ असावपि दुष्टात्मा तद्वृषसमीपे आलं वितत्वाहार्यार्थान्वकक्षीरवकीर्षिकान्ते ऽदृक्को
 ऽवस्थितः । अत्र तत्र चिचयीवो नाम कपोतराजः कपोतसहस्रपरिवारो नमस्कृति-
 क्रामन्द्वात्ताम्बुषांसाधयति स्म । आहारनिमित्ताच्चिन्नचित्तस्य मोहाज्वालमनुसृतः
 १५ सानुचरः संनिपातसमकालमेवाशेषो बह्वः स्नायुपाशैः । कुम्भको ऽपि दृष्टमना सनुड-
 मुख्याय पश्चिखो बहवः समुत्पन्नाः । शीघ्रतरं वक्षामीत्यचिन्तयत् । चिचयीवो ऽपि
 सानुचरः पाशबन्धव्याकुलीकृतमना इतश्चेतः परिधमद्वक्त्राकृष्ट इव तीराकृष्यमाद्ये आले
 १८ विचिचचसुचरसैः कृष्यमाद्यः सहायैकान्नव्रीत् । अनुपाय एवः । तत्र वरत्कपोतस्य
 राजानमाह । अचोपाय एवः । एकचित्ता भूलोत्पतत । अन्वयेदमशक्यं आलमप-
 हर्तुमिति । तथा च तीर्त्तविताधिभिरनुष्ठितम् । इषुषेपमात्रं नभसो मार्गमुत्सृज्य
 २१ विद्यति विगतमया वितानबन्धं कृत्वा प्रस्थिताः । कुम्भको ऽपि तज्ज्वालं पश्चिभिर्नी-
 यमानं दृष्ट्वाचिन्तयत् । अभूतपूर्वमिदम् । यत्नमपश्चिखो आलमपहरन्तीति । अथवा ।
 संहतासु हरन्तीमे मम आलं विह्वलमाः ।

२४ यदा तु विवदिष्यन्ति वशमेष्यन्ति ते तदा ॥ २ ॥

- A 130 चिचयीवो ऽपि तं भूरं जनस्यपरिवृतं वृहानुयानं शुनैर्ननुमारब्धः ।
- A 131 अथ तत्र चिचयीवसुचरितप्रत्यक्षविक्षिप्तमना सद्युपतनको ऽप्याहारचिन्तामुत्सृज्य
 3 कीतुकपरः कपोतशिविरमेवानुसृतो ऽचिन्तयच्च । कचमयं दुरात्मा कपोतान्मतिं करि-
 ष्यतीति । अथ कुम्भको ऽभिवर्धितं कपोतचक्रं वृहा वज्राशो ऽनुधावन्पुनरब्रवीत् ।
 अविक्रिष्टां चैव समाश्रिताः समं
 6 हरन्ति चासं मम पक्षिको ह्यमी ।
 विवादमेष्यन्ति परस्परं यदा
 समानमिच्छन्ति च महद्गं तदा ॥ ३ ॥
- A 132 9 चिचयीवो ऽपि तदभिप्रायं ज्ञात्वा सहायानाह । अयं दुरात्मा वज्राशो ऽनुधा-
 वति कुम्भकः । अतो ऽस्माकमदर्शनमेव श्रेयः । यत्कारणम् । अयं दुरात्मा मन्वते ।
 विवादमेष्यन्ति यदा । तदा मे वज्रा भवन्तीति । अचानाहृता चासं नृहीत्वा
 12 पक्षिणः । अथ हीनाशो दासः प्रतिनिवृत्तः ।
- A 133 तं च तत्राविधं हीनाशं वृहा चिचयीवः पुनस्तानब्रवीत् । सो ऽयमस्त्रिकीर्षितं
 ज्ञात्वा प्रतिनिवृत्तो विहताशो भवति । यतो ऽस्माकमपि प्रतिनिवृत्त्य गन्तुं श्रेयो
 15 मिहिकारोऽयमेव । यत्कारणम् । मम तत्र प्रियसुहृत्पक्षिद्विरस्त्रो नाम मूषकः
 प्रतिवसति । तत्संकाशमविवक्षितं वच्छामः । सो ऽमीषां पाशानां द्वेदसमर्षो
 भवति । नाव्यो ऽस्माकमापदो मोक्षयितेति । तथा चानुष्ठिते हिरण्यं दिदृक्षुः
 18 संनिपतितान्मुद्दिशम् ।
 जनानतं भयं वृहा नीतिशास्त्रविशारदः ।
 अथसम्भूषकस्तत्र ज्ञत्वा शतमुखं विलम् ॥ ४ ॥
- A 134 21 पक्षपातशब्दचकितहृद्वो हिरण्यो विडालपदमात्रं मार्गमुत्सृज्य किमिदमिति
 निरीक्षितुमारब्धः ।
- A 135 चिचयीवो ऽपि विवरद्वार्यवक्षित एवमाह । भद्रं हिरण्यं । इतस्यावदिति । तच्च
 24 सुत्यान्मर्गत एव हिरण्यो ऽब्रवीत् । को भवानिति । असावपि चिचयीवो ऽहमि-
 ज्ञाज्ज्ञातवान् । एवमाख्याते च तत्पार्श्वोपस्थितप्रहर्षरोमाक्षितनाभः स संसंभ्रमं निर्म-
 ज्ञापञ्चत्पाशवन्धव्याकुलीकृतं सपरिवारं चिचयीवम् । आह च सविवादम् । भद्रं ।
 27 किमिदम् । कचस्य कचयेति । चिचयीवः । वयस्य । विद्वानसि । किमनेन पुष्टेन ।
 अपि च ।
 वस्त्राश्च येन च यदा च वचा च यच्च
 30 चावच्च यच्च च सुभाग्यभमात्मकम् ।
 तस्माच्च तेन च तदा च तथा च तच्च
 तावच्च तत्र च ज्ञातान्वशादुपैति ॥ ५ ॥

पुनरप्याह ।

नैवान्तरिचै न समुद्रमध्ये

३ न पर्वतानां विवरप्रदेशे ।

नास्तीह पुण्यां स हि को ऽपि देशो

अथ क्षितं न प्रसहेत कर्म ॥ ६ ॥

A 136

६ हिरण्य आह । एवमेतत् ।

सदृशाद्योजनश्रुतात्पञ्चति ह्यामिषं खनः ।

स एव काष्ठे संप्राप्ते पाशवन्धं न पञ्चति ॥ ७ ॥

९ शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं

नवभुवर्गमधोरपि बन्धनम् ।

मतिमतां च निरीक्ष्य दरिद्रतां

१२ विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ८ ॥

साधु चेदमुच्यते ।

योमैकान्तरचारिणो ऽपि विहगाः संप्राप्तुमन्वापदं

१५ बन्धनो बडिषिरनाधसखिसाक्षीनाः समुद्रादपि ।

दुर्नीतं किमिहास्ति किं सुचरितं कः ज्ञानव्याप्ते नुबः

काको हि ब्रह्मणप्रसारितभुवो नृकाति दूरादपि ॥ ९ ॥

१८ पुनरप्याह ।

नत्वापि दूरमाकाशं पक्षाभिज्ञा महर्षयः ।

गन्तुं तत्र न शक्तास्ते अथ मृत्पूरनोचरः ॥ १० ॥

२१ पृथिवी दह्यते अथ मेघस्यापि विशीर्यते ।

मुख्ये सामरज्यं शरीरे तत्र का कथा ॥ ११ ॥

ब्रह्मसारशरीराणां देवानां यत्नमिच्छता ।

२४ कदलीनर्भतुच्छेषु का चिन्तान्तेषु देहिषु ॥ १२ ॥

मृत्पूरतुण्डद्रुक्ष्य प्रमत्ताः खल्विमाः प्रजाः ।

वने जिघांसीः सिंहस्य मुनी कामिमुखं क्षिता ॥ १३ ॥

२७ सर्वोपाधैर्यदा नास्ति मृत्पूरत्वा प्रतिनिध्या ।

धृतिमासन्ध्यं यत्नेन स्वचित्तं परिभाष्यताम् ॥ १४ ॥

कश्चित्तावत्त्वया कृतः सुतो वा शङ्कितो ऽपि वा ।

३० चित्तो वा यदि वा स्वर्गे यस्तु मृत्युर्न विद्यते ॥ १५ ॥

A 137

एवमुक्त्वा विषयीवत् पाशांश्चेत्तुमारब्धः । तेनापि निविद्धो मा तावन्म
पाशाः । किंतु प्रथमं मत्परिजनस्य छिद्यन्तामिति । एवं द्वितीये तृतीये हिरण्यः

कुपितो ऽब्रवीत् । भद्र । कथं स्वयंसनानपेक्षां कृत्वा परस्व स्वसनमोक्षः क्लिप्त इति ।
 सो ऽब्रवीत् । भद्र । न मनुः कार्यः । श्रूयतां तावत् । अथ किसानचक्षीयमुखो-
 ३ पेत इति कृत्यामी स्वामिणं परित्यज्य मन्त्रक्रममुपविष्टाः । यतो ऽस्य पक्षराचम् ।
 अस्मद् दशराचम् । मासो ऽस्य । अस्मद् मासाधिकः संवत्सरो नतः प्रविष्टोति । तथा-
 वदमुं भवान्नम पाशं न च्छिनत्ति । तावद्दशानामेवां हेत्ससि । आदौ च मम च्छिन्ने
 ६ कदाचिन्नवाष्कममिधात् । तत्साधुनयत एवं मयाभिहितम् । तच्छृत्वा हिरण्यं आह ।
 मया तावन्नयत उपधापरीक्षेयं कृता । साध्माचक्षीयमुखोपेतो ऽसि ।

कारणं संविभानश्च यथा भूत्विषु वर्तते ।

१ चित्तेनाग्नेन शक्तत्वं वैश्वोक्त्वमपि शासितुम् ॥ १६ ॥

A 138 तत् । भद्र । अग्नेषमधुना पाशच्छेदं कृतमवधारय । तथा चानुष्ठितवान् ।
 मुक्तबन्धनस्तु चिचयीवो हिरण्यमापृच्छ्य क्वाप्तुम्यत्नं प्राधात् । हिरण्यो ऽपि स्वं
 12 दुर्गं प्रविष्टः ।

A 139 क्षुपतनको ऽप्यादितः प्रभूत्वेव तद्वृद्धा तत्समीपपादपावक्षितो ऽचिन्तयत् ।
 अहो । महद्दिदमाश्चयं हिरण्याक्षिचयीवमोचयम् । *तत्त्वमापि युक्तं हिरण्येन चि-
 15 चयीववत्प्रीतिकरयम्* । येनास्माकमीदृशानि पाशबन्धनव्यसनान्मुत्पन्नानि इति । एवं
 संप्रधार्य तस्मात्पादपादवद्वह्य विवरद्वारमासाद्य पूर्वोपसम्बन्धनामानं हिरण्यं व्याहृत-
 वान् । भद्र हिरण्य । इतस्मावदिति । तच्छृत्वा हिरण्यो ऽचिन्तयत् । किमवापि
 18 कश्चित्सावज्ञेयपाशबन्ध एवावतिष्ठते । आह च । को भवान् । असावपि क्षुपत-
 नको ऽहमित्वाख्यातवान् । आत्मा पुनर्वाचस इति । हिरण्यो ऽन्तर्गत एवापन्नत् ।
 भिन्नाञ्जनचूर्णभृङ्गाङ्गारराशिस्त्रीकेशपाशपरभृततुल्यच्छविं तं दरीद्वारगतं वाचसं वृद्धा-
 21 ब्रवीत् । अपनम्यतामस्मात्स्नानादिति । वाचसः । श्रूयतां तावत् । अहं चिचयी-
 वमोचयं वृद्धा वज्रमनोरचमिच्छामि भवता सह मिषत्वमिति । यत्कारणम् । अस्मा-
 कमीदृशानि व्यसनान्मुत्पन्नानि इति । तानि तु त्वया नाशेनायत्नमपासनशक्वानि
 24 भवन्ति । किं वज्रना ।

मुखा अनुक्ता अपि ते स्वयं यानि प्रकाशतान् ।

हासमानापि सौमन्ध्रमुद्गमत्वेव मासती ॥ १७ ॥

A 140 27 तच्छृत्वा हिरण्यो ऽब्रवीत् । भद्र । स्वभावचपलस्त्वम् । उक्तं च ।
 आत्मनश्चपलो नास्ति कुतो ऽन्येषां भविष्यति ।
 तस्मात्सर्वाणि कार्याणि चपलो हन्वसंशयम् ॥ १८ ॥

30 अपि च ।

उत्पन्नेन क्वचिन्नाति क्वचिन्नानेन न च्छति ।

मुञ्चन्तो मुञ्चः शीतचपलचपलायते ॥ १९ ॥

H

A 141 तदपनम्यतामस्मादुर्नोपरोधस्त्राणात् ।

A 142 सो ऽग्रवीत् । भद्र । चपको न चपय इति । किमनेन निहुरवचनेन । नि-
३ चको ऽयमवज्ञं भवता सह मीची कर्तव्येति । हिरको विहस्त्राग्रवीत् । भद्र ।

चदशकं न तच्छकं चच्छकं शकमेव तत् ।

नोदके शकटं याति न नावा नम्यते खले ॥ २० ॥

६ चलेन युज्यते लोके बुधकसीन लोचयेत् ।

चहमज्ञं भवान्भोक्ता कथं प्रीतिर्भविष्यति ॥ २१ ॥

A 143 वाचसः ।

९ भक्षितेनापि भवता नाहारो मम पुष्कलः ।

त्वयि जीवति जीवेयं चिचयीव ह्वागच ॥ २२ ॥

A 144 तेन हि न युक्तं प्रार्थयमाने मयि भवती ऽनादरं कर्तुम् । तिरस्त्रामपि समच-

1२ कारणेन नाविश्वासमुपयानि सन्तः । कथम् ।

साधोः प्रकुपितस्यापि न मनो याति विक्रियाम् ।

न हि तापचितुं शक्यं समुद्रात्कस्योत्सवा ॥ २३ ॥

15 अपि च ।

संक्षितः कुट्टितश्च पुनरेव द्रवीकृतः ।

तद्यापि कथयः स्वादुर्नोपये विव्रतिः कुतः ॥ २४ ॥

A 145 18 ततो विहस्य हिरको ऽग्रवीत् । भद्र । इह तावन्नोके द्वे वैरे शास्त्रदृष्टे । एकाङ्क-
वैरमुभयवैरं च । वाचसः । कस्यचोर्विशेषः । हिरकः । *यो विहन्वात्परस्परम् ।

चको ऽनेन भक्षते । परस्परपकारात्तदुभयवैरमिति ।* चः पूर्वमेव हत्वा भव-

21 यति । न चासी तस्मापकरोति न हिमस्ति न भवयति । तदेकाङ्कवैरम् । कस-
क्षात् । कथा । कथमहिं माकारमूषकमहिमकुसम् । किमचो महिषस्य । सर्पो वा
वधोः । मूषको वा माकारस्मापकरोति ।

A 146 24 तत्सर्वथा किमशक्तेन समयकारणेन । उक्तं च ।

शत्रुषापि न संदध्वात्सुक्षिप्तेनापि संधिना ।

अतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ॥ २५ ॥

27 अपि च ।

सुहृद्व्यमिति दुर्वने ऽस्ति काशा

वज्रं कृतमस्य मयेति कुप्यतेतत् ।

30 स्वयम् इति पुराणशब्द एवो

धनस्यवमाचनियन्वजो हि लोकाः ॥ २६ ॥

अन्वज ।

इष्टो वा सुकृतश्रतोपवाहितो वा
क्षिष्टो वा कस्यनश्रताभिरक्षितो वा ।

३ दीःश्रीकाम्यनयति नैव आत्मसाधु-
र्विस्तृतं भुवनं इवांसमध्यमुत्तः ॥ २७ ॥
महताप्यर्चसारेण यो विन्यसति शत्रुषु ।

६ भार्यासु च विरक्तासु तदन्तं तस्मै जीवितम् ॥ २८ ॥
सकृद्गुह्यं तु यो मित्रं पुनः संधातुमिच्छति ।
स मृत्युमुपनृणाति नर्ममन्त्रतरो यथा ॥ २९ ॥

९ अपराधी न मे ऽस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् ।
विद्यते हि नृश्रेष्ठो मयं भुव्यवतामपि ॥ ३० ॥

A 147 वाचसः । श्रुतं मयैतत् । किंतु सर्वथाहं स्वामात्मीकरोमि । श्रव्यं वैतत् । तथा हि ।

1९ द्रवत्वात्सर्वलोहानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् ।
भयाद्भोभास्य मूर्खाणां संनतं दर्शनात्सतान् ॥ ३१ ॥

अन्वयः ।

15 मुह्यटवत्सुखमेवो दुःसंधानस्य दुर्वनो भवति ।
सुखनस्य कनकचटवद्दुर्मेघः संधनीयस्य ॥ ३२ ॥

A 148 यद्येतदेवं स्यात् । तथा त्वया समयो मे युक्त एव स्यात् । अन्यथापिमेव स्याने

18 प्राणपरित्यागं करिष्यामीति ।

A 149 तच्छ्रुत्वा हिरण्यो ऽब्रवीत् । प्रत्यायितो ऽहं भवता । तथा नाम । किंतु मा
क्षिप्तं भवाभ्यंक्षते । अग्नौ ऽयम् । मया बुद्धिकौशलेनाभिहितमिति । यत एतन्नया
21 भवतः प्रदर्शितम् । अधुना त्वदङ्गनतं मे शिरः । यद्येवं मां विनाशयसि । तथा-
प्यर्चित इति । एवमुक्त्वा निर्गन्तुमारब्धः ।

A 150 ईवञ्च निर्गतः पुनरवस्थितः । वायसेनाभिहितः । भद्र । किमद्यापि ममोपर्य-
24 विश्वासकारणम् । हिरण्यः । अस्ति किंचिद्वक्तव्यम् । इह हि चित्तविप्ताभ्यां लोको
वापयति । तयोर्वैरम् । चित्तविप्ताभ्यां संनमो नुदये । न पुनर्विप्तं प्रभूतमपि ।
विनाशाय कश्चिद्वावक्तेभ्यश्चिद्वान्प्रयच्छति । मत्सेव्यो जातम् । किमसावुपकाराय ।
27 न मूलोच्छिन्नये । तथा मत्स्यमपि वडिशेनापकृष्य च्छित्त्वा चर्मोपनयनश्रेयाङ्गपरि-
रचयार्धमसी तस्कारणः । साधु चेदमुच्यते ।

नास्ति आत्मा रिपुर्नाम मित्रं नाम न विद्यते ।

३० सामर्थ्यलोनाप्यायनो मित्रास्ति रिपवस्तथा ॥ ३३ ॥

वाच्यते न ह्यविश्वया दुर्वया वक्ष्यन्तरीः ।

विश्वयाद्यान् वाच्यते वक्ष्यन्तो ऽपि दुर्वयैः ॥ ३४ ॥

तथा ।

नोपकारः सुहृदि नोपकारो ऽस्ति चक्षुः ।

१ प्रदुष्टमप्रदुष्टं वा चित्तमेवाप कारकम् ॥ ३५ ॥

A 151 स उपसन्धितो ऽहमधुना भवतो नापार्थं पश्यामि । उक्तं च ।

आखीचितान्ताः प्रवृत्ताः कोपाच्च चक्षुःभङ्गुराः ।

२ परित्यागाच्च निःसङ्गा न भवन्ति महात्मनाम् ॥ ३६ ॥

A 152 मया विश्वं ज्ञातम् । यदि सुष्मदन्वक्षिणं भविष्यति । स मां विद्याखोपगतं विनाशयिष्यति । वाचसः ।

३ मुखवक्षिणनाशेन दक्षिणमुपसन्धते ।

शास्त्रिण्यविरोद्धारं श्रामाकमिव तत्त्वयेत् ॥ ३७ ॥

A 153 तच्च भुत्वा त्वरिततरं निर्गत्य सादरं परस्परं समानती ।

४ प्रीतिं निरन्तरां कृत्वा दुर्मिहां नक्षमांसवत् ।

मूषको वाचसश्चैव मतावेकान्तमिषताम् ॥ ३८ ॥

A 154 सुमुहूर्तं च खित्वा सपुपतनको हिरण्यमाह । प्रविशतु भवान्भवन्म । अह-

15 मन्त्राहारार्थं गच्छामीति । एवमुक्त्वा प्राधात् ।

A 155 किञ्चिच्च वनमहनं प्रविश्यापश्चाच्छार्दूलखापादितं वनमहिषम् । तत्रापतत् । प्रका-

मन्त्राहारं कृत्वा सुपुष्पितकिंशुकसवकतुक्कां मांसपेक्षीमादाय हिरण्यान्तिकमानतः ।

18 तं चाह्वयान्नीत् । भक्ष्यतामिदं मयोपनीतमभिषयं पिशितमिति । तस्यापि तेन

हिरण्येनादृतेन भुत्वा श्रामाकतस्तुक्ष्णानां निस्तुषाणां सुमहान्मुक्तः कृतः । आह च ।

सखे । भक्ष्यन्तामिमे स्वसामर्घ्येन मयोपनीतास्तस्तुक्ष्णा इति । ततश्चैव परस्परं

21 सुगुप्तावपि क्षेप्तुवचनार्थं भक्षितवन्तौ । प्रतिदिनं च लोकातीतक्षेप्तुरःसरः काको

ऽतिवर्तते ।

A 156 अथ कदाचिच्चपुपतनक आगत्य हिरण्यमपृच्छत् । भद्रं हिरण्यं । अहमस्मात्स्या-

24 नादन्वत्क्षानं गच्छामि । हिरण्यः । वयस्य । किं निमित्तम् । वाचसः । निर्वेदात् ।

हिरण्यः । कस्य निर्वेदः । वाचसः । प्रतिदिनं मे चक्षुभरकमुत्पद्यते । सततं दृष्टपा-

श्रवणधनप्रत्यवायाः पतचिणो विचक्षन्ते । तद्वत्तमीदृशेन प्राग्धारणेन । अतो वि-

27 शिष्टक्षानं यत्वा विपुलद्वन्द्वमुपाश्रितो मन्वरको नाम जाग्रवीतीरे मम प्रियमिषं

कच्छपः प्रतिवसति । तमाश्रित्य येन केनचिद्भुज्जमत्स्यमस्तुकावयवादिना समुत्पन्ना-

हारः काकमनुद्वेगेन सुखं चापयिष्यामि । अक्षमनेनाविशिष्टेनात्यधिकक्षानेनेति ।

30 तच्छ्रुत्वा हिरण्यो ऽग्रवीत् । अहमपि भवता सहानमिष्यामि । वाचसः । किं भ-

वतो ऽपि निर्वेदकारकम् । हिरण्यः । अक्षि निर्वेदकारकम् । किं च । बड वत्तव्यम् ।

तथैव च तत्कथयिष्यामीति । वचनसमकालमेव लघुपतनकेन चक्षुः परिनुह्यामु
महाव्रतं प्रापितः ।

A 157

३ अथ वाचसमाधानं ब्रूया मन्वरको ऽप्यात्मशङ्कया पुच्छिनादुत्सुत्वाभ्यसि निमग्नः ।

अब्दुर्मे वैवमासो तु न भयं विद्यते क्वचित् ।

समुद्रकुचिमासाश्च विश्वको मन्वरसखा ॥ ३९ ॥

४ वाचसेन तु संगृह्य गीतो ऽसौ तत्र मूषकः ।

एकारिमिचतां तेन गतः सर्वत्र वसुनि ॥ ४० ॥

परीक्षमाश्लक्ष्मिणं मन्वरो नाम कक्षपः ।

५ पूर्वोपकारिणं ह्ययं सर्वकार्यार्थसाधकम् ॥ ४१ ॥

अब्दुर्गमनुषं लब्ध्वा तद्यापि चकितो ऽभवत् ।

प्रवृत्तकार्यविस्तारो मन्वरो देशकाशवित् ॥ ४२ ॥

A 158

१२ लघुपतनको ऽप्सुद्वसंचद्रुचुमितहृदयः किमिदमिति वितर्क्य हिरण्यं पुनः पुच्छिने
ऽवस्थाप्य विपुलं वृषभधिरुडो जिह्वासुः । तत्रस्थस्राजवीत् । * * * * *

A 159

वक्ष्ये । मयादी जातु न भवानयमिति सामान्यदर्शनान्तर्कितम् । न विना

१५ जनसंसर्गं वाचसानामिहानम इति । अतो ऽहमुपायासक्तः । तन्नाम्नवाचनमात्रम् ।

पुनरप्याह । अपि भवतः शिवम् । कुतस्त्वं कथं चैतद्विवर्तं वनमागतो ऽसि । त्वं

तावद्वक्ष्यस्व जनपदमध्यग्रीवी । कथमस्मिन्निवने वने वृत्तिं करिष्यसि । अथ सो ऽपि

१८ तस्मै यथावस्थितमात्मनो निर्वेदकारणमाकुमाख्यातवान् । अवनतार्थश्च मन्वरः पुन-

रपृच्छत् । भवतो विधुरमिदमाश्चर्यं पञ्चानि । कथमाकुना सह संनतं भवतः ।

A 160

वाचसो ऽब्रवीत् । यस्मै जिह्वासहस्रं ज्ञात् । सो ऽस्मै दीर्घायुषो मुच्यविस्तरं

२१ यथावस्थितं ब्रूयात् । साधु चोच्यते ।

आजीवितात्माः प्रलयाः कोपाश्च चक्षुःभङ्गुराः ।

परित्याज्य निःसङ्गो न भवन्ति महात्मनाम् ॥ ४३ ॥

A 161

२४ इति यथावृत्तं तस्मै विचयीवविमोच्यमाख्यातवान् । आत्मनश्च तेन सह संन-

तम् । मन्वरो ऽपि हिरण्यमुच्यमाहात्म्यप्रवचयिष्यतो हिरण्यमपृच्छत् । भवतो ऽपि

जनपदमाश्रित्वाजस्रं वर्तते प्राशयाया । अथ केन निर्वेदेन केन वा परिभवकारणेन

२७ स्वदेशमिचवन्मुककषादिपरित्यागो भवता व्यवसित इति ।

A 162

अथ हिरण्यो ऽकथयत् ।

तथा ।

नोपकारः सुहृदि नोपकारो ऽरिस्तथा ।

३ प्रदुष्टमप्रदुष्टं वा चित्तमेवात्र कारकम् ॥ ३५ ॥

A 151

स उपसम्बन्धितो ऽहमधुना भवतो नापाद्यं पश्यामि । उक्तं च ।

आजीवितान्ताः प्रवृत्त्याः कोपाच्च चयभङ्गुराः ।

४ परित्यागाच्च निःसङ्गा न भवन्ति महात्मनाम् ॥ ३६ ॥

A 152

मया किलैवं ज्ञातम् । यदि दुष्मदन्वन्धिषं भविष्यति । स मां विद्यासोपगतं
विनाशयिष्यति । वाचसः ।

५ नुसवन्धिषनाशेन यन्धिषमुपसम्भते ।

शास्त्रिसम्बन्धिविरोद्धारं ज्ञामाकमिष तत्त्वयेत् ॥ ३७ ॥

A 153

तच्च श्रुत्वा त्वरिततरं निर्मल सादरं परस्परं समानती ।

१२ प्रीतिं निरन्तरां कृत्वा दुर्मिदां नष्टमांसवत् ।

मूषको वायसस्यैव गतावेकात्मनिचताम् ॥ ३८ ॥

A 154

सुमुहूर्तं च खित्वा लघुपतनको हिरण्यमाह । प्रविशतु भवात्स्वभवनम् । अह-

१५ मन्वाहारार्थं गच्छामीति । एवमुक्त्वा प्राधात् ।

A 155

किञ्चित् वनमहर्षं प्रविश्यापश्चच्छादूँसत्वापादितं वनमहिषम् । तत्रापतत् । प्रका-

ममाहारं कृत्वा सुपुष्पितकिंमुकस्यवक्तुकां मांसपेशीमादाय हिरण्यान्तिकमानतः ।

१८ तं चाह्वयान्नीत् । भक्षतामिदं मयोपनीतमभिनवं पिशितमिति । तस्यापि तेन

हिरण्येनादृतेन भूत्वा ज्ञामाकतच्छुलानां निक्षुबाणां सुमहान्पुञ्जः कृतः । आह च ।

सखे । भक्षतामिमे स्वसामर्थ्येन मयोपनीतास्तच्छुलाना इति । ततस्त्री च परस्परं

२१ सुतृप्तावपि स्नेहसूचनार्थं भक्षितवन्ती । प्रतिदिनं च लोकातीतस्नेहपुरःसरः काको

ऽतिवर्तते ।

A 156

अथ कदाचिन्नृपपतनक आगत्य हिरण्यमपुच्छत् । भद्रं हिरण्य । अहमस्मात्स्वा-

२४ नादन्वत्स्वानं गच्छामि । हिरण्यः । वयस्य । किं निमित्तम् । वाचसः । निर्वेदात् ।

हिरण्यः । कस्य निर्वेदः । वाचसः । प्रतिदिनं मे चक्षुभरत्नमुत्पद्यते । सततं वृष्टपा-

श्रवणमग्राववायाः पतयिष्यो विचक्षन्ते । तदस्मीदृशेन प्राणधारणेन । अतो वि-

२७ शिष्टस्वानं गत्वा विपुलद्रुमुपाश्रितो मन्वरको नाम आह्वयतीतिरे मम प्रियमिषं

कच्छपः प्रतिवसति । तमाश्रित्य येन केनचिद्भुजमस्त्रमण्डूकावधवादिना समुत्पन्ना-

हारः काकमनुद्वेगेन सुखं चापयिष्यामि । अकामनेनाविशिष्टेनात्यधिकस्वानेनेति ।

३० तच्छ्रुत्वा हिरण्यो ऽब्रवीत् । अहमपि भवता सहानमिष्यामि । वाचसः । किं भ-

वतो ऽपि निर्वेदकारणम् । हिरण्यः । अस्मि निर्वेदकारणम् । किं च । वज्र वक्तव्यम् ।

तथैव च तत्कथयिष्यामीति । वचनसमकालमेव लघुपतनकेन चञ्चा परिगृह्यामु
महागृहं प्रापितः ।

- A 157 १ अथ वाचसमाधानं बृहन्मन्त्रको ऽप्यात्मशङ्कया पुच्छिनादुत्सुत्वात्प्रसि निमग्नः ।
अब्जुर्ने चैवमासौ तु न भयं विद्यते क्वचित् ।
समुद्रकुचिमासाश्च विच्छिन्तो मन्त्ररक्षसा ॥ ३९ ॥
- ६ वाचसेन तु संगृह्य नीतो ऽसौ तत्र मूषकः ।
एकारिमिचतां तेन गतः सर्वत्र वसुनि ॥ ४० ॥
परीक्षमावस्यन्निचं मन्त्ररो नाम कच्छपः ।
७ पूर्वोपकारिणं ह्ययं सर्वकार्यार्थसाधकम् ॥ ४१ ॥
अब्जुर्गमनुषं लब्ध्वा तद्यापि चकितो ऽभवत् ।
प्रवृत्तकार्यविलम्बो मन्त्ररो देशकाशवित् ॥ ४२ ॥
- A 158 १३ लघुपतनको ऽप्युदकसंघट्टचुभितहृदयः किमिदमिति चित्तं हिरण्यं पुनः पुच्छिने
ऽवस्थाप्य विपुलं वृक्षमधिष्ठो विज्ञासुः । तत्रस्थञ्चाग्रवीत् । * * * * *
- A 159 वक्षः । मयादौ जातु न भवानयमिति सामान्यदर्शनात्तर्कितम् । न विना
१५ जनसंसर्गं वाचसानामिहानम इति । अतो ऽहमुपायासक्तः । तन्मन्यवापननात्मम् ।
पुनरप्याह । अपि भवतः शिवम् । कुतस्त्वं कथं चैतद्विजनं जनमागतो ऽसि । त्वं
तावद्वक्ष्यं जनपदमध्यग्रीवी । कथमस्मिन्निजने वने वृत्तिं करिष्यसि । अथ सो ऽपि
१८ तत्र यथावस्थितमात्मनो निर्वेदकारणमासुमाख्यातवान् । अवगतार्थश्च मन्त्ररः पुन-
रपृच्छत् । भवतो विधुरमिदमाख्यं पश्यामि । कथमासुना सह संगतं भवतः ।
- A 160 वाचसो ऽग्रवीत् । वक्ष्यं जिज्ञासहस्रं स्नात् । सो ऽसौ दीर्घायुवो नुबविसरं
२१ यथावस्थितं ब्रूयात् । साधु चोच्यते ।
आजीवितात्माः प्रकथाः कोपाश्च चयभङ्गुराः ।
परित्यागश्च निःसङ्को न भवन्ति महात्मनाम् ॥ ४३ ॥
- A 161 २४ इति यथावृत्तं तस्मै चिचयीवविमोचकमाख्यातवान् । आत्मनश्च तेन सह संग-
तम् । मन्त्ररो ऽपि हिरण्यनुबमाहात्म्यप्रवचविशितो हिरण्यमपृच्छत् । भवतो ऽपि
जनपदमाश्रित्वाजस्रं वर्तते प्राकथाया । अथ केन निर्वेदेन केन वा परिभवकारणेन
२७ स्वदेशमिचवन्धकसचादिपरित्यागो भवता व्यवसित इति ।
- A 162 अथ हिरण्यो ऽवचयत् ।

॥ कथा १ ॥

अस्ति दाक्षिणात्ये जनपदे मिहिलारोप्यं नाम नगरम् । तस्य
 नातिदूरे परिव्राजकावसथः । तत्र परिव्राड्जूटकर्णो नाम प्रति-
 वसति स्म । स भिक्षावेलायां तस्मान्नगरात्तीर्थभूत इति ब्राह्मण-
 गृहेभ्यः सखण्डगुडदाडिमगर्भाणां स्निग्धद्रवपेशलानामन्नविशे-
 षाणां भिक्षाभाजनं परिपूर्णं कृत्वा तमावसथमवगम्य यथाविधि
 व्रतकालं कृत्वा तत्र शेषमापोतके सुगुप्तं कृत्वा नागदन्तके स्थाप-
 यति । अहं सपरिजनस्तेन वर्ते । एवं भक्ष्यमाणे तस्मिन्सुप्रयत्न-
 १० स्थापिते ऽपि निर्विषः स्थानात्स्थानमुच्चैर्मत्प्रति भयात्संक्रमयति ।
 तदप्यहमनायासेन प्राप्नोमि भक्षयामि च ।

अथैवं गच्छति काले कदाचित्तस्य परिव्राड्बृहत्स्फिप्ताम प्रा-
 १५ ङ्गक आगतः । स जूटकर्णस्तस्य स्वागताद्युपचारं कृत्वा कृतय-
 थोचितव्रतकालस्तस्मिन्नापोतके शेषं सुगुप्तं कृत्वा खट्वासीनः शय-
 नगतं बृहत्स्फिजमपृच्छत् । भवानितो मया वियुक्तः । तत आरभ्य
 २० केषु देशान्तरेषु तपोवनेषु वा परिभ्रान्त इति । असावकथयत् ।
 अथ कदाचिदहं महाकार्तिक्या महातीर्थवरे पुष्करे स्नानं कृत्वा
 महती जनसमूहदोषान्नवता वियुक्तः । ततो ऽहं गङ्गाद्वारप्रया-
 २५ गवाराणस्यादिष्वनुकूलप्रतिकूलां आहूवीमनु पर्यटन् । किं ब-
 ङ्गना । कृत्स्नं महीमण्डलं समुद्रपर्यन्तमवलोकितवान् । अर्धा-
 ख्याते च तस्मिन्जूटकर्णः परिव्राडागदन्तोपस्निष्टो मुहुर्मुहुर्जर्जरम-
 ३० वादयत् । कथ्यमानविघ्ने च क्रियमाणे कुपितो बृहत्स्फिगाह ।
 अहमादृतो भूत्वा भवतः कथयामि । भवतस्तु किमर्थमनादरः ।
 तथा च ।

विमानना दुश्चरितानुकीर्तनं

कथाप्रसङ्गो वचनादविस्मयः ।

३ न दृष्टिदानं कृतपूर्वनाशनं

विरक्तभावस्य नरस्य लक्षणम् ॥ ४४ ॥

सो ऽब्रवीत् । भद्र । न मन्युः करणीयः । पश्य । अयं मे मूषको
 ६ महतो ऽपकारान्करोति । भिक्षाभाजनप्रध्वंसान्न चाहमेनं शक्नोमि
 निवारयितुम् । सो ऽब्रवीत् । किमेष एकको ऽत्र मूषकः । उतान्ये
 ऽपि मूषकाः । सो ऽब्रवीत् । किमन्यैर्मूषकैः । अयं मां दुष्टो योगी-
 ९ वाजसं क्लयति । तच्छ्रुत्वासावाह । जूटकर्ण । न मूषकमात्रस्ये-
 दृशी शक्तिर्भवति । किं तर्हि कारणेनात्र भवितव्यम् । उक्तं च ।
 नाकस्माच्छाण्डिली माता विक्रीणाति तिलैस्तिलान् ।
 १२ लुब्धितांलुब्धितैरेव कार्यमत्र भविष्यति ॥ ४५ ॥
 जूटकर्ण आह । कथं चैतत् । सो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा २ ॥

१५ अस्ति । अहं कदाचिदभ्यर्णसु वर्षासु कस्मिंश्चिदधिष्ठाने स्थि-
 तियहणनिमित्तं कंचिद्ब्राह्मणमावासं प्रार्थितवान् । वर्षास्वती-
 तासु पुनर्विहारार्थं प्रहरशेषायां शर्वर्यां प्रतिबुद्धो ऽचिन्तयम् ।
 १८ कतमेन दिग्भागेनावगन्तव्यम् । अथ युगपदसावपि ब्राह्मणस्तस्यां
 वेलायां प्रतिबुद्धो जालकान्तरितां भार्यामपृच्छत् । ब्राह्मणि ।
 श्रूयताम् । श्वः पर्वकालो भविता । तत्र त्वया यथाशक्ति ब्राह्मण-
 २१ भोजनं कर्तव्यमिति । असावाह बज्रपद्माक्षरया गिरा । कुतस्ते
 ब्राह्मणभोजनस्य शक्तिरत्यन्तदरिद्रस्येति । एवमुक्त्वा ऽसौ कूपे प्रक्षिप्त
 इव न वचः किंचिदवोचत् । पुनरपि चिरादब्रवीत् । ब्राह्मणि ।

कर्तव्यः संचयो नित्यं न तु कार्यो ऽतिसंचयः ।
 अतिसंचयशीलो ऽयं धनुषा जम्बुको हतः ॥ ४६ ॥
 ३ असावब्रवीत् । कथं चैतत् । ब्राह्मणो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा ३ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मांसवृत्तिर्व्याधः । स प्रत्युषस्तुत्याय
 ० किञ्चिद्वनमनुप्रविश्य शीघ्रमेव मृगं विद्ध्वा कृतमांससंचयः प्रत्या-
 गच्छन्महति तीर्थावतारे ऽवतरन्महिषशावतुल्यमुद्धृतविषाणं कर्द-
 मपिण्डावलिप्तगात्रं सूकरमपश्यत् । तं दृष्ट्वाशुभनिमित्तप्रचोदितो
 १ भयमागतः । प्रतिनिवृत्य च प्रतिबद्धगतिः सूकरेण मांसं संको-
 चितकं भूमौ प्रक्षिप्य धनुः सशरं च कृत्वेदमुवाच ।

न मे धनुर्नापि च बाणसंधनं

१२ किमेष शङ्कां समुपैति सूकरः ।

प्रसह्य पश्याम्यहमस्य निश्चयं

यमेन नूनं प्रहितो ममान्तिकम् ॥ ४७ ॥

१५ इत्युक्त्वा तस्मै विषदिग्धमिषुं प्राहिणो ज्जन्तुस्थाने विद्ध्वा परपार्श्व-
 गतं च कृतवान् । सूकरेणापि प्रहारमूर्च्छितेनोत्तमं जवमास्थाया-
 वस्करप्रदेशे तथाभ्याहतः । येन गतासुस्त्रिधागतशरीरो निपतितः ।
 १८ अथ तस्मिन्महति विषमे वृत्ते मृगलुब्धकसूकरप्रस्तरे क्षुत्क्षामकु-
 क्षिर्दुर्दुरको नाम गोमायुराहारार्थी तमुद्देशमागतो ऽपश्यन्मृगसूक-
 रलुब्धकान् । तांश्च दृष्ट्वा परं परितोषमुपागतः । आह च ।

२१ नान्नपानानि सततमुत्पद्यन्ते हि देहिनाम् ।

लब्ध्वा प्रभूतमन्नाद्यं क्रमशस्त्रूपयोजयेत् ॥ ४८ ॥

इति । एवमुक्त्वा धनुःप्रतिबन्धं भक्षयितुमारब्धः । कथमपि दैवा-
च्छिन्ने प्रतिबन्धे वक्षःप्रदेशे भिन्नः पञ्चत्वमुपगत इति ।

३ अतो ऽहं ब्रवीमि । कर्तव्यः संचयौ नित्यमिति । तत् । ब्राह्मणि ।
स्याध्याज्जीव्यते । तच्च श्रुत्वा ब्राह्मण्याह । अस्ति मे तिलस्तीकं
तण्डुलस्तीकं च । स त्वं प्रत्युषस्युत्थाय समित्कुशाद्यानयनार्थं वनं
६ गच्छ । अहमपि सहानेन शिष्येण कामन्दकिना ब्राह्मणत्रयस्य
साधयिष्यामि कृसरमिति । तथा चानुष्ठिते तिलप्रस्थं कामन्दकि-
नाधिष्ठितं लुञ्चयेत्यास्थापितम् । तथा चातिव्यग्रत्वात्ते तिलाः कथ-
९ मपि दैवाच्छुना विट्वालिताः । तथा चाभ्यन्तरस्थया दृष्टाः । ततो
ऽसावब्रवीत् । कामन्दके । न शोभनमापतितम् । विघ्नमुत्पन्नं
ब्राह्मणतर्पणस्य । तथापि गच्छ । इमांस्तिलांस्तुञ्चितानपि कृष्ण-
१२ तिलैः परावर्तयित्वा शीघ्रमागच्छ । कृष्णकृसरमेव करिष्यामि ।
तथा चानुष्ठिते यस्मिन्नेषमन्यहं भिक्षार्थमुपागतः । तस्मिन्नेव का-
मन्दकिरपि तिलविकयार्थमनुप्रविष्टो ऽकथयत् । गृह्यन्तामिमे ति-
१५ लाः । ब्राह्मण्याभिहितः । कथं तिला दीयन्त इति । कामन्दकिराह ।

शुक्लान्कृष्णैः प्रयच्छामि यदीष्टं गृह्यतामिति ।

तथेमे लुञ्चिता भद्रे लुञ्चिनेव देहि मे ॥ ४९ ॥

१६ तथा च वृत्ते भर्तास्याः समागतः । तेनाभिहितम् । भद्रे । कि-
मेतदिति । सा तमाह । समार्धास्तिला मया लब्धाः । शुक्लाः कृष्णैः ।
ततो ऽसौ विहस्याब्रवीत् ।

२१ नाकस्माच्छाण्डिली माता विक्रीणाति तिलैस्तिलान् ।

लुञ्चितांस्तुञ्चितैरेव हेतुरत्र भविष्यति ॥ ५० ॥ इति ।

एवमाख्यायाब्रवीत्परिव्राट् । अस्ति किञ्चित्खनिचमिति । जूट-
२४ कर्ण आह । बाढम् । अस्ति । उपनीते च तस्मिन्कक्ष्यां बद्धा संद-

ष्टौष्ठपुटः पृष्ठवान् । कतरस्तस्य संचरणमार्ग इति । आख्याति च
 तस्मिन्खातकर्म कर्तुमारब्धः । अहं चादावेव तयोरात्मगतमालापं
 ४ श्रुत्वाहारमुत्सृज्य कौतुकपरो ऽवस्थित आसम् । यदा त्वसौ दुर्गा-
 न्वेषणं कर्तुमारब्धः । तदा मया ज्ञातम् । उपलब्धमनेन दुरात्मना
 मदीयविवरद्वारमिति । मयापि केनापि साधुना पूर्वस्थापितं
 ६ सुवर्णमाप्तमासीत् । तत्प्राधान्याच्चाहं शक्तिमन्तमात्मानं मन्ये ।
 असावपि दुष्टो विवरानुसारात्तदुपलभ्य गृहीत्वा च धनं पुनरा-
 वसथं प्राप्नो जूटकर्णमब्रवीत् । इदं तस्य तद्वृक्षहृदयम् । यस्यासौ
 ९ सामर्थ्यादशक्यमपि स्थानमुत्पतति । अर्धार्धं च विभज्य सुखा-
 सीनौ स्थितौ ।

तं चाहमात्मनो ऽवसादं प्राप्याचिन्तयम् । कदाचिदिहस्थस्य
 १३ मे प्रदीपमुज्ज्वाल्यासंशयमासाद्य मां हन्युः । इति तस्मात्स्थाना-
 दन्यद्वुर्गस्थानं कृतवान् । अन्ये च । ये ममानुचराः । त आगत्य
 मामब्रुवन् । भद्र हिरण्य । त्वत्समीपवर्तिनो वयमत्यन्तक्षुधार्ताः ।
 १५ ग्रासमात्रमप्यस्माकं नास्ति । अस्तं गते ऽपि दिवसे न किञ्चिदस्मा-
 भिरासादितम् । तदर्हस्यद्यापि तावदस्मान्संतर्पयितुमिति । तथा
 नामेत्युक्त्वाहमावसथं तैः समं गतः । एकान्तावस्थितश्च तयोर्दु-
 १८ रात्मनोः पूर्वाख्याति शेषमालापमशृणवम् । अथ जूटकर्णस्तथैवा-
 ख्याने वंशं चालयति स्म । तेनाभिहितः । किमद्यापि निराकृते
 तस्मिन्मुहुर्मुहुश्चालयसि वंशम् । स्थीयताम् । अलमिति । यतो ऽसा-
 २१ वाह । भद्र । एष ममापकारी मूषकः पुनः पुनरायाति । स वि-
 हस्याब्रवीत् । मा भैषीः । न किञ्चिदस्त्येतत् । यतः ।

भवत्यर्थेन बलवानर्थान्निवति पण्डितः ।

२४ पश्येमं मूषकं पापं स्वजातिसमतां गतम् ॥ ५१ ॥

अपि च । यदस्योत्पत्तने शक्तिकारणम् । तदावयोरेव हस्तगतम् ।
 अहं तु तथैव समर्थितवान् । सत्यमाहायम् । न ममाद्याङ्गुलक-
 ८ स्थाप्युत्पत्तने शक्तिरस्तीति । शृणोमि चानुचराणां परस्परालापम् ।
 आगच्छत । गच्छामः । नायमद्य तृणस्यापि कुम्भीकरणे समर्थः ।
 एवमुक्त्वा पञ्चाशन्मात्रा गताः । पुनरपि पञ्चविंशतिः । दश पञ्च
 ९ चेति । अथान्ये द्वादशाष्टौ । अथावशिष्टौ द्वौ । तत्राप्येको ऽब्रवीत् ।
 अयमात्मनो ऽप्युदरभरणे न समर्थः । किं पुनरन्येषाम् । इत्युक्त्वा
 निरपेक्षो ऽसावपि प्रायात् । ततो ऽहं परिचिन्तयतावदिति स्वमा-
 १० लयं गतः । प्रभातसमये सर्व एव सपत्नसकाशं गताः । दरिद्रो ऽसा-
 विति वदन्तः । तथा प्रवृत्तानामनुचराणामेको ऽपि न मत्सका-
 शमागच्छत् । पश्यामि च । मां दृष्ट्वा संमुखं त एव मत्सपत्नैः सह
 ११ परस्परं किलकिलायन्तो हस्तास्फालनैर्ममानुचराः संकीडन्ति स्म ।
 चिन्तितं च मया । यथा । एवमेतत् ।

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।

१२ यस्यार्थाः स पुमांस्त्र्योके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥ ५२ ॥

अपि च ।

अर्थेन हि विहीनस्य पुरुषस्याल्पमेधसः ।

१३ विच्छिद्यन्ते क्रियाः सर्वा ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ ५३ ॥

त्यजन्ति मित्राणि धनैर्विहीनं

पुत्राश्च दाराश्च सुहृज्जनाश्च ।

१४ तमर्थवन्तं पुनराश्रयन्ते

अर्थो हि लोके पुरुषस्य बन्धुः ॥ ५४ ॥

दरिद्रस्य मनुष्यस्य प्राज्ञस्य मधुरस्य च ।

१५ काले ऽप्युक्तं हितं वाक्यं न कश्चित्प्रतिपद्यते ॥ ५५ ॥

- चण्डालश्च दरिद्रश्च द्वावेतौ सदृशी मतौ ।
 चण्डालस्य न गृह्णन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥ ५६ ॥
- ५ अर्थेन परिहीणं तु नरमस्युश्यतां गतम् ।
 त्यजन्ति बान्धवाः सर्वे मृतं सत्त्वमिवासवः ॥ ५७ ॥
 अर्थेन हीनः पुद्गलस्त्यज्यते मित्रबान्धवैः ।
- ६ त्यक्तलोकक्रियादारः परासुरिव निष्प्रभः ॥ ५८ ॥
 शून्यमपुत्रस्य गृहं चिरशून्यं यस्य नास्ति सन्निभम् ।
 मूर्खस्य दिशः शून्याः सर्वे शून्यं दरिद्रस्य ॥ ५९ ॥
- ७ उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्वह सखे दारिद्र्यभारं गुहं
 क्लिष्टो यावदहं चिरं मरणञ्च सेवे त्वदीयं सुखम् ।
 इत्युक्तो धनवर्जितेन विदुषा गत्वा श्मशाने श्वो
- ८ दारिद्र्यान्मरणं वरं सुखकरं ज्ञात्वा स तूष्णीं स्थितः ॥ ६० ॥
 किमपरं भोः । न कश्चिदन्यः प्रतिवचनमपि ददाति ।
 तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम
- ९ सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
 अर्थोष्मणा विरहितः पुद्गलः स एव
 शेते हकार इव संकुचिताखिलाङ्गः ॥ ६१ ॥
- १० तत्प्रायशो लोके स्वरूपमीदृशम् । विनिपतितमार्यमपि अनं
 दृष्ट्वा धन्यन्धो मूकश्च भवति धनमदावलेपात् । तथा च ।
 विलोचने चाविकले च वीक्षते
- ११ स्फुटा च वागस्ति न चापभाषणम् ।
 अहो नृशंसैर्विभवैस्तथा कृतं
 यथेश्वरो याचनयन्त्रतां गतः ॥ ६२ ॥

इष्टावाप्तिसमुद्भवस्तु सुतरां हर्षः प्रमाथी धृतेः
सेतोर्भङ्ग इवाभ्रसां विवशतां वेगेन विस्तार्यते ॥ ७४ ॥

३ अपि च ।

तिर्यक्पातितचक्षुषां स्मयवतामुच्चैःकृतैकभुवा-
माढ्यानामवलेपतुङ्गशिरसां श्रुत्वा गिरी दारुणाः ।

६ किं सद्यः स्फुटनं प्रयुक्तमुरसः सेवाकृतामर्थिना-
मन्तस्तद्यदि वचसारदृढया नालिप्यते तृष्णया ॥ ७५ ॥

दीना दीनमुखैर्यदि स्वशिशुकैराकृष्टचीराम्बरा

९ क्रोशन्निः क्षुधितैर्निरन्नपिठिरा दृश्येत नो गेहिनी ।

याज्ज्वाभङ्गभयेन गद्गदगलप्रोच्चारितार्धाक्षरं

को देहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी पुमान् ॥ ७६ ॥

१३ तन्निःस्वतेयमनेकप्रकारं मरणम् । अथ चेत्तदेव धनमात्मी-
करोमि । मया तु तयोर्दुरात्मनोरुपधानीकृता दृष्टपूर्वास्ते दी-
नाराः स्थगिताः ।

१५ एवं च संप्रधार्य गतो ऽहं तमुद्देशम् । अथ तावन्यमनस्वी मत्वा
संजिघृक्षुरहमुपक्षिष्टः । दृष्ट्वा च मां बृहत्स्फिग्गलगुडेनाताडयत् ।

अहमपि मुमूर्षुः कथमपि निवृत्तः । पुनरपि चिराद्वृद्धाशः समा-

१८ अस्य दीनारान्तिकमुपक्षिष्टस्तेन निर्दयेनैवं शिरस्यभिहतः । येना-
द्यापि स्वप्नगतानामपि तादृशानामुद्विजे । पश्य चेमं तत्कालकृतं
शिरसि मे व्रणम् । साधु चेदमुच्यते ।

२१ सर्वप्राणविनाशसंशयकरीं प्राप्यापदं दुस्तरां

प्रत्यासन्नभयो न वेत्ति विधुरं स्वं जीवितं काङ्क्षति ।

उत्तीर्णस्तु ततो धनार्थमपरां भूयो विशत्यापदं

२४ प्राणानां च धनस्य साधनधियामन्योन्यहेतुः पणः ॥ ७७ ॥

सो ऽहं बद्ध विचिन्त्यास्तां धनमेतन्ममेति निवृत्तस्तृष्णातः ।
सुष्ठु चेदमुच्यते ।

३ ज्ञानं चक्षुर्नेदं शीलं कुलपुत्रता न कुलजन्म ।
संतोषश्च समृद्धिः पाण्डित्यमवार्यविनिवृत्तिः ॥ ७८ ॥

सर्वाः संपत्तयस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसम् ।

६ उपानद्रूढपादस्य सर्वा चर्मावृतैव भूः ॥ ७९ ॥

न योजनशतं दूरं वाह्यमानस्य तृष्णया ।

संतुष्टस्य करप्राप्ते ऽप्यर्थे भवति नादरः ॥ ८० ॥

९ सर्पाः पिबन्ति पवनं न च दुर्बलास्ते

पर्यैस्तृणैर्वनगजा बलिनी भवन्ति ।

मूलैः फलैर्मुनिवराः क्षपयन्ति कालं

१२ संतोष एव महतां परमा विभूतिः ॥ ८१ ॥

तत्सर्वथासाध्ये ऽर्थे परिच्छेद एव श्रेयान् ।

दारिद्र्यस्य परा मूर्तिर्याज्ज्ञा न द्रविणाल्पता ।

१५ जरद्रवधनः शम्भुस्तथापि परमेश्वरः ॥ ८२ ॥

तथा च ।

को धर्मो भूतदया किं सौख्यमरोगता जन्तोः ।

१८ कः स्नेहः सङ्गावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ ८३ ॥

सन्ति शाकान्यरण्येषु नदाश्च विमलोदकाः ।

चन्द्रः सामान्यदीपो ऽयं विभवैः किं प्रयोजनम् ॥ ८४ ॥

२१ इति । एवमवधार्याहं स्वभवनमागतो ऽपश्यं चित्रग्रीवं पाश-
बद्धम् । इति च तं मोक्षयित्वानेन लघुपतनकेनाहं भवदन्तिकं
प्रापितः ।

A 163

तदेतन्नम निर्वेदकारणम् । अपि च । न कश्चन जीवते ।

समुज्ज्वलसारङ्गं सदेवासुरमानुषम् ।

३ आ मध्याह्नात्कृताहारं भवतीह जनस्यम् ॥ ८५ ॥

कृत्स्नामपि महीं जित्वा निरुष्टा प्राप्य वा दशाम् ।

वेद्यायां भोक्तृकामेन सन्धा तच्छुचसेतिका ॥ ८६ ॥

६ यस्यानुबन्धात्पापीयानधोनिष्ठो विपद्यते ।

तस्मात्तै को नु विबुधः कुर्यात्कर्म विमर्हितम् ॥ ८७ ॥

A 164

तच्छ्रुत्वा मन्वरसं समाश्वासितवान् । भद्र । नाधृतिः करणीया स्वदेशपरित्यागो

९ मया कृत इति । बुद्धिमांसासि । किं विमुह्यसे । अपि च ।

शास्त्राख्यधीत्वापि भवन्ति मूर्खा

यस्य क्रियावान्युच्यः स विद्वान् ।

१३ उक्ताययत्नातुरमीषधं हि

किं नाममात्रेण भवत्परोनः ॥ ८८ ॥

फलं कतकवृक्षस्य यद्यप्यमुप्रसादकम् ।

१५ न नामयहवादेव तस्य वारि प्रसीदति ॥ ८९ ॥

न स्वस्यमण्यवसायमीरोः

करोति विज्ञानविधिर्मुखं हि ।

१८ अन्धस्य किं ह्येतत्तस्मिन् ऽपि

निवर्तयत्वाभ्रमिह प्रदीपः ॥ ९० ॥

दत्त्वा याचन्ति पुरुषा हत्वा बध्यन्त एव हि ।

२१ यातयित्वा च यात्यन्ते नरा भाम्यविपर्यये ॥ ९१ ॥

A 165

न चैतन्ननात्मम् ।

[ज्ञानक्षिता हि पुरुषाः पूज्यन्ते न पदच्युताः ।]

२४ ज्ञानधृष्टा न पूज्यन्ते केशा दत्ता नखा नराः ।

एतज्ज्ञात्वा तु मतिमान्न स्वज्ञानं परित्यजेत् ॥ ९२ ॥

A 166

तत्कापुरुषवृत्तमेतत् । न हि सतां स्वदेशविदेशयोर्विशेषः ।

२७ को धीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशः सतो

यं देशं अच्यते तमेव कुर्वते बाहुप्रतापार्जितम् ।

यद्द्वानखसाङ्गप्रहरणीः सिंहो वनं गच्छते

३० तस्मिन्नेव हतद्विप्रेन्द्रधरिस्तृष्णां क्षिणत्वात्मनः ॥ ९३ ॥

A 167

तत् । भद्र । नित्यमुद्योगपरेण भवितव्यम् ।

K

- न ईवमिति संश्लेष्य त्वजेदुद्योगमात्मनः ।
 अनुद्योगेन कसीलं तिलेभ्यः प्राप्तुमिच्छति ॥ ९४ ॥
- A 168 ३ उद्युक्तानां ह्याद्यानि धनभोगा इति । तथा च ।
 निपानमिव मयूखाः सरः पूर्वमिवाश्रयाः ।
 मुभकर्माद्यमाद्यानि सहायाश्च धनानि च ॥ ९५ ॥
- ६ उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं
 क्रियाविधिज्ञं व्यवनेष्यसक्तम् ।
 मूरं कृतञ्च दृढसीहदं च
 १० बन्धीः स्वयं बाध्यति वासहेतोः ॥ ९६ ॥
 व्यवसायिनमखसं ईवपरं पीरवाद्य परिहीयम् ।
 युद्धमिव पतिं प्रमदा नेष्ट्यवबुद्धितुं बन्धीः ॥ ९७ ॥
- १२ पटुरिह पुद्गलः पराक्रमे
 कुमतिरपि प्रभुरर्थसंचये ।
 न हि सहृदयमिति नृहस्यतेः
 १५ शिषिष्यपराक्रममेति सत्क्रिया ॥ ९८ ॥
- A 169 चर्चरहितो ऽपि भवान्प्रज्ञोत्साहशक्तिसंपन्नो ऽसामान्यमनुष्यसदृशः । कथम् ।
 विनाशार्थैः प्राज्ञः सृजति वज्रमाणोन्नतिपदं
 १८ परिष्वक्तो ऽप्यर्थैः परिभववशं याति क्लृप्तः ।
 स्वभावादुद्धृतां मुक्षसमुदघातान्निविपुलां
 बुद्धिं खैर्हीं न चा कृतकनयमाखी ऽपि लभते ॥ ९९ ॥
- २१ तत् । भद्र ।
 उत्साहशक्तिगतविक्रमधीर्यराशि-
 र्थो वेत्ति मोष्यदमुखायतनं समुद्रम् ।
 २४ बन्धीकमुक्कृशिश्वरं च सदा ननेष्टुं
 बन्धीः सदा तमुपयाति न दीनसत्त्वम् ॥ १०० ॥
 नातुल्यशिश्वरो मेघर्गातिनीचं रसातलम् ।
 २७ व्यवसायद्वितीयानां नाशपारो महोदधिः ॥ १०१ ॥
- A 170 तदर्थापापघते सुचरितमपि । मनुष्यं चबाहुंसयन्ति । उक्तं च ।
 किं धनेन करिष्यन्ति देहिनी भङ्गुराग्रवाः ।
 ३० यदर्थं धनमिच्छन्ति तच्छरीरमशान्तम् ॥ १०२ ॥
- A 171 उक्तं च भगवता वेदव्यासेन ।

नैनं सुहृत्समनुवाति न बन्धुवर्जो

नार्थः प्रचलरचिता न रतिर्न भोगाः ।

3 यस्मिन्बन्धे प्रियव्रतानि विहाय पुंसः

प्राप्ताः स्वकर्मफलपञ्चदशाः प्रयाप्ति ॥ १०३ ॥

सर्वथा धर्ममूखो ऽर्चो धर्मस्वार्थनिबन्धनः ।

6 इतरेतरलोनी तौ विद्धि मेघोदधी यथा ॥ १०४ ॥

जीवितं च शरीरं च जालीव सह जायते ।

उभे सह विवर्धेते उभे सह विनश्यतः ॥ १०५ ॥

9 यथा धेनुसहस्रेषु बत्सो विवर्धति मातरम् ।

तथा कर्तृसहस्रेषु कर्तारं कर्म विवर्धति ॥ १०६ ॥

उक्तं च ।

13 सधन इति किं मद्व्ये च्युतविभवः किं विषादमुपयासि ।

करनिहतबन्धुवसमाः पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ १०७ ॥

A 172

तेन हि यत्तनुदुदवदस्त्रिरास्त्रि धनानि । कथम् ।

15 मेघच्छाया स्वप्नप्रीतिर्नवसंस्त्रानि द्योषितः ।

किंचित्काकोपभोग्यानि दौवर्णानि धनानि च ॥ १०८ ॥

A 173

तद्वृद्धिमता धनमासाद्य दानभोगद्योर्विनिधोक्तव्यम् । उक्तं च ।

18 आयासग्रतस्तन्मय्यस्य प्राप्तेभ्यो ऽपि नरीयसः ।

नतिरेक्ष्य वित्तस्य दानं श्रेया विपत्तयः ॥ १०९ ॥

द्यौ न ददाति न भुङ्क्ते सति विभवे नैव तस्य तद्व्ययम् ।

21 कन्यारत्नमिव मृदे तिष्ठत्यर्थाः परस्वार्थे ॥ ११० ॥

अतिसंचयकुल्याणां वित्तमन्वस्य कारयम् ।

जलीः संचयते यत्नादन्वीय मधु पीयते ॥ १११ ॥

A 174

24 तत्केचिद्दय पुण्या धनभोगभानिनः । केचिदस्य रचितारः । तथा च ।

अर्घ्यलोपार्जनं कृत्वा नैवाभाग्यः समश्नुते ।

अरस्य महदासाद्य मूढः सोमिलको यथा ॥ ११२ ॥

A 175

27 हिरस्य चाह । कथं वीतत् । मन्वरको ऽग्रवीत् ।

॥ कथा ४ ॥

- अस्ति । कस्मिंश्चिदधिष्ठाने सीमिलको नाम कौलिकः प्रतिव-
 ३ सति स्म । स यदुपार्जयति । तत्तस्य दिवसव्ययादृते ऽधिकतां
 नोपयाति । जातनिर्वेदश्चासौ देशान्तरमगमत् । तत्र महता क्ले-
 शेन वर्षव्याभ्यन्तरे दीनारशतमर्जितम् । स्वदेशं च प्रायात् ।
 ६ अर्धपथे संध्यासमये प्राप्ते न्यग्रोधपादपमरस्थमध्ये समासादित-
 वान् । अचिन्तयन् । क्व सांप्रतं गमिष्यामि विप्रकृष्टतरं ग्राम-
 स्येति । तदस्मिन्नेव न्यग्रोधपादप आरूढो यामिनीं चापयामि ।
 ९ इत्यवधार्य तथा कृतवान् । अर्धरात्रे च कथंचित्स्वप्न इव पश्यति
 स्म द्वौ पुद्गलौ महाप्रमाणी दिव्याकृती क्रोधसंरक्तनयनी तस्या-
 भ्याशमायातौ । तयोरेकेनाभिहितम् । भो वङ्गालक । एवं भवान् ।
 १२ बङ्गशस्त्रं मया निवारितपूर्वः । यथास्य सीमिलकस्य पानभोज-
 नादृते ऽपरं न किञ्चिद्वातव्यम् । अस्याद्य दीनारशतं वर्तते । शी-
 घ्रमपहरस्वेति । अथासावाह । यथाज्ञापयसि । देव । एवं करोमि ।
 १५ इत्याकर्ष्य प्रतिबुद्धौ ऽसौ यावत् । दीनारशतं नापश्यत् । विषस-
 हृदयश्चाचिन्तयत् । कष्टं भोः । किमेतत् । कथमिह केनापि भूतेन
 वञ्चितः । तत्किमधुना गृहं गत्वा करिष्ये । इतः प्रतिनिवृत्य पुनर्वि-
 १८ त्तमासाद्य यावद्गच्छामि । एवं चिन्तयन्प्रभातायां रात्र्यां भूयो ऽपि
 नगरमासाद्य वित्तोपार्जनाय चित्तमास्थाय कतिपयकालेन पञ्चा-
 शद्दीनारानुपार्ज्य पुनः स्वदेशगमनाय तेनैव मार्गेण प्रवर्तितः ।
 २१ दैवचोदितः सन्नाधिकं लभते । नान्यमार्गगमनं वा । तत्रैव नी-
 यते । यावदस्त्रं गच्छति भानौ तमेव न्यग्रोधमासादितवान् । अचि-
 न्तयन् । कष्टं भोः । किमिदमारब्धं दैवहतकेन । पुनः स एव

न्यग्रोधरूपी राक्षस आपतित इति । एवं चिन्तयन्स्वप्नायमानः
 पश्यति स्र द्वावेतौ पुरुषौ । तयोरेको ऽब्रवीत् । भो वङ्काल ।
 ३ सोमिलकस्य पञ्चाशद्दीनारा वर्तन्ते । तन्न युक्तम् । ततो ऽसावाह ।
 हतानवधारयस्वेति । सोमिलकस्तु प्रतिबुद्धो नाद्राक्षीवृतानिति ।
 अथ जातनिर्वेदो ऽब्रवीत् । किं मम जीवितेन प्रयोजनम् । को ऽयं
 ६ वृत्तान्तः । केन वा कारणेन मम क्लेशार्जितवित्तमपहरतीति न
 विजानामि । अथ प्राणांस्त्यक्त्यामीति । एवं चिन्तयन्निराहारस्त-
 नैव तस्थौ । यावत्कतिपयैरेवाहोभिर्दिव्याकारं पुरुषं दृष्टवान् ।
 ९ तेनोक्तः । भोः सोमिलक । धनदो ऽस्मि । नाभाव्यं कस्मैचित्प्रय-
 च्छामि धनम् । तथा च ।

यदभावि न तद्भावि भावि यत्तदनन्यथा ।

१२ इति चिन्ताविषयो ऽयमगदः किं न पीयते ॥ ११३ ॥

शयान आकस्मिकमश्रुते फलं
 कृतप्रयत्नो ऽप्यपरो ऽवसीदति ।

१५ असंयमानृत्यति केवलं जनो
 विधिस्तु यत्रेच्छति तत्र संपदः ॥ ११४ ॥

नैवाकृतिः फलति नैव गुणा न शौर्यं

१६ विद्या न चैव न च यत्नकृतो विशेषः ।

भाग्यानि कर्मफलसंचयसंचितानि

काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ११५ ॥

२१ कुड्यो ऽपि कः कस्य करोति दुःखं

सुखं च कः कस्य करोति हृष्टः ।

स्वकर्मग्रन्थिग्रथितो हि लोकः

२४ कर्ता करोतीति वृथाभिमानः ॥ ११६ ॥

बुद्धिमन्तो महोत्साहाः प्राज्ञाः शूराः कुलोद्भूताः ।

पाणिपादैरुपेताश्च परेषां भृत्यतां गताः ॥ ११७ ॥

३ किमत्र परिदेवितेन । सीमिलक । पानभोजनादृते तव वित्तो-
पार्जनं न किञ्चिदस्ति ।

वहन्ति शिविकामन्ये सन्त्यन्ये शिविकां गताः ।

६ अकारणं हि वक्तृत्वं व्युत्थानं केवलं जरा ॥ ११८ ॥

न मन्त्रबलवीर्येण प्रज्ञया पीरुषेण वा ।

अवश्यं लभते अनुरच का परिदेवना ॥ ११९ ॥

९ लब्धव्यान्येव लभते गन्तव्यान्येव गच्छति ।

प्राप्तव्यान्येव चाप्नोति दुःखानि च सुखानि च ॥ १२० ॥

अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् ।

१२ सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमचातिरिच्यते ॥ १२१ ॥

तत्को विशेषयति केन कृतो विशिष्टः

को वा धनैः सह विजायति को दरिद्रः ।

१५ भाग्यानि षट्पद इव स्थिरचञ्चलानि

नित्यं मनुष्यकुसुमेषु परिभ्रमन्ति ॥ १२२ ॥

तथापि दैवपुरुषयोगादर्थोत्पत्तिः । पुरुषश्चरति । दैवं फल-

१८ तीति । अचोदोगपरेणाहं भवता दृष्टः । अमोघदर्शनी ऽस्मि ।

किं नु ते करवै । असौ विज्ञापितवान् । धनं मे देहीति । धनदो
विहस्याब्रवीत् । मूढ । किं न्वनेन क्रियते । उपभोगो ऽत्र कार-

२१ णम् । गच्छ । अस्मिन्नेवाधिष्ठाने द्वौ वणिजकौ पश्य । एको धनी ।

अपरो भोगवान् । तौ दृष्ट्वा यादृक्तयोरभिवाञ्छसीति । तादृग्भ-
विष्यसि । इत्युत्क्रान्तर्हितः ।

सोमिलको ऽपि प्रभाते तन्नगरमनुप्रविश्य सार्धवाहं धनगुप्त-
 म*ससाद् । तत्रासौ निर्भर्त्स्यमानो ऽपि कथमपि गृहे प्रविश्या-
 ३ लिन्दके निपत्या*वस्थितः । सो ऽपि वणिक्त्तंध्यामतिवाह्य निशा-
 मुखे किञ्चिन्मात्रमशनमकरोत् । सोमिलके ऽपि किञ्चिन्मात्रमशन-
 मदापयत् । अथासौ कौलिकः कुशानास्तीर्य भूमौ निपत्य सुप्तो
 ६ ऽपश्यत्तावेव द्वौ पुरुषौ । तयोरेको ऽब्रवीत् । भो वङ्काल ! धनगुप्ते-
 नाद्य कौलिकस्याशनं दापयता द्विगुणव्ययेनात्मा नियोजित इति ।
 सर्वस्य निपुणं गणयामि । नास्य स्थापनादृते दाने भोजने वा किं-
 ९ चिद्विहितम् । तदहं प्रातः समीकरोमीति । एवं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः ।
 धनगुप्तो ऽपि प्रातर्विषूचिकया महानत्ययं गतः । स्वेदोष्णवारिपा-
 नादिना च परिक्लिष्टोपोषितः । ततः स कौलिकः प्रभाते दैवचो-
 १२ दितो ऽचिन्तयत् । ईदृशेन धनेन किं कारणम् । प्रकृतिर्दुस्त्यजेति ।

ततो द्वितीयं तं व्ययशीलं भोगवर्माणमुद्दिश्य सोमिलको गतः ।
 तेनासौ महता भोजनपानादिना सत्कृतः सोमिलकस्तथैव महति
 १५ शयने सोपचारे स्वास्तीर्णे निशायां सुप्तो ऽपश्यत्तावेव पुरुषौ ।
 तयोरेको ऽब्रवीत् । भद्र वङ्काल ! शोभनमनुष्ठितं भोगवर्मणा
 प्राङ्गणकं सोमिलकं संमानयता । तन्नूयो ऽपि प्रवर्धमानमर्थं व्य-
 १८ योपभोगे ऽस्य दातव्यम् । स चाह । एवं क्रियते ।

प्रतिबुद्धः सोमिलको ऽचिन्तयत् । भोगा ईदृशो मे भवन्तु । किं
 धनेन नाममात्रेण क्रियत इति । तथा च समर्थितवान् ।

२१ अतो ऽहं ब्रवीमि । अर्धकोपार्जनं क्लेशेति । तत्रैव सहानुद्विपः कायमतिवा-
 हयत्येति । तच्छ्रुत्वा हिरण्यो ऽब्रवीत् । * * * * * भद्र
 मन्वरक ! एवमेतत् । साध्याग्रयणीयमुपोषितो ऽसि । सुतरां मे हिरण्यभावपत्ती
 २४ मनसुष्टिस्तपन्ना । को ऽयं विद्वान् ।

सुखस्य मच्छः परिपीयते तै-

र्विवन्ति नित्यं पुष्टपाक एव ।

३ दृष्टाः सुदृष्टैः सुदृढः सुदृग्निः

प्रियाः प्रियैर्वै सहिता रमन्ते ॥ १२३ ॥

ऐश्वर्यवन्तो ऽपि हि निर्धनान्ते

६ अर्थश्रमा जीवितमात्रसाराः ।

कृता न क्षोभेन हतात्मभिर्वैः

सुहृत्स्वर्चसाहविभूषणा त्रीः ॥ १२४ ॥

९ येन हि ।

संरक्ष्यं साधुजनस्य नित्यं

कार्यं त्वया जीवितसंशये वा ।

१२ महोदधानां हि शरीरकामे

फलं परानुग्रहमात्रमेव ॥ १२५ ॥

A 177

तच्छ्रुत्वा मन्वरको ऽग्रवीत् । भद्रं हिरस्य । नीतिज्ञो भव ।

१५ आशां कालवतीं कुर्यान्तां च विज्ञेन धीमयेत् ।

विघ्नं कुञ्ज्यान्निमित्तेन निमित्तं चापि हेतुना ॥ १२६ ॥

सुपुष्पितः स्नादफलः फलवाग्न्नादुराग्रहः ।

१८ आमः स्नात्पक्कसंकाशो न तु शीर्षेत कस्यचित् ॥ १२७ ॥

प्रियं ब्रूयादकपलः गूरुः स्नादविकल्पनः ।

दाता नापाचवर्षी स्नात्प्रनखः स्नादनिष्ठुरः ॥ १२८ ॥

२१ क्षोभात्प्रमादादिश्चासाद्यतुर्षी नास्ति वक्षणा ।

इति संक्षिप्तं मनसा बहुर्ननिघतो भव ॥ १२९ ॥

A 178

विजिगीषुस्त्वम् । मा ना विवादम् । अपि च ।

२४ एकया द्वे विनिर्जित्य त्रीन्तुर्भिर्वशीकुरु ।

पक्ष जित्वा विदित्वा बहुमतं हित्वा सुखी भव ॥ १३० ॥

एवं ज्ञात्वा ।

२७ संतापो न खलु नरेण जीवसोके

वृत्त्यर्थं चक्षमपि पण्डितेन कार्यः ।

निश्चेष्टः श्रयनमतो ऽप्युपास्यते तं

३० प्राप्तव्यो नियतिवत्ताम्रयेण चो ऽर्जः ॥ १३१ ॥

निवाची वसनमतेन शोषितव्यो

हर्षो वा सुखमुपलभ्य न प्रयोज्यः ।

- प्राक्कर्मार्थतिज्जनितो हि यो विपाकः
 सो ऽवशं भवति नृणां शुभो ऽशुभो वा ॥ १३२ ॥
- १ कर्तव्यः प्रतिदिवसं प्रसन्नचित्तैः
 स्वस्यो ऽपि व्रतनिघमोपवासधर्मः ।
 प्राख्येषु प्रहरति निजमेव मृत्यु-
 २ भूतानां महति कृते ऽपि हि प्रयत्ने ॥ १३३ ॥
 संपाप्ते प्रहरत्यसंकटे बने वा
 दीप्ते ऽप्यौ तद्विवरे महोदधौ वा ।
 ३ सर्पिणां सह वसतामुदीर्घदैर्घ्य-
 र्नाभाव्यं भवति न भाविनो विनाशः ॥ १३४ ॥
 आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा मयि भाविनः ।
 ४ अहं तैरनुसर्तव्यो न तेषामन्वतो गतिः ॥ १३५ ॥
 यस्मिन्वयसि यत्काशे यद्देहं चापवा निशि ।
 यन्मुहूर्ते चक्षे वापि तत्तथा न तदन्वया ॥ १३६ ॥
- १५ नैवान्तरिक्षे न समुद्रमध्ये
 न पर्वतानां विवरप्रदेशे ।
 न मातृकुक्षौ न च सो ऽस्ति देशो
 १६ यत्र स्थितस्तु प्रभवेन्न कर्म ॥ १३७ ॥
 न दाता सुखदुःखानां न हर्ता भुवि कश्चन ।
 आत्मापराधमूलस्तु फलान्वेतानि देहिनाम् ॥ १३८ ॥
- २१ अपि च ।
 द्वीपादन्वयादपि मध्यादपि जलनिधेर्दिशो ऽप्यन्तात् ।
 आनीय सृजति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः ॥ १३९ ॥
- A 179 २४ तत् । भद्र । भवानरोहः संतोषपरश्च । उद्यमनपरो भव । अवशमशोकवृत्त्या वर्तसे ।
 दानाहमो विशिष्टो वै दानं केचिद्विजानते ।
 दाता कुप्यति नो दान्तस्याहानात्परो दमः ॥ १४० ॥
- A 180 २७ दानेन दानं दातव्यम् । उत्तं च ।
 दानेन तुल्यो विधिरस्ति नाव्यः
 संतोषतुल्यं सुखमस्ति किं वा ।
 ३० विभूषणं ग्रीकसमं कुतो वा
 कामो ऽस्ति नारोग्यसमः पृथिव्याम् ॥ १४१ ॥

- A 181 तत्सर्वसंपत्संपन्नस्त्वम् । न चैतन्मन्त्रम् । यद्दीर्घविरहितः किं करोमीति । तद्वि-
द्वागसि । किमेव मन्त्रस्ये ।
१ देवात्कम्बुपानेनोत्पत्तत्वार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वन्त्यः पतति मृत्पिच्छपतनं यथा ॥ १४२ ॥
- A 182 तत्किं वज्रना । स्ववेरमेद् भवतः । निर्जुतो भूत्वा मधैव सह काशं नयेति ।
- A 183 २ एवमर्धावसिते च वाक्के कुम्बकपासितचिचाङ्गो नाम मृगशृङ्गार्तकं विपुलद्रुह-
मानतः । तं च दृष्ट्वा ते भयचकितद्रुहयाः पञ्चाधितुमारब्धाः । तस्माभिद्रुतमुद्रका-
भिकाविद्यो एवसरतो चारिसंघदुग्धवशात्कम्बरः पुञ्जिनात्वरितमन्त्रसि निमग्नः । तं
३ चाकुलीकृतं दृष्ट्वा सचुपतनको ऽपि किमेतदिति विज्ञासुर्विपुलवृषमधिदृढः । हि-
रक्को ऽप्याविप्रमनासहस्रविवरमनुप्रविष्टः । चिचाङ्गो ऽप्यात्मशङ्कया तटमाश्रितः ।
चच सचुपतनको वियदुत्पन्न द्यौवनप्रमासं मच्छस्रमवलीक्य पुनर्वृषमवलीनो मन्त्र-
४ रकमग्रवीत् । एहोहि । न ते कुतश्चिन्नयमिति । दृष्टं मया । केवलं शृणुमृगुनो
५ द्रुहमुद्रकाचीं समागतः । तच्छ्रुत्वा दीर्घदर्शी मन्त्ररः समुत्तीर्षः । यद्यो ऽपि ते विच-
क्षयिताः पुनः समानताः ।
- A 184 १५ अथाभ्युपानतं तत्सकतया मन्त्ररको मृगमाह । भद्र । पीयतामवनाह्यतां चोदकं
प्रकामतः । कृतार्चो भवानिहागमुमर्हतीति । तथा चानुष्ठिते चिचाङ्गश्चिन्तयामास ।
कश्चिदेवो मे विनाशो नास्तीति । कच्छपस्त्रावच्छन्तिमानुदकमत एव । उन्मुरवाद्य-
१६ सावपि मृगस्य कावन्त्र्यं च दृष्टवन्तोः । तदुपसृष्ट्यान्वेनाम् ।
- A 185 इति मत्वा तैः संनतः । मन्त्ररेव स्वागताभ्युपचारपुरःसरं समभिहितचिचाङ्गः ।
अपि भवतः शिवम् । कथं चेद् मह्यं वनमानतो ऽसि । सो ऽग्रवीत् । निर्विद्यो ऽस्मी-
२१ त्वनेन महता भयेनानेकप्रकारेण । सारोर्हर्षुन्वक्षितयेतच्च परिघङ्गमानो ऽहं मह-
दिद् विजयमानतो ऽसि । तच्च श्रुत्वा मन्त्ररेवाभिहितम् । भद्र । मा भेषीः ।
स्ववेरमेद् भवतः । निर्विघ्नमत्र यद्येष्यतमुष्यतामिति । ततस्तेषामेवं प्रीत्या काको ऽति-
२४ वर्तते । सर्वेषां च कृताहाराणामवसं विपुलवृषच्छायायां मध्याह्नवेलायां समानमः ।
अनेकशास्त्रविवरकल्पापारसक्तचित्तानां काको ऽतिवर्तते ।
- A 186 अथ कदाचिदुचितायां वेलायां चिचाङ्गो न दृश्यते स । तं चापश्यन्तो ऽतीव-
२७ व्याकुलितचित्ताः संपन्नाः । विपरीतचित्ता निमित्तप्रचोदिताकुशला धृतिं न क्षेमिरे
यदा । तदा सचुपतनकं मन्त्रर आह । त्वमभिद्यो ऽस्त्रस्य कर्मणः शक्तियुक्तत्वात् ।
तदुपलभ्यतामुत्प्लुत्य यथावक्षितां चिचाङ्गवार्त्तामिति । तथा चानुष्ठिते नातिदूरं
३० गत्वापन्नद्रुहकावतारे कीलसक्तचर्मपाशेनावबद्धं मृगम् ।
- A 187 समेत्य चाग्रवीत् । कथमिमांस्तपदं प्राप्तस्त्वमिति । सो ऽग्रवीत् । भद्र । ना-
यमावेपस्य काशः । ये मूढधियो हेद्योपादेयं न जानते । ते कस्यकाशे ऽन्वया

कुर्वन्ति । त्वं चाश्वयधीयनुबोधेयः चिप्रकारी । तस्मा विस्मयस्व । चत्कारणम् ।
भवाञ्छक्तियुक्तः । भवाननभिज्ञः । तदागु गच्छ । हिरण्यमाणय । सो ऽप्यद्यत्नेन
पाशच्छेदनसमर्थ इति ।

A 188

तस्मिन्मते चिचाङ्को ऽचिन्तयत् ।

सर्वः सर्वं न जानाति सर्वज्ञो नास्ति कश्चन ।

6 नैकच च विस्तृष्टास्ति ज्ञानस्य पुरुषे क्वचित् ॥ १४३ ॥

अप्सुष्मत्तात्प्रसपतो वासाश्च परिसर्पतः ।

सर्वतः सारमादृष्टाद्भ्रमश्च इव काञ्चनम् ॥ १४४ ॥

9 न सर्ववित्कश्चिदिहास्ति लोके

नास्त्वनामूर्खो भुवि कश्चिदस्ति ।

ज्ञानेन गीघोत्तममध्यमेन

12 लो येन जानाति स तेन विद्वान् ॥ १४५ ॥

A 189

ईदृशस्य मनीषिणो नास्ति पाशच्छेदने शक्तिः । एवं चिन्तयन्मयतरङ्गदृग्भावं
वक्षितः । तावद्व्युपतनकेन चिप्रमेव हिरण्य आनीतः । तद्वत्सं चिचाङ्कं वृद्धाधुति-

15 परीतो हिरण्यसमाह । वयस्य । ज्ञानचक्षुरसि । कचमिमामापदं प्राप्त इति ।

सो ऽब्रवीत् । वयस्य । किमनेन पृष्टेन । वयवईवम् । साधु चेदमुच्यते ।

किं शक्यं शुभमतिनापि तत्र कर्तुं

18 यथासी व्यसनमहोदधिः कृतानाः ।

राशौ वा दिवसवरे ऽपि वा समये

यो ऽदृक्कः प्रहरति तस्य लो विरोधी ॥ १४६ ॥

21 अपि च ।

कृतान्तापाशवज्जानां द्वेयोपहतचेतसाम् ।

बुद्धयः कुण्डलामिन्वो भवन्ति विदुषामपि ॥ १४७ ॥

A 190

24 तत्रा चोक्तं भवता चेद्व्यासेन ।

वयं बुद्धिश्च तेजश्च प्रतिपत्तिश्च भारत ।

भवन्ति भवन्त्यासे ऽपि विपक्षयो विपर्यये ॥ १४८ ॥

A 191

27 तत् । साधो । जनभिन्नो ऽसि नियतिचेष्टितस्य । छिन्धि पाशमिमम् । याव-
दसौ कुण्डकः क्रूरकर्मा नायातीति । एवमुक्तो हिरण्यो ऽब्रवीत् । भद्र । मा भीषीः ।

वर्तते मयि पार्श्वस्थे कुण्डकात्कश्चिदपायः । किंतु कीतुकात्पृच्छामि । नित्यं चक्षित-

30 पार्श्वसि । कथं ह्यस्ति । स आह । यववज्रं मया व्याख्यातव्यम् । तच्छूयताम् ।

अहमनुभूतबन्धनो ऽपि पुनरधुना विधिवशाद्बद्धः । सो ऽब्रवीत् । कचमनुभूतबन्धनः

पूर्वं भवान् । असावब्रवीत् ।

॥ कथा ५ ॥

अस्ति । अहं कदाचिद्यमुनाकच्छे शालियाममध्ये प्रियकमुग्या-
 ५ मुत्पन्नः । वयं शङ्कातयः । तथा च । चमूरः कदली कन्दली प्रियक
 एणक एते मृगयोनयः स्तुताः पञ्चैव । मातृदुग्धप्रसादेन द्वे गती
 जानन्ति । ऊर्ध्वा । आज्ञसी चेति । एते न लुब्धकैः प्राप्यन्ते । प्रि-
 ६ यकजातीयो ऽहं मनुष्यप्रियश्चिरेणाक्षिणी निमीलयामि । तथा
 सति मे माता यदा गता । तदाहं लुब्धकैः पीतक एव गृहीतः ।
 स्त्रीक्षीरेण विवर्धितो यावत्तदृहे निवसामि । तावन्मे माता
 ९ स्वयूष्मैश्चरति । तथाभिहितम् । अहो दैवम् । अहमपुत्रवती * *
 * * * * * क्व मे पुत्र इति । एवं मयाकस्याविधारितम् । किं मे
 लुब्धकैः । निजकृत्रिमयोः सहाययोर्निजः सहायो गरीयानिति ।
 १२ ततो लुब्धकगृहात्स्वैरं गत आसम् । अथ लुब्धकसकाशादागत इति
 भयचकितदृशं मातरं प्राप्तः । तथाहमानन्दितः । किमेतदाश्चर्य-
 मिति पृष्ठः । स्तन्यक्षीरेण विवर्धितः । तेनातिमात्रमहं षण्मासजा-
 १५ तशिशुः स्वयूष्ममध्यगतः । अभ्यधिकजवत्वाद्गच्छन्मृगानागतः प्रति-
 पालयामि । अस्माकं द्वे गती । ऊर्ध्वा । आज्ञसी च । तयोर्मातृ-
 कपयोविरहादहमाज्ञसीं वेत्ति । नोर्ध्वम् । अथ कदाचिन्मृगां-
 १८ श्वरमाणान्नानुपश्यामि । आविग्रहदयश्च क्व ते गता इति विलो-
 कितवान् । पश्यामि तानूर्ध्वगत्यभिज्ञतया जालं विलङ्घ्यायतो
 गतान् । अहं त्वनभिज्ञः स्त्रीक्षीरदोषात् । तथा च ।

२१ कार्यकाले तु संप्राप्ते नावक्षेयं त्रयं सदा ।

बीजमौषधमाहारो यथा लाभस्तथाक्रयः ॥ १४९ ॥

अहं तेन क्षीराख्येनौषधेनोर्ध्वगत्यनभिज्ञतयाज्ञस्या गत्या नि-

5 पतितो जालेनाकुलीकृतः । ततश्च व्याधैर्दुरात्मभिर्जीवग्राहं गृही-
 त्वा क्रीडार्थं राजपुत्रायोपनीतः । सो ऽपि मां दृष्ट्वातीव परितुष्टो
 8 व्याधान्प्रादेशिकेन संमानितवान् । मां चादरेणाङ्गोद्वर्तनस्नान-
 भोजनधूपालंकारवासोविशेषैर्भोजनप्रकारिष्यासंभाष्यैः स्निग्धद्रव-
 पेशलैः सखण्डगुडदाडिमचातुर्जातकविमिश्रैरन्यैश्च भोज्यैरतर्पयत् ।
 10 अथान्तःपुरिकाजनस्य राजकुमाराणां च हस्ताञ्जस्तं च कौतुकपर-
 तथा ग्रीवानयनकरचरणकर्णविकर्षणैः परस्परैर्घाभी राजाङ्गना-
 भिः संमानपरंपरतया क्लेशितो ऽहम् । चिन्तितं च मया । किं
 12 सुवर्णेन श्रोत्रबाधाकरेण । हा कष्टम् । कदा तद्वनं प्राप्स्यामीति ।
 निवृत्तकौतुकानां च कदाचिद्विविक्ते वर्तमाने राजपुत्रशयनाध-
 स्तान्मया प्रावृद्धमये मेघशब्दश्रवणोत्कण्ठितहृदयेन स्वयूथच्युतेन
 12 स्वयूथ्याननुसृत्याभिहितम् ।

वातवृष्ट्यवधूतस्य मृगयूथस्य धावतः ।

पृष्ठतो यद्गमिष्यामि कदा तन्मे भविष्यति ॥ १५० ॥

15 एवमुच्चारयतो राजपुत्रेण बालभावादभावितचित्तेनैतावच्छ्रु-
 त्वा सञ्चस्तेन द्वाःस्थो ऽभिहितः । केनेदमभिहितमिति । संतापित-
 हृदयः समन्तादवलोकयन्मामपश्यत् । अहं च लुब्धकैर्मानुषीं वाचं
 18 शिक्षित आसम् । दृष्ट्वा च मां मानुषेणैवानेन मृगेणाभिहितम् ।
 विनष्टो ऽस्मीति मत्वा परमावेगं गतः । अथ कथंचिद्विस्वलित-
 वागसौ बहिर्निश्चक्राम । परमसत्त्वाधिष्ठित इव महदस्वास्थ्य-
 21 मापेदे । ततः सर्वभिषग्भूततन्त्रिकान्महत्कार्यमात्रया ज्वरपरीतः
 प्रार्थितवान् । एवं चाब्रवीत् । यो ममैतां रुजमपनयति । तस्या-
 हमकृशां पूजां करिष्यामीति । अहमपि तत्रासमीक्षितकारिणा
 24 जनेन लगुडेष्टकादिभिर्द्रुह्यमाणः केनापि साधुनावच्छन्नः । किमनेन

कृतमिति । अथ ममायुःशेषतया तेनार्येण सर्वलक्षणविदा विज्ञा-
पितो राजपुत्रः । अविमर्शपरेण लोकेनेमामवस्थां प्रापितस्त्वम् ।
१ पुनरपि तेनार्येणोक्तो यथा । प्रियको नामैष मृगो मानुषीं वाचं
जानाति । नैष मानुषः । भद्र । अनेन प्रावृट्कालमेघशब्दप्रतिबो-
धितचित्तेन स्वयूथानुस्मरणीत्सुक्यादभिहितम् । वातवृष्ट्यवधूत-
२ स्येति । किमत्र चित्रम् । प्रायेण पक्षिणः पशवश्च भयाहारमैथुन-
माचवेदिनो भवन्ति । इत्यधिगतमेव देवेन । अतो ऽयममानुषः ।
तथा च ।

१ यादृशैः संनिवसते यादृशांश्चोपसेवते ।

यादृगिच्छेच्च भवितुं तादृग्भवति पूरुषः ॥ १५१ ॥

हीयते हि नरस्तात हीनैः सह समागमात् ।

१२ समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ १५२ ॥

तत् । देव । मनुष्यसंपर्कात्प्रियकजातिवशाच्च मानुषीं वाचं
ददातीति संमानितः । तथा च ।

१५ यथोदयगिरेर्द्रव्यं संनिकर्षेण दीप्यते ।

***** ॥ १५३ ॥

इति । तत्र किमसंबद्धं ज्वरकारणम् । अपि च ।

१६ मन्त्राणां परतो नास्ति बीजमुच्चरणं तथा ।

असंबद्धप्रलापा न कार्यं साधयितुं क्षमाः ॥ १५४ ॥

तथा च ।

२१ शङ्खः कदल्यां कदली च भेर्यां

तस्यां च भेर्यां सुमहद्विमानम् ।

तच्छङ्खभेरीकदलीविमान-

२४ मुन्मत्तशङ्खाप्रतिमं बभूव ॥ १५५ ॥

तच्छ शङ्खः । क्व कदली । क्व भेरी । क्व विमानमिति । तद्वि-
धमिदमसंबन्धतया त्वय्यागतम् ।

तच्च श्रुत्वापगतविकारो राजपुत्रः पूर्वप्रकृतिमापन्नः । विचार्य
तस्यार्यस्य प्रज्ञाविभवं ततो महतीं पूजां कृत्वा मन्त्रिसमीपवर्ती
मन्त्रित्वे कृतः । मां चापनीयाभ्यज्य प्रभूतेनाभसा प्रक्षालितशरीरं
कृत्वारक्षिपुरुषाधिष्ठितं तत्रैव वने प्रतिमुक्तवान् । तत्किं बद्धना ।
अनुभूतबन्धनोऽप्यहं नियतिवशात्पुनर्बद्ध इति ।

A 192

अवाधावसित एव वाक्ये सुहृत्स्नेहाचिन्तितो मन्वरसेनैवानुसारेण शरकण्ड-
9 ककुशावमर्दनं कुर्वाणस्यानेव समानतः । तं च दृष्ट्वा सुतरामाविपचित्ताः संपन्नाः ।
अथ हिरण्यसमाह । भद्र । शोभनं त्वया न कृतम् । स्वदुर्मन्त्रपितृत्वं न ज्ञातो
कुम्भकादात्मानं रचितुम् । वयं तस्मान्मयाः । यत्कारणम् । संनिष्ठे कुम्भके चि-
13 चाङ्गो विच्छिन्नपाशो यास्यति । लघुपतनकोऽपि वृक्षमात्रधिष्यति । अहमप्यस्य-
कायतया विवरमनुप्रवेक्षामि । भवांसु तन्नोच्चरगतः किं करिष्यतीति । मन्वरक
आह । भद्र । मैवं ब्रूयाः ।

15 द्युतितजनविप्रयोगाः स्वजनविद्योगाश्च कस्य सङ्गाः स्तुः ।

कस्य महोत्सवकल्पाः प्रियस्वजनसंगमा न स्तुः ॥ १५६ ॥

प्रविरसमप्यनुभूताः शिष्टेष्टसमागमेषु ये दिवसाः ।

18 पञ्चटनप्रतिमासो जीवितकालारशेषस्त ॥ १५७ ॥

सुहृदि निरन्तरचित्ते मुञ्चति हारे प्रभी च दुःखञ्च ।

विमाम्यतीव हृदयं दुःखस्त निवेदनं कृत्वा ॥ १५८ ॥

21 तत् । भद्र ।

जीत्सुज्वनर्भा भमतीव दृष्टिः

पर्याकुलं क्वापि मनः प्रयाति ।

24 विद्युज्वमानस्त मुक्षान्वितेन

निरन्तरं प्रेमवता जनेन ॥ १५९ ॥

A 193

एवमभिवदत एवासी आध आघातः । तं दृष्ट्वैव हिरण्यः पाशं क्षित्वा अवा
पूर्वं आहतमेवापघातः । कुम्भकोऽपि तं पाशं मुनच्छिन्नमिति मत्वा परं योमम-
चिन्तयत् । आह च । न देवं विना मुनः पाशच्छेदं कृतवान् । कस्य चार्सभावा

भूमिमानतं वृद्धा साधारं चित्तमकरोत् । यद्यपि मे मृगो दैववशात्पाशं चित्वा-
पयातः । तथापि दैवेन कच्छप उत्पादित इति । एवमवधार्य चुरिकया कुशाना-
3 दाय वृद्धा रज्जुं कृत्वा चरणावकृष्टं कच्छपं सुवर्णं कृत्वा धनुष्यवस्त्रम् च यानतमेव
प्राधात् । तदा नीयमानं वृद्धा हिरण्यः परं विषादमगमत् । आह च ।

एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं

6 न क्काम्बहं पारमिवार्थवत् ।

तावद्वितीयं समुपस्थितं मे

क्षिद्रेष्वनर्था बह्वीभवन्ति ॥ १६० ॥

9 यावदस्त्वस्थितं तावत्सुखं जाति समे पथि ।

सकृच्च स्त्वस्थितं किंचिद्विषमं हि पदे पदे ॥ १६१ ॥

कष्टं भोः ।

12 यदि तावत्कृतान्तेन धनेषु प्रसयः कृतः ।

मार्गश्रान्तस्य विग्रामे मिषच्छायापि दूषिता ॥ १६२ ॥

प्राप्तवृद्धिकरं मिषं शंसन्तीह विषचक्षाः ।

15 इहलोकसुखं मिषं न मिषं पारलौकिकम् ॥ १६३ ॥

A 194 तत्किं ममोपर्यनवरतमेव दैवं प्रहरति । आदौ तावदर्धपरिधंशः । दारिद्र्ययो-
गात्स्वजनपरिभवः । तन्निर्वेदात्स्वजनपरित्यागः क्षिग्धसुहृद्वियोगश्चेति । इत्थं तावन्नम
18 दुःखपरंपरा । अपि च ।

क्वाचः संनिहितापायः संपदः पदमापदाम् ।

समानमाः सापनमाः सर्वमुत्पादभङ्गुरम् ॥ १६४ ॥

A 195 21 तथा चोक्तं भगवता वेदव्यासेन ।

सर्वे चयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥ १६५ ॥

24 यथा यथा महत्तन्त्रं विस्तारस्य यथा यथा ।

तथा तथा महद्दुःखं सुखं च न तथा तथा ॥ १६६ ॥

तथापि ।

27 कं न स्युश्नन्ति पुद्गलं व्यसनानि काले

को वा निरन्तरसुखी य इहास्ति लोके ।

दुःखं सुखं च परिव्रजामवशादुपैति

30 न च चक्रमिव खे परिवर्तमानम् ॥ १६७ ॥

अप्रमत्ते ऽपि पुद्गले हितकार्यावसन्निधि ।

दैवमुच्चार्यैरसिकमन्त्रैव प्रपद्यते ॥ १६८ ॥

तेन हि ।

चते ग्रहारा निपतन्वभीक्ष्ण-

३ मग्नचक्षे कुप्यति जाठरापिः ।

आपत्सु वैरागि समुग्नचक्षि

च्छिद्रेष्वनर्चा बह्वीभवन्ति ॥ १६९ ॥

६ शोकारतिभयचाक्षं प्रीतिविस्रम्भभाजनम् ।

केन रत्नमिदं खट्वं मिषमित्थचरद्दयम् ॥ १७० ॥

A 196

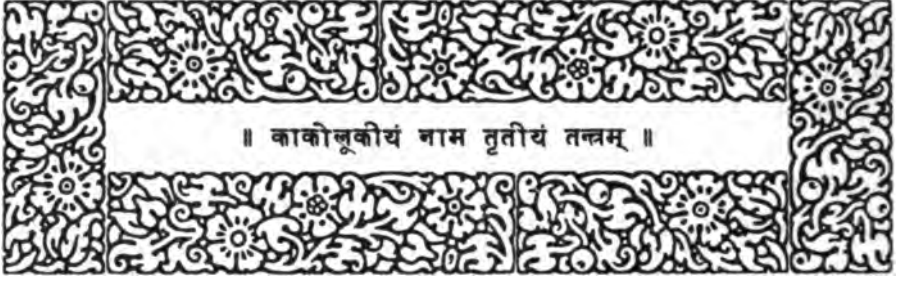
एवमाकम्बत एव सधुपतनविषाङ्गावपि तेन समेती । अथ हिरण्यखानप्रवीत् ।

- ९ चावदयं मन्वरको ऽस्मन्नोचरन्तः । तावदसावुपाद्येन शक्यो मोचयितुम् । तन्नच्छ ।
विषाङ्ग । त्वमस्य व्याधस्तापतो नदीसमीपे विप्रकृष्टे भूपदेशे निपत्य मृतमात्मानं
छत्वा दर्शय । अयमपि सधुपतनकस्तदुपर्यवस्थितः शुक्लपञ्जरानारविन्दकचरको
१२ नेचोत्पाटनरूपं हृद्यमात्मानं दर्शयतु । अयं तु मूर्खो ऽवशं लोभात्कच्छपं परित्यज्य
सारङ्गं यास्यति । अहमप्यतिक्रान्ते तस्मिन्मनसमकाक्षं मन्वरं बन्धनाकोचयिष्यामि
पाशं हित्वेति । अन्धाशोपनते तस्मिन्नाक्षपयानं यथा क्रियते । तथा प्रयतितव्यम् ।
१५ एवमनुष्ठिते कुम्भको ऽपि मृतरूपं मृगं दृष्ट्वा कच्छपं सरितीरे शुष्कशाकमिव परि-
त्यज्य तत्सकाशं ननुमारब्धः । तस्मिन्मते हिरण्येन मन्वरस्य पाशाः खण्डशः कृताः ।
कच्छपो ऽपि तत्क्षानाद्बुद्धं प्रविष्टः । सधुपतनकविषाङ्गावपि कुम्भकं बद्धधित्वाप-
१८ चाती । एवमनुष्ठिते कुम्भको ऽपि दृष्ट्वा तद्विष्वाक्षमिव मन्वमानः किमिदमित्यनु-
षिष्य कच्छपसकाशं गतो ऽप्यज्ञदङ्कुलप्रमाणां खण्डशश्चिह्नां रज्जुम् । कच्छपमपि
योनिममिवादृशतां गतम् । इति स्वशरीरे ऽपि संशयमचिन्तयत्संभुमितदृष्टव्यं तस्या-
२१ द्दनाच्छीघ्राच्छीघ्रतरपदैः खनुहमेव प्रतिबन्धनाम् । हिरण्यो ऽपि मुक्तबन्धनं मन्वरमा-
ह्वय नदीतटोपरि वृषच्छायायां विषाङ्गसधुपतनकाभ्यां समेतः । अथ सर्वे ते कञ्ज-
शरीराः पुनरेकीभूताः । यथायथं च ते काक्षेन सुखमनुभवन्त इति ।

२४ तिरश्चामपि यथेदृक्संनतं लोकासंमतम् ।

मत्तैव यदि कञ्जस्य विज्ञायो ज्ञानशास्त्रिणु ॥ १७१ ॥

॥ इति तत्काव्याधिके मिषप्राप्तिर्णाम द्वितीयं तन्त्रम् ॥



॥ काकोलूकीयं नाम तृतीयं तन्त्रम् ॥

A 197

अत इदमारभते संधिवियहसंबद्धं काकोलूकीयं नाम तृतीयं तन्त्रम् । चक्षा-
यमासः श्लोकः ।

३ न विचक्षेत्पूर्वपरावितस्त
श्रुचोश्च मिचत्वमुपानतस्त ।
दग्धां नुहां पञ्जतं चूकपूर्णां
६ काकप्रसीतेन ऊताशनेन ॥ १ ॥

A 198

अस्ति । कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे महाप्रयोधवृक्षः स्निग्धवहस्यपर्वणुकाच्छाद्यया स्नानत-
मिवाध्वगानां प्रयच्छति । तत्र मेघवर्षी नाम वायसः प्रतिवसति स्म काकसहस्र-
१ परिवारः । तस्मै च शत्रुरपमर्दो नामोलूकराज उलूकसहस्रपरिवारः । स वैरानु-
शयादुलूक उपसम्बद्धमवृत्तान्तः काकवक्ष्यशक्त्या महतोलूकसंघातेन तस्मैपरि संनि-
पतितः । महश्च तेषां कदमं कृत्वापयातः ।

A 199

१२ अन्वेक्षुश्च प्रभातसमये हतशेषाभ्रमचक्षुपचचरन्तान्वांस समेत्य शिविरानुसार-
प्रविचयोपसन्धिं कृत्वा मन्त्रिभिः सार्धं मेघवर्षीं मन्त्रयितुमारब्धः । प्रत्यक्षमेतस्मिन्
द्विशसनमन्त्राकं सपत्नापमर्देन कृतम् । दृष्टदुर्मर्गानो ऽसाववज्ञमस्य राक्षी सन्धाव-
१५ सरो ऽस्मद्भावाय पुनरेषति । तद्दहीनकासमुपायचिन्ततां तद्विधाताधेति ।

A 200

अथ केचिद्वृक्षास्तमाहुः । साधुरसि । राजन् । नुक्षोपेतो ऽसि । यथाशास्त्र-
मनुवर्तितं भवता । यस्त्वमात्मयिके मन्त्रिपर्वदमेव पृच्छसि । इह हि शास्त्रे दृष्टा-
१८ न्वष्टादश तीर्षाणि राज्ञाम् । तद्यथा । मन्त्रिपुरोद्दितासनपासकयुवराजदीवारि-
कानार्थेशकशासुसमाहर्तुसंनिधातुप्रदेष्टुनायकपीरन्वावहारिककामार्गान्तिकमन्त्रिपर्वदध-
चदष्टिदुर्गोक्तापासाटविका इति । तत्रादौ मन्त्रिग्रहसमवस्रं कार्यम् । पञ्चाशन्मि-
२१ पर्वद्वहसमवस्रं क्रियत इति । यदा च राजा स्वास्थं भवति । तदा दत्ताधिकारिः
सार्धं मन्त्रयेत् । यदा पुनरात्मयिकमरातिभिः समं महत् । तदा मन्त्रिपर्वदमाह्वय
ब्रूयात् । तत्र चतुर्विधाः कार्यसिद्धिकरं ब्रूयुः । तत्कुर्यादिति । तस्मान्निता वयमनेन
२४ वचनेनेति । कित्विह हि मनुनुहसतिमनुपराशरंशास्त्रज्ञायनचाक्षकप्रभृतिभिरा-

चार्थिर्वाणि नीतिशास्त्राणि नदितानि । तानि विशेवत एवैभिर्ज्ञायते । तत्र चद्र-
हस्यम् । तन्निराकुलो भूतैर्भिरेव दत्ताधिकारिः सार्धं संप्रधारयतु भवानिति ।

3 एवमुक्तेकान्मीभूताः ।

A 201

अथ स राजा मेघवर्षस्याम्बलिकं प्रहृमारब्धः । तस्मै चान्वधानताः पञ्च सचिवाः ।
तस्य च । उद्दीपी । संदीपी । आदीपी । प्रदीपी । चिरजीवी चेति । तेषामा-
6 दाबुद्दीपिनं पृष्ठवान् । भद्र । एवमवस्थिते किमनन्तरं करणीयं मन्यसे । सोऽब्रवीत् ।
किं मयाभ्यधिकं किंचित्ज्ञायते । देव । अदेव शास्त्रेऽभिहितम् । तदेव वक्ष्यामि ।
किंतु वसवता विगृहीतस्त तदनुप्रवेशो विदेशनमनं वा ।

A 202

9 तच्छ्रुत्वा संदीपिनमाह । भद्र । भवान्कथं मन्यत इति । सोऽब्रवीत् । देव ।
अदेवानेनाभिहितम् । वसवता विगृहीतस्त विदेशनमनम् । एवमभिमतम् । तथापि
नाकसादेकपद एव दुर्गपरित्यागः कार्यः । यतो युक्तमेवं स्थिते होवावाजेन चाप-
12 धितुम् । यदा भयं भविष्यति । तदापचानं करिष्यामः । यदा स्वास्थ्यम् । तदा
दुर्ग एव ज्ञास्याम इति ।

A 203 a

ततस्तस्यापि वचनमवधार्य प्रदीपिनं पृष्ठवान् । भवतोऽथ कोऽभिप्रायः ।
15 सोऽब्रवीत् । राजन् । आत्मधिकमिदमनन्तरं नतानतकरणम् । दीनान्धकुण्डवा-
मनकुञ्जिस्तस्याधितोपस्तरादिभिर्नयनानयनैरेव वयं विनष्टाः । यत एवं नति संधि-
रेव श्रेयस्कर इति । यत्कारणम् ।

18 प्रवृत्तचक्रेणाक्रान्तो राज्ञा वसवतावसः ।

संधिनीपक्रमेणूर्ध्वं कोशदुर्गात्प्रभूतये ॥ २ ॥

A 203 b

यतस्तेषां संगतिं कृत्वा सुखमनुद्विषा इहैव ज्ञास्याम इति ।

A 204

21 तस्यापि वचनमवधार्यादीपिनं पृष्ठवान् । भद्र । एवमवस्थितेऽस्माकं किं प्राप्त-
काकं मन्यसे । स आह । वरमरक्षहरिषरोमन्वकषायाकाकासासेवितानि । न च
प्रभुत्वरसास्तादिनः परोपस्थाने कृपयजीवितमिति । अपि च ।

24 ज्वाद्यान्न जमेदसमे असमोपनमनमहो महत्कष्टम् ।

नर्हितमेतत्पुंसामतिनमनं साहसधनानाम् ॥ ३ ॥

अपि च ।

27 दृष्टानामिव जमतां पुंसां ज्ञाया विवृद्धिमुपयाति ।

अथमेति चाति जमतां तस्मात्प्रथमेन चाति जमेत् ॥ ४ ॥

A 205

तैः सहास्माकं संदर्शनमेव न विद्यते । संदर्शनेन विना कथं संधिर्भविष्यति ।

30 तत्सर्वथा युक्तमेव नष्टैः सह पुष्कलमिति ।

A 206

ततो मेघवर्षस्तेषां चतुर्धामपि पृथक्पृथक्प्रतिप्राचं ज्ञात्वा चिरजीविनमाह । तात ।

A 220 a

तद्वरमनारम्भः । न त्वारम्भविनाशः । यतो ऽहमेवां स्वशब्दभाषणादात्मानं दर्श-
यामीति । एवमनुचिन्त मन्त्रमन्त्रं वाशितवान् । तत्संनिष्ठदृष्ट्याः सुलोबुका वाच-
8 सखायं शब्द इत्यवधार्य स्वामिनि शब्देदयन् । तच्च सुत्वा कीतुकपरो ऽपमर्दो ऽव-
तीर्थं व्यक्तं साधयित्वा सचिवानब्रवीत् । पुच्छ्यताम् । कस्त्वमिति । पृष्ठसावाक-
चयत् । अहं चिरजीवीति । तच्छ्रुत्वापमर्दः परं विस्मयमनमत् । आह च । अथ
6 तस्मै राज्ञो ऽभिमतो मुखो मन्त्रधरः । किमर्थं निर्निरखो ऽभिप्रक्ष्यस्य । स एवं
पृष्ठमाह । स्वामिन् । श्रूयताम् । अस्मि । किंचित्समुत्सादनं कृत्वा युष्मास्वपयातेषु
मेघबन्धो हतशेवासीनिकान्द्रहा परं विषादमनमत् । मन्त्रिभिः सह संप्रधारितवान् ।
9 किं वञ्चना । त्वद्विनाशाय प्रारब्धमिति । ततो मयाभिहितम् । ते वक्ष्यन्तः । वयं
हीनाः । तत्सर्वेषां प्रवृत्तिरेव तेभ्यो ऽस्माकं शिवायेति । उक्तं च ।

वक्षीयसा हीनबन्धो विरोधं

12 न भूतिकामो मनसापि कुर्यात् ।

न वक्ष्यते वेतसवृत्तिरर्थ-

रेकान्तनाशो ऽस्ति परतनवृत्तेः ॥ ७१ ॥

15 अपि च ।

मुखाग्नेव नमते पुष्टयः कार्मुको यथा ।

निर्मुखः सञ्च्यतामेति पुष्टयः कार्मुको यथा ॥ ७२ ॥

A 220 b

18 ततो ऽहं स्वत्यक् इति मत्वा निरपेक्षैरिमानमवस्थां प्रापितः ।

A 221

तच्च सुत्वापमर्दः पितृपितामहिर्मन्त्रिभिः सहावधारितवान् । रक्ताचक्रूराचदीप्ता-
चवक्रनासप्राकारकर्षीः । अचादी रक्ताचं पृष्ठवान् । भद्र । किमेवं नते व्यावमिति ।

21 सो ऽब्रवीत् । किमर्थं चिन्तते । अविचार्यं हन्तव्यो ऽयम् । यत्कारणम् ।

हीनः शत्रुर्निहन्तव्यो यावन्न वक्ष्यमानो भवेत् ।

संजातवक्षपीक्ष्यः पश्चाद्भवति दुर्बलः ॥ ७३ ॥

A 222

24 अपि च । स्वयमुपगता श्रीस्त्वज्यमानाभिप्रपतीति लोकाप्रवादः ।

काको हि सकृदभ्येति यन्नरं काककाङ्क्षिणम् ।

दुर्बलः स पुनस्तेन काकः कर्म चिकीर्षता ॥ ७४ ॥

A 223

27 तदक्षिण्णते राज्यमकष्टकं भविष्यतीति । उक्तं च ।

अमित्रं न विमुञ्चेत् सुपार्श्वं वक्ष्यमानपि ।

दुःखं तत्र न कर्तव्यं हन्तात्पूर्वापकारिणम् ॥ ७५ ॥

A 224

30 ततो ऽनुक्रमेण क्रूराचमाह । भद्र । एवं नते ऽस्य किं कर्तव्यमिति । सो ऽब्र-
वीत् । देव । अवध्यो ऽयम् । यत्कारणम् ।

वदन्तु दीनं शरयानतेषु

कृतोपकारेषु भये सुखे च ।

8 चृषा हि येषां न वदन्ति रौद्रतां

शिक्षोच्चयासौ प्रतिकूलराशयः ॥ ७६ ॥

सर्वोत्पत्तिसमुद्भूतं नाशमेधस्य तत्फलम् ।

6 यत्फलं भय उत्पन्ने रक्षिते शरयानते ॥ ७७ ॥

A 225 a तदपि श्रुत्वा दीप्ताक्षं पृष्ठवान् । भद्र । कथं मन्वसे । सो ऽब्रवीत् । देव ।

निश्चितमेव शरयानतः शत्रुरवध्य इति ।

9 श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरयमानतः ।

पूजितश्च यद्यान्वार्यं स्वीय मांसीय तर्पितः ॥ ७८ ॥

A 225 b अपि च । कथं तैर्विप्रकृतः । देव । अस्माकं पृष्ठये तद्वत्सादाय च भविष्यति ।

12 तदयमवध्य इति ।

A 226 तद्वधार्थापमर्दो वक्रनासं पृष्ठवान् । अथ भवान्कथं मन्वते । सो ऽब्रवीत् ।

देव । अवध्यो ऽयमिति । यत्कारणम् ।

15 शत्रवो ऽपि हितायैव विषदन्तः परस्परम् ।

चौरैश्च जीवितं दत्तं राक्षसेन तु नोद्युजम् ॥ ७९ ॥

A 227 स आह । कथं धैतत् । असावकथयत् ।

18 ॥ कथा ६ ॥

अस्ति कस्यचिद्द्वारिद्रब्राह्मणस्य प्रतिग्रहलब्धमा बालभावाद्वृत-

तैललवणयवसयोग्याशनसंवर्धितं गीयुगलम् । तच्च दृष्ट्वा चौरः क-

31 सिदेवं समर्थितवान् । अद्वैव तद्धरिष्यामीति । प्रथमप्रदोषसमये

गन्तुमारब्धः । गच्छंश्च केनाप्यविज्ञातेन स्कन्धप्रदेशसंक्षिष्टः । अथ

तेन पृष्ठः । को भवानिति । स च सत्यवचनमाह । गन्तंचरो ऽहं

24 ब्रह्मराक्षसः । भवान्कथयतु । कस्त्वमिति । सो ऽब्रवीत् । अहं

चौरः । कस्यचिद्ब्राह्मणस्य गीयुगलं हर्तुमिच्छामि । अथ विज्ञात-

प्रत्ययो ऽसावाह । अहमपि तं ब्राह्मणं ग्रहीतुमिच्छामि । ततस्ती

द्वावपि गत्वैकान्ते ऽवस्थितौ फलमवेक्षमाणी । प्रसुप्ते च ब्राह्मणे
 ब्रह्मराक्षसस्तद्ग्रहणाय संस्निग्धचैरेणाभिहितः । नैष न्यायः । गोयुगे
 १ मयापहृते पश्चाद्ग्रहीष्यसीति । सो ऽब्रवीत् । अयमप्यनयः । कदा-
 चिदयं शब्देन प्रतिबुध्येत । ततो मे व्यर्थः स्यादागम इति । एवं
 तयोः परस्परं वैरमुत्पन्नम् । अहंपूर्विकया च युगपत्प्रतिबोधित-
 २ वन्तौ ब्राह्मणम् । चौरस्तावद्वोचत् । ब्राह्मण । ब्रह्मराक्षसस्त्वां
 ग्रहीतुमिच्छति । ब्रह्मराक्षसो ऽप्याह । चौरस्ते गोयुगलमपहर्तु-
 मिच्छति । ततस्तावुभावपि चौरराक्षसावपयाताविति ।

A 228

१ चतो ऽहं ब्रवीमि । शचवो ऽपि हिताक्षेति । चत्वारः ।

शिविनापि स्वमांसानि कपोतार्थे महात्मना ।

श्रेणाद्य किञ्च दत्तानि भूयते पुण्यकर्मणा ॥ ८० ॥

A 229

१२ अपमर्दं आह । कथं धीतत् । सो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा ७ ॥

अस्ति राजा शिविर्नाम सकलभूपालमौलिमालार्चितचरणः
 १५ परमकारुणिकः सकलार्थिजनसंपादितमनोरथः । तस्यानन्यसदृ-
 श्या दानशीलतया यशस्त्रिदिवमारोह । अथ कदाचिदास्त्र-
 ण्डलश्चिन्तयामास । नास्ति दानशीलः शिविना तुल्याः । तत्को
 १८ ऽस्याभिप्रायः । कियद्वा सत्त्वमस्य । इति जिज्ञासायै धर्ममाह्वय
 स्वयं कपोतो ऽभवत् । धर्मश्च श्रेणः कपोतस्य पृष्ठतस्त्वरितगतिर-
 भिभवितुं प्रवृत्तः । अथ तस्य राज्ञः सुखासनस्थस्य प्रभातसमय
 २१ एवास्थानगतस्यासौ कपोतः कम्पमानो भयतरलनेत्रतारकः कण्ठ-
 रसितमाविष्कुर्वन्धरणसमीपे सहसैव संनिपतितः प्रोवाच भयग-
 द्बद्धया गिरा । राजन् । शरणागतो ऽस्मि ते । परिचायस्व मां श्रेणात् ।

- अथ श्येनो ऽपि राज्ञः पुरतः पपात । सो ऽपि राजन् । मुञ्च मुञ्च ।
 शुधातुरस्य मे भक्ष्यं समर्पयस्वेति प्रोक्षेद्वाच । कपोत आह । देव ।
 १ शरणागतस्य मे परिचाणमर्हसि । स्वशरीरास्यपि शरणागतार्थं
 त्यजन्तीति साधवो नित्यम् । न शरणागतम् । श्येनो ऽब्रवीत् ।
 राजन् । सकलमनोरथदाता किल श्रूयसे । अतो मे भक्ष्यमेनं दातु-
 २ मर्हसि । प्राणसंशयमापन्नो ऽस्मीति । असावपि राजा जातका-
 रस्यः कथमेतदिति संभ्रान्तो दोलाकूट इव सान्त्वयञ्छ्येनमाह ।
 नैष सतां पन्थाः । शरणागतपरित्यागः । तदहं मांसमन्यदेव ते
 ३ दापयामि । यावत्तृप्तिमवाप्नोषीति । श्येनः । न वयं परहतपि-
 शितभुजः । स्वयं जीवतो मांसान्युष्णरुधिरकललान्यास्वादयामहे ।
 किंतु यावन्मात्रमिदं कपोतमांसं तुलितं भवति । तावन्मे स्वमांसं
 ४ प्रयच्छस्वेति । बाढम् । दातास्मीति राज्ञि प्रतिपन्ने हाहाकारः
 समभून्भुजाम् । देव । मा साहसं कार्षीः । एष श्येनरूपी राज्ञ-
 सस्त्वद्विनाशहेतुरागत इति । एवमार्तनादे वर्तमाने तुलां कपोतः
 ५ समारोपितः । कक्षां तत्समां कृत्वा स्वमांसमङ्गावयवादुत्कृत्वा-
 रोपितम् । न च कपोतसमं भवत्येव । अवशेषावयवविलुप्तपि-
 शितः शिविर्यदा कपोतस्य न तुल्यतां संजगाम । तदा नमः सर्व-
 ६ विदे धर्मायेति कृत्वा स्वयमेव तुलामधिरूढः । अथ दिवि देव-
 दुन्दुभयः प्रणेदुः । अविरलकुसुमवृष्टिसारः समीरणः प्रववी ।
 साधु साध्विति दशस्वपि दिक्षु वाचो विचेदुः । अचान्तरे धर्म-
 ७ पाकशासनौ प्रकटितरूपौ तं राजानमाहतुः । साधु । महीनाथ ।
 शोभनस्ते ऽतिनिपुणः प्राणिधर्मो विज्ञातः । परमार्थतत्त्वमेव जि-
 ज्ञासितः । तदिदं शरीरं ते पुरातनमिवास्तु । कोशमक्षयं धर्मे च
 ८ सदा मतिर्भूतभूतये भवतु । इत्युत्क्रान्तधर्मानमागती ।

- A 230 चतो ऽहं ब्रवीमि । शिविनापि स्वमांशानीति । तत्राद्यं श्रवणावतो न हन्तव्यः ।
 A 231 ततो ऽनन्तरं प्राकारकर्षः पृष्ठः । स एवमेव समर्चितवान् ।
 A 232 १ अद्यान्तर्निमग्नवहस्य रक्ताक्षः पुनरब्रवीत् । कष्टम् । विनाशितो ऽयं स्वामी
 युष्माभिरनयेन । उक्तं च ।
 प्रत्यचे ऽपि कृते होचे मूर्खः सान्त्वेन तुषति ।
 २ रथकारः स्वकां भार्यां सवारां शिरसावहत् ॥ ८१ ॥
 A 233 ते प्राङ्गः । कथं धेतत् । सो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा ८ ॥

- १ अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने रथकारः । तस्य भार्या व्युत्पन्नचारि-
 चाजस्रं मित्रस्वजनैः प्रतिबोध्यते । न च तस्मात्परपुरुषसंसर्गान्नि-
 वर्तते । यतो ऽसौ जिज्ञासुस्तामाह । भद्रे । विप्रकृष्टे देशान्तरे
 12 राजकीयो मण्डपः कर्तव्यः । तत्र मया श्रो गन्तव्यमिति । तथा
 च तुष्टया यथाज्ञप्तमेव शम्बलं कृतम् । तथा चानुष्ठिते गृहीतो-
 पस्करपथ्योदनः प्रहरशेषायां शर्वर्यां तामाह । गतो ऽहम् । भद्रे ।
 15 द्वारं संवृणीष्वेति । तत्त्वा चाविज्ञात एव प्रतिनिवृत्त्य स्वशय्या-
 धस्तादात्मद्वितीयः सह शिष्येणावस्थितः । असावपि हृष्टहृदयाद्य
 मम निरङ्कुशो दयितजनसमागम इति दूतिकया विटमानाय्य
 18 तत्रैव निर्विशङ्कूपानभोजनाद्यनुष्ठितवती । कथमपि चाप्राप्तरत-
 थैव पादौ चालयन्त्या जानुप्रदेशे रथकारः स्पृष्टः । ततो ऽसाव-
 चिन्तयत् । असंशयं स एव रथकारो भविष्यति । तत्कथं करणी-
 21 यमिति । अस्मिंश्चान्तरे सशपथं विटेनाभिहिता । कथय । मम वा
 भर्तुर्वा तव कः प्रिय इति । यतस्तया प्रतिपत्तिकुशलयाभिहितः ।
 प्रष्टव्यं पृच्छसि । स्त्रियो हि नामैता लघुधर्मिण्यो यत्किञ्चनप्रवृ-
 24 त्ताश्च । किं बह्वना । यदासां नासिका न स्युः । असंशयममेध-

मपि भक्षयेयुरिति संक्षेपः । यदाहमीषन्मात्रमप्यकुशलं भर्तुः शृणु-
याम् । सद्यः प्राणपरित्यागं कुर्यामिति । अथ रथकारस्तथा धर्षय्या
• कृतकवचनव्यंसितमनाः शिष्यमवोचत् । विजयतां ममात्यन्तभक्ता
दयिता । सर्वजनसकाशं संमानयामि । इत्युक्त्वा स्वन्धेनादाय खट्वा-
सीनां सजारां राजमार्गरथान्तरेषु भ्रामयञ्जनहासमवाप्तवान् ।

A 234 ७ अतो ऽहं ब्रवीमि । प्रत्यये ऽपि कृते दोष इति । तत्सर्वथा विनष्टाः स्मः । साधु
चेदमुच्यते ।

मन्त्रिणा हि रिपवः संभाषास्ते विचक्षन्तः ।

९ ये हिते नयमुत्सृज्य विपरीतोपसेविनः ॥ ८२ ॥

सन्तो ऽपि हि विनश्यन्ति देशकाक्षनिराकृताः ।

अप्राज्ञं मन्त्रिणं प्राप्य तमः सूर्योदये यथा ॥ ८३ ॥

A 235a 12 तदपि तस्मै वचनमपाकृत्य चिरञ्जीविनमुपुत्स्य स्वदुर्गे नेतुमारब्धः ।

A 235b अथ चिरञ्जीवाह । देव । किं मदीतदवस्थेनाकिंचित्करेण संगृहीतेन । किं ममै-
तदवस्थाञ्च जीवितेन । इच्छाम्यहं प्रदीप्तमग्निं प्रवेष्टुम् । तदर्हसि मामपिदानेनोपकर्तु-
15 मिति । रत्नाद्यैश्च तु तस्मान्तर्निहितभावसूचितमाकारं ज्ञात्वाभिहितम् । किमपिसंपा-
तमिच्छति भवान् । सो ऽब्रवीत् । अहं तावत्सुखमर्षमिमामापदं प्राप्तः । तदिच्छामि
तेषां वैरनिर्घातनार्थमुत्सूकयोनिरमपी ऋतशरीरप्रभावादिति । रत्नाद्यो ऽब्रवीत् ।

18 अन्तर्भावनिमूढेयं वाक्ते प्रकृतिपेशका ।

विकाराद्यनभिज्ञाय विषदिग्धेव वादन्ती ॥ ८४ ॥

A 236 दुष्ट । अशक्या तवोत्सूकयोनिरसंभाषा च । यत्कारणम् ।

21 सूर्यं भर्तारमिच्छन्ती पर्वत्यं मासतं विरिम् ।

स्वयोनिं मूषिका प्राप्ता योनिर्हिं दुरतिक्रमा ॥ ८५ ॥

A 237 सो ऽब्रवीत् । कथं वैतत् । असावाह ।

॥ कथा ९ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिद्देशे ऋषिर्जाह्नव्यां स्नात्वापस्मृष्टुमारब्धः । कर-
तले चास्य श्येनपरिभ्रष्टा मूषकशविका पतिता । तां चासौ न्यग्रो-

धपादपमूले संस्थाप्य पुनः स्नात्वा गृह्णामिमुखः प्रायात् । मूषिकां
च स्मृत्वाचिन्तयत् । गृशंसमेतन्मया कृतं मातृपितृपरिभ्रष्टां मूषिकां
परित्यजतेति । एवमाकलय्य प्रतिनिवृत्त्य तां मूषिकां स्वतपोबलेन
कन्यां कृत्वा गृह्णामीयानपत्यायै भार्यायै प्रायच्छत् । आह च ।
भद्रे । प्रयत्नेनेयं संवर्धयतामिति ।

• अथ कालेन द्वादशवर्षे प्राप्ते विवाहकार्ये तस्या ऋषिश्चिन्ता-
मापेदे । यतः ।

पितुर्गृहे तु या कन्या रजः पश्यति चक्षुषा ।

• वृषली सा तु विज्ञेया न शूद्री वृषली स्मृता ॥ ८६ ॥

अतो ऽहमेनां सदृशाय प्रयच्छामि । उक्तं च ।

यथोरेव समं वित्तं यथोरेव समं कुलम् ।

15 तयोः सख्यं विवाहस्य न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ ८७ ॥

स एवं मत्वा भगवन्तं सहस्रकिरणमाह्वयाभिहितवान् । वि-
वाह्यतां मम दुहितेयमिति । असावपि लोकपालः सर्ववृत्तान्त-
16 प्रत्यक्षदर्शी तमाह । भगवन् । मत्तो मेघा बलवत्तराः । यत्का-
रणम् । अहमुदितो ऽपि तैरदृश्यः क्रिय इति । एवमेतदित्युक्त्वा
मुनिर्मेघानाहृतवान् । गृह्यतां मे दुहितेति । ते ऽप्याहुः । अस्म-
18 त्तो ऽपि बलवान्वायुः । तेन वयमितश्चेतश्च दिग्भ्यो विसृज्यामहे ।
अथ तेन वायुराहृतः । गृह्यतां मदुहितेति । एवमुक्तो ऽसावब्र-
वीत् । भगवन् । मत्तो बलवत्तराः पर्वताः । यतो ऽहं तानङ्कुल-
21 माचमपि चालयितुमशक्तः । ततो ऽसावचलमाह्वयाभिहितवान् ।
गृह्यतां मम कन्येति । स आह । नूनमचला वयम् । किंत्वजसं
मूषकैर्गम्याः । तैरितश्चेतश्च शतच्छिद्राः क्रियामहे । एवमवधार्य
24 मुनिना मूषक आह्वयोक्तः । गृह्यतां मम कन्येति । ततो ऽसावाह ।

विधुरमिदम् । कथमियं विवरं प्रवेक्ष्यतीति । सत्यमेतदिति पर-
मर्षिणा स्वतपोबलेन पुनः पूर्वप्रकृतिमापादिता ।

A 238 ४ चतो ऽहं प्रवीमि । सूर्यं भर्तारमासावेति । इत्येवमवसिते च तस्मिन्वाक्ये तिर-
कुल्य रक्ताचमुत्तुल्य चिरजीविनं स्वविनाशावाप्तीयं दुर्नमनयत् । * * * * *

५ वधतामिति सेनोक्तं स्वामिनो हितवादिना ।

स एषैवो ऽच मन्मथो नीतिशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ ८८ ॥

A 239 चक्षते मृगयुः । तदाशा मे सफला न सादिति ।

A 240 ९ प्राप्य च दुर्नन्दारमपमर्दसाप्तधिवानप्रवीत् । चक्षेयिते खाने ऽवस्थापतां चि-
रजीवीति । चिरजीविनापि प्राप्तकासं सुखमपसरिष्यामीति दुर्नन्दारे ऽवस्थानं
कल्पितम् । प्रतिदिनं च द्विमिवयमात्रेच्छा कृत्योक्त्या रागादिशत्रुप्रभृतं मांस-
12 मादाय चिरजीविने प्रायच्छत् ।

A 241 असावपि रक्ताचः स्वकुटुम्बमाह्वयितवान् । अचिरादस्मादावसादहं विनाशं
पश्यामि । तन्न कुतमेभिः सह मूढैरेकच वसुम् । यतः ।

15 हीयते हि मतिस्त्रावडीभिः सह समानमात् ।

समीच समतामेति विशिष्टेष्ट विशिष्टताम् ॥ ८९ ॥

A 242 चतो ऽन्वामद्रिमुहामात्रिभ्यः सुखं वत्सलामः । इमां च मुहामासन्नविनाशोपकृष्टां
18 त्वजाम इति । एषमुक्त्वा रक्ताचः सपरिवृतो ऽन्वच प्रायात् ।

A 243 ततो ऽसावपि चिरजीवी वाचसो ऽस्त्रीयसा कासेन संजातवक्षपचो मधुर एव
वीराङ्गः संवृत्तः । एवं चाचिनायत् ।

21 वृष्टः सारो वक्षं वीषां दुर्धं चापि चक्षार्थतः ।

अहीनकायमधुना कर्तव्यः संवचो द्विवाम् ॥ ९० ॥

संजातवक्षपीयूष उत्पातकुञ्जवक्षसा ।

24 शत्रो ऽहं सर्वकार्येषु प्रहर्तुमपकारिषः ॥ ९१ ॥

A 244 एवमवधार्य तत्त्वार्थं मुहायं कथं प्रचिप्य मेघवर्षान्तिवमवमत् । तं चावाप्तं
वृष्टा दर्शनीयमुक्त्वाः सर्व एव वाचसाः । तात । धातः । मातुष । इत्येवमभिवदन्तः
27 सहर्षास्त्रिभुक्ताः प्रक्षिताः । चिरजीविना समानताः । तेन चाभिहिताः । वाच-
मन्त्रात्वापेपस कासः । नृक्षतामेकैकं सुखसंवाह्यं दाप । अहमप्यपि यहीयामि ।
तथा चानुष्ठिते वृष्टमार्गैरन्ध्रान्तरो ऽस्त्री चिरजीवी यत्कृतवान् । तन्नवतामनात्वात्
30 विदितमेव ।

A 245

दग्धा च नानसोक्तानां मुहामवाप्तसकलमनोरचश्चिरजीवी पुनरन्यं दुर्नसंस्कारं
कारयित्वा मङ्गलकल्याणाभ्युदयलक्षणेन घोषेन तस्मिन्नेव व्यसोभपादपे सर्वप्रकृति-
ः समेतं राजानं मेघवर्षमाख्यापितवान् ।

A 246

अथ निर्वितारिर्मेघवर्षश्चिरजीविनमाह । तात । कथं स्वयां शत्रुमध्यमतेन
काको ऽतिवाहितः ।

० वरमपी प्रदीप्ते तु प्रपातः पुस्तकर्मबाम् ।

न चारिजनसंसर्गो मुहूर्तमपि सेवितः ॥ ९२ ॥

A 247

सो ऽब्रवीत् । भद्र ।

१ उपगतभये यो यो मानो हितार्थकरो भवे-

त्स स निपुण्यया बुद्ध्या ध्येयो महान्कपयो ऽपि वा ।

करिकरणिभी व्याघाताङ्गी महास्त्रविशारदी

१२ वल्लहरक्षितौ स्त्रीवद्वाह कृती न किरीटिना ॥ ९३ ॥

शस्त्रेणापि सदा जनेन विदुषा कासान्तरापेक्षया

वस्तुन्यं खलु वक्रवाक्कनिपुणे वुद्धे ऽपि पापे जने ।

१५ दर्वीव्ययकरेण धूममन्त्रिनेनायासस्त्रिणेन किं

भीमेनातिवलेन मत्स्यभवने सूदा न संघट्टिताः ॥ ९४ ॥

यदा तदा विषमपतितः साधु वा नर्हितं वा

१८ कासाकाङ्गी पिहितनयनो बुद्धिमान्कर्म कुर्वात् ।

किं नास्तीवत्पूरदुष्टमुखास्त्रासनव्यपपाक्षि-

र्गासीङ्गीसावक्षयितरक्षन्नेखलः सखसाची ॥ ९५ ॥

२१ सिद्धिं प्रार्थयता जनेन विदुषा तेनो निगृह्य स्वकं

सर्वोत्साहवतापि दैवविधिषु स्वेयं समीक्ष्य क्रमम् ।

देवेभ्यश्च विधेयरात्मकसमीरण्वितो धातुभिः

२४ किं क्लिष्टः सुचिरं चिद्वृत्तमवहङ्ग्रीमान्न धर्मात्मजः ॥ ९६ ॥

रूपाभिजनसंपत्नी माद्रीपुत्री गुह्यान्विती ।

गोवाक्षिस्त्रिसंस्कारे विराटप्रेष्यतां गती ॥ ९७ ॥

२७ रूपेणाप्रतिमेन धीवनगुह्यैर्विशे शुभे ज्ञाना

युक्ता श्रीरिव या तथापि च वशं कासक्रमादानतम् ।

सैरन्ध्रीति सनर्चितं युवतिभिः साक्षेपमाश्रयथा

३० द्रौपद्यापि न मत्स्यराजभवने घृष्टं चिरं चन्दनम् ॥ ९८ ॥

A 248

मेघवर्ष आह । असिधाराव्रतमिव । मन्त्रे । अप्रियेण सह संवासः । सो ऽब्रवीत् ।
देव । एवमेतत् । तथापि ।

सहते सुहृदिष भूत्वा प्राच्यः शक्तिष्वे निराकारः ।

काचं प्रतीचमाचः प्रीतिप्रच्छादिताशक्तिः ॥ ९९ ॥

A 249 ३ तत्किं वज्रम् । न तादृक्पक्षा मूर्खसमानमो वृष्टपूर्वो वर्जयित्वैकं रक्ताक्षम् ।
तेन तु मम यथावस्थितं ह्यनृतं ज्ञातम् । अन्ये ते पुनर्गममाचमन्निवः । किं ते ।
एतद्वैर्न विज्ञातम् ।

६ चरितो ऽभ्यागतो मिषः श्रुतसंवासात्तत्परः ।

सर्पसंवासधर्मित्वाग्निहोत्रेण दूषितः ॥ १०० ॥

सचन्वयोधवीजानां कपोतादिव शाख्यजेः ।

९ मूषोत्खातकरो दोषः पक्षादपि भयंकरः ॥ १०१ ॥

आसने शयने घाने पानभोजनवस्तुषु ।

वृहन्मरं प्रमत्तेषु प्रहरत्स्वरघो ऽरिषु ॥ १०२ ॥

१२ तस्मात्सर्वप्रसङ्गेन चिद्वैर्नमिषयं बुधः ।

आत्मानमाकृतो रक्षेत्प्रमादाच्च विनश्यति ॥ १०३ ॥

साधु चेदमुच्यते ।

१५ संतापयन्ति कमपक्षमुचं न रोमा

दुर्मन्त्रिषं कमपद्याति न नीतिदोषः ।

कं श्रीर्न दर्पयति किं न निहन्ति मृत्युः

१८ कं स्त्रीकृते न विषयाः परितापयन्ति ॥ १०४ ॥

खड्गस्य नश्यति यशो विषमस्य मित्रं

नष्टक्रियस्य कुलमर्षपरस्य भूत्वाः ।

२१ विद्याफलं बसनिनः कृपयस्य वीर्यं

राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ १०५ ॥

मूढेषु शोकसपक्षेषु कोपः

२४ कामीषु कामो निपुणेषु विद्या ।

धर्मी दयावत्सु महत्सु धैर्यं

मुष्केन्धने वह्निरपि विबुधम् ॥ १०६ ॥

A 250 २७ तत् । राजन् । यत्त्वयोक्तम् । असिधाराग्रतमिषारिसंपर्को ऽनुभूत इति । तत्स-
त्वम् । किंतु ।

स्वन्धेनापि बहेच्छुं काचमासाच बुद्धिमान् ।

३० बहता कृष्णसर्पेण मण्डूका विनिपातिताः ॥ १०७ ॥

A 251 सो ऽग्रवीत् । कचं धैतत् । विरजीव्याह ।

॥ कथा १० ॥

अस्ति कश्चित्परिणतवयाः कृष्णसर्पो मन्दविषो नाम । स एवं
 १ समर्थितवान् । कथं नामानया वृत्त्या सुखं वर्तेयमिति । अथ बङ्ग-
 मण्डूकं हृदमुदवस्थाधृतिपरीतमात्मानं प्रदर्शितवान् । उदकान्तर्ग-
 तेनैकेन मण्डूकेन पृष्ठः । माम् । यथापूर्वं कथं नानुष्ठानं क्रियत
 ६ इति । अतो ऽसावाह । भद्र । कुतो ऽमी मे मनोरथाः । हन्त ।
 अद्य प्रथमप्रदोष एवाहारार्थं मण्डूकनिभेन ब्राह्मणसूनोरङ्गुष्ठो
 मया दष्टः । तत्समकालमसौ पञ्चत्वमागतः । तत्पिचा दुःखार्तेनाहं
 ९ शप्तः । उक्तञ्च । दुरात्मन् । यत्त्वया ममानपराधी सुतो भक्षितः ।
 तेन दोषेण त्वं मण्डूकानां वाहनं भविष्यसीति । तदहं युष्मान्प्र-
 त्यागतो वाहनार्थम् । अथ ते हृष्टमनसः सर्व एव मण्डूकराज्ञे
 १२ जालपादाय निवेदितवन्तः । असावपि समन्तिपरिवारो ऽद्भुत-
 मिव मन्यमानः ससंभ्रममुत्तीर्य तत्पृष्ठमाश्रितः । *तदनुक्रमशो
 यथास्थानभाज उपासिताः । अन्ये चानाप्नुवन्तो ऽनुपदं धावन्ति ।
 १५ मन्दविषो ऽप्यात्मपुष्ट्यर्थमनेकप्रकारान्* गतिविशेषानदर्शयत् ।
 अथ जालपादो लब्धस्पर्श एवाह ।

*न तथा करिणा चानं रथेन तुरगेण वा ।

१८ नरयानेन नावा वा यथा मन्दविषेण मे ॥ १०८ ॥

अथ मन्दविषमन्येद्युष्कृत्तग्लानं जालपादो ऽब्रवीत्* । भद्र ।
 किमद्य मन्दमन्दमुह्यते । न यथा पुरेति । स आह । देव । आहा-
 २१ रवैकस्याच्छक्तिर्मे न यथापूर्वं वोढुम् । अथासावब्रवीत् । भक्ष-
 याच्च क्षुद्रानिति । स आह । ममापीयमाणा । किंतु पादीयाक्षया
 कृतप्रसादो भक्षयिष्यामि । इति त्वदायत्तजीवितो ऽस्मि । तत-

स्नानसावनुज्ञातो ऽभक्षयत् । कतिपयैरहोभिर्बलवान्संवृत्तः । सुप-
रितुष्टश्चान्तर्लीनमवहस्याब्रवीत् ।

१ मण्डूका विविधाहाराश्चलपूर्वोपसाधिताः ।

कियन्तं कालमक्षीणा भवेयुः खादतो मम ॥ १०९ ॥

अथ जातशङ्को जालपादः किमनेनाभिहितमिति तमपृच्छत् ।

० किं त्वयाभिहितम् । यतो ऽसावाकारप्रच्छादनायाह । न किं-
चिदिति । पुनश्च प्रतिबोध्यमानो ऽब्रवीत् । स्वामिन् । मयै-
तदुक्तम् ।

१ नाहं बुद्धिपरिभ्रष्टो नाहं मण्डूकवाहनः ।

कालमेव प्रतीक्षामि घृतान्धो ब्राह्मणो यथा ॥ ११० ॥

वरं वक्ष्ये निष्पिष्टो भवेच्छैलो ऽङ्घ्रिपो ऽपि वा ।

१२ मा विप्रशापनिर्दग्धं जन्माभून्मे कदाचन ॥ १११ ॥

अथैवं वर्तमाने जालपादः कृतकवचनव्यंसितमना नैवावबु-
ध्यते । तत्किं ब्रुवता । भक्षितास्तेन मण्डूकाः । बीजावशिष्टाः

१५ प्रमुक्ताः । ये ऽस्य वक्त्रे नानुविशन्ति ।

A 252 यतो ऽहं ब्रवीमि । स्वप्नेनापि बहिष्कृतमिति । तत् । राजन् । यथा मण्ड-
विषेण मण्डूका निहताः । तथा मयाप्यशेषाः शेषवो हताः ।

१७ बने प्रख्यासितो बहिर्दहन्मूलानि रक्षति ।

समूलकायं क्वपति वार्यीचो मुहुशीतलः ॥ ११२ ॥

A 253 मेघवर्ष आह । एवमेतत् । अपि च ।

२१ महत्त्वमेतन्महतां नद्यालंकारधारिणाम् ।

न मुञ्चन्ति यदारथां कच्छे ऽपि खसनीदधे ॥ ११३ ॥

A 254 तदेवं भवता निःशेषाः शेषवः कृताः । सो ऽब्रवीत् । देव । एवमेतत् ।

२५ अथशेषमपिशेषं शेषशेषं तथैव च ।

पुनः पुनः प्रवर्तते तस्माच्छेषं न कारयेत् ॥ ११४ ॥

A 255 मेघवर्ष आह । साधु । ते निःशेषो न्यवसायस्य । अपि च ।

A 256

- यस्य नीतिप्रयासेषु प्रद्योततिमिरा दिशः ।
 स द्विषां पञ्चतानेषु बाहुषु विनिव्यस्यति ॥ ११५ ॥
 ३ एवमन्वोन्वसंबन्धं बाहुषु यो ऽनुपपन्नति ।
 सो ऽनुविनिवर्त्यैर्वैरिणोऽपि क्रीडति पार्श्वेभिः ॥ ११६ ॥
 सो ऽग्रवीर । देव । भाम्यसंपन्नस्त्वमसि । किमारब्धं शुष्मद्वयं न सिध्यति । अपि च ।
 ४ शतं युक्तेन संधत्ते युक्तमायुपराक्रमीः ।
 तावुभौ वृद्धिसंपन्नी क्रमव्ययसमन्वितौ ॥ ११७ ॥
 जितात्मनः सत्त्वतो धीमतो व्यवसायिनः ।
 ५ किं नामैवंविधस्यापि अघातव्यपदे स्तितम् ॥ ११८ ॥
 संप्राप्ते व्यसने न सीदति मतिः सिद्धौ न संहृष्यते
 प्राप्नोति संहरति चमां च कुर्वते कावे च विसृज्यते ।
 १२ कौक्षीनानि च संवृषोत्सवहितम्बिन्द्रेषु जानति य-
 स्यस्यैवचरितस्य वज्रमनसो ह्यस्त्रिताः संपदः ॥ ११९ ॥
 कः कावः कानि मिषाणि को देशः को व्यधानमौ ।
 १५ को बाहू का च मे शक्तिरिति चित्तं मुहुर्मुहुः ॥ १२० ॥
 को ऽहं को देशकाक्षी समविषममुखाः के नद्याः के सहायाः
 का शक्तिः को ऽनुपायो हितकरविविधो का च मे दैवसंपत् ।
 १८ संपत्तेः को ऽनुबन्धः प्रतिहतवचनस्त्रोत्तरं किं नु मे स्त्रा-
 दिद्वेवं कार्यसिद्धावहितमनसो नावहास्ता भवन्ति ॥ १२१ ॥

A 257

- तन्न केवलमेकान्तशः शौर्यं परकृत्यं साधयति । कथम् ।
 २१ शस्त्रीर्हता हि रिपवो न हता भवन्ति
 प्रच्छाहतास्तु पुष्पाः सुहता भवन्ति ।
 शस्त्रं निहन्ति पुष्पस्य शरीरमेकं
 २४ प्रच्छा कुक्षं च विभवं च यश्च हन्ति ॥ १२२ ॥
 अपि च ।

A 258

- एकं हन्यान् वा हन्यादिषुमुक्तो धनुष्मता ।
 २७ प्राज्ञेन तु मतिः चित्ता हन्यान्भगतामपि ॥ १२३ ॥
 तद्विपुष्यकारयोः पादानामयत्नेन कार्यसिद्धयः परिहृतमिति ।
 प्रसरति मतिः कार्यारब्धे कृडीभवति श्रुतिः
 ३० स्वयमुपनमन्वर्चा मन्त्रो न गच्छति विस्रवम् ।
 फलति सफलसत्किं चित्तं समुन्नतिमश्रुते
 भवति च रतिः स्नात्वे कृत्वे नरस्य भविष्यतः ॥ १२४ ॥

- A 259 तत्त्वानुविशीर्यसंपन्नस्य राज्यमिति । उक्तं च ।
 त्वानिनि तूरे विद्या विदुषि मतिमति च मुखो मुखीभवति ।
 ३ मुखवति धनं धनाच्छ्रीः श्रीमत्प्राप्ता ततो राज्यम् ॥ १२५ ॥
- A 260 मेघवर्ष आह । तात । सद्यः फलति नीतिशास्त्रम् । यत्त्वयानुवृत्तेनानुप्रविशो-
 बूधराजो ऽपमर्दः सपरिव्रजो निःशेषः कृतः । चिरजीव्याह । देव ।
 ६ तीक्ष्णोपायप्राप्तिगम्यो ऽपि यो ऽर्ध-
 सखाप्यादौ संशयः संप्रयुक्तः ।
 उद्धीक्षाये सख्यभूतो वनानां
 ९ नानभर्ष्यं क्लृप्तं पादपेक्षुः ॥ १२६ ॥
- A 261 कचवा । स्वामिन् । किं तेनाभिहितम् । यद्दत्तं क्रियाकासरहितम् । साध्यमिहितम् ।
 अनिश्चितैरध्यवसायमीदृभि-
 12 र्यवेष्टसंज्ञापरतिप्रयोजनैः ।
 फले विसंवादमुपामता निरः
 प्रयान्ति सोमे परिहासवस्तुताम् ॥ १२७ ॥
- A 262 15 न च सद्युष्यपि कर्तव्येषु भीमझिरनादरः कार्यः । यत्कारणम् ।
 शक्यामि कर्तुमिदमव्ययमयत्नसाध्य-
 मचादरः क इति कृत्यमवेचमाणाः ।
 18 केचित्प्रमादतमसा परितापदुःख-
 मापस्तु सङ्गसुखं पुण्याः प्रयान्ति ॥ १२८ ॥
- A 263 तद्वत्तम । विभो । निर्वितारैरद्यापूर्वनिद्रासामो भविष्यति । कचम् ।
 21 निःसर्पे हतसर्पे वा वस्तुं हि भवने सुखम् ।
 दृष्टनष्टमुर्वने तु निद्रां न लभते नरः ॥ १२९ ॥
 तेन हि
 24 विस्तीर्णव्यवसायसारमहतां क्षिपिः प्रयुक्ताग्निवां
 कार्याणां नद्यसाहसोन्नतिमतामिच्छापदारोहिणाम् ।
 मानोत्सेकपराक्रममवसन्निः पारं न यावन्नताः
 27 सामर्थ्यं हृदये ऽवकाशविषयास्वावत्कथं निर्बुताः ॥ १३० ॥
- A 264 तद्वसितकार्यारम्भस्य हि मे विज्ञान्यतीव मनः । कचम् ।
 विज्ञतिं जरमिव हृदयं नाथं सद्युतरमिवावसितसारम् ।
 30 तीक्ष्णवृत्तं च मनो भवति रिपाववसितप्रतिपन्नम् ॥ १३१ ॥
- A 265 तदिदमधुना निहतकष्टकं राज्यं प्रवारज्जनरवासमर्थो भूत्वा पुत्रपौत्रानुक्रमेण
 चामरच्छासनश्रीचिरं भुङ्क्ते । अपि च ।

प्रजां न रक्षयेत्तु राधा रचादिभिर्मुनिः ।

चक्षामक्षमक्षेय तक्ष नाम निरर्थकम् ॥ १३२ ॥

१ मुनेषु रामो वसनेष्वनादरो

रतिः सुनीतेषु च चक्ष भूपतेः ।

चिरं स मुक्ते चक्षचामरामुक्तां

६ क्षितातपचामरणां नृपनिबन्धम् ॥ १३३ ॥

A 266

न च स्वधावाप्तराज्यो ऽहमिति कृत्वा श्रीमद्देवात्मा वसन्धितव्यः । चत्कारणम् ।
चक्षा हि राज्ञां विभूतयः । कक्षम् । वंशारोहकमिव राज्यवक्षीरारोह चक्षनि-
९ पाता । पारतरसवत्प्रवक्षीरपि दुर्वार्था । स्वाराधिताय्यसौ विप्रसन्धिनी । वापर-
पतिरिवानेकधितचपक्षा । पश्यन्तोद्दक्षराधिरिव दुःसंज्ञेष्वधीषा । पवननतिरिव
चटुक्षा । चनार्थसंनतिरिवाक्षिरा । आशीविषवातिरिव दुष्टपक्षा । संधाधरेष्वेव
१३ मुहूर्तरानां । वक्षमुदुष्टपङ्क्तिरिव स्वभावभङ्गुरा । शरीरप्रकृतिरिव क्षिप्तमावकृतज्ञा ।
स्वप्नव्यङ्ग्यविषराशिरिव दृष्टनष्टा । किं वञ्चना ।

वक्षितानेकपुष्टया वक्ष्णायविवारिणी ।

१५ श्रीः पिशाचीव सा रक्षा मुक्षमक्षेव नित्यशः ॥ १३४ ॥

यदेव राज्ये क्षियते ऽभिज्ञाप-

यदेव देवा वसनेषु मुक्तिः ।

१८ चटा हि राज्ञामभिषेककाले

सहाय्यसैवापद्मुन्निरति ॥ १३५ ॥

A 267

न सो ऽस्ति । यो न नम्यो ह्यापहाम् ।

२१ रामप्रवचनं वक्षेर्निघमनं पाण्डोः सुतानां वनं

वृष्णीनां निधनं नक्षत्र नृपते राज्यात्परिध्वंसनम् ।

सीदासं तदवस्थमर्जुनवधं संचिन्तय कङ्केचरं

२४ सर्वं काशवशादुपैति पुरुषः कः कं परिचायते ॥ १३६ ॥

तथा च ।

कृ च दशरथः स्वर्गे पुञ्जा सुरेन्द्रसुहृत्तः

२७ कृ च वक्षनिधेर्वेक्षां वञ्जा नृपः सनरो मतः ।

कृ च करतलाज्जातो वैवः कृ सूर्यतनुर्मनु-

र्जनु भगवता कासेनिते प्रबोध्य निमीक्षिताः ॥ १३७ ॥

३० नृपतिः सचिवाः प्रमदाः पुरावशोऽप्यानि काननवनानि ।

स च ते च ताव ताणि च कृतास्तद्व्याविनष्टानि ॥ १३८ ॥

अपि च ।

दुःखं प्रापितं सर्वमृते-
स्त्रियं चक्षुः दृष्ट्वात्थीर्यवाहि ।

३ वदित्वा च क्षीरमहर्षिवनम्
मृत्वीक्ष्य चक्षुः राज्यम् ॥ १३९ ॥

A 268

तेन ह्यवाप्य भीमास्तुहदः सुखानि खेवध्वम् । उपभोगसारा विभूतयः । अनु-
६ पभोगनिष्कृता क्षीरान्नप्रकारा हरिद्रता । तन्नरेकता नामेयं नयानवाभामक्ष-
कृषते । कथम् ।

मुतेन बुद्धिर्बलमेव मूर्खता
९ मदेन नामः सखिमेव निष्कृता ।
निष्ठा शत्रुकेन धृतिः समाधिना
नयेन चाक्षकृषते नरेकता ॥ १४० ॥

A 269

१२ स च नद्यो नाम सकलराज्यार्थमन्नधारिणां वृक्षानामधिक्यवचनकारित्वम् ।
तन्नयताक्षक्षीरामावे ऽपि राज्यवीचनमदमतेन भूत्वा न वृक्षवचनमवमन्नायम् ।
अपि च ।

१५ वृक्षवाक्यं हि कर्तव्यं नरेकैवार्थसिद्धये ।
हंसवृक्षं वने वक्ष्यं वृक्षवाक्यादिमोक्षितम् ॥ १४१ ॥

A 270

मेघवर्षं आह । कथमेतत् । सो ऽब्रवीत् ।

१८ ॥ कथा ११ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिन्महावने सकलतद्विवाधिपतिस्तुङ्गशिखरो
निरन्तरदलसंरुद्धदिवसकरकरनिवहो महाङ्गुल्यलिवृक्षः । तस्मि-
२१ न्दुरारोहतया निर्भीरनेकहंसकुलपरिवृतः क्षीरोदो नाम हंसराजः
प्रतिवसति स्म । कदाचिच्छाकुनिकस्तद्वनमटमानी ऽस्तशिखरगते
भगवति सवितरि तस्य शूल्यलेरधः पर्यटनखिन्नो निषसाद् । अत्रा-
२४ न्तरे हंसराजः सकलहंसकुलकोलाहलेनाशामुखं मुखरयञ्छिखरि-
णमालीनः । अतस्तं दृष्ट्वा शाकुनिकः क्रूरकर्माचिन्तयत् । अहो ।
विधातुरचिन्त्यः प्रभावः । न मया सकलवनराजिमण्डलभ्रमणखि-
२७ न्नेनापीदं श्रोत्रमनोऽह्मादि हंसकुलमयत्नेनैवासादितम् । अन्यच्च ।

- तुङ्गश्चायं वनस्यतिरवलोकयितुमपि न शक्यते । किं पुनरारोहम् ।
 तत्कथमत्र सया जालवितानं कर्तव्यम् । अथास्त्युपायः । अस्य
 ३ तरोरधस्तादतिमुक्तकान्त्रोपयिष्यामि । येन तदारूढवलयनिकरः
 सुखारोहो भविष्यति । इति चिन्तयतस्तस्य नक्षत्रचक्रशोभिताययौ
 क्षणदा । अथासावपि हंसराजो हंसपरिवृतः क्षपां क्षपयित्वा
 ६ यथेष्टां दिग्माहारार्थमुपगतः । ते शाकुनिकोप्राश्नातिमुक्तकाः
 क्रमेण संवर्धितुमारब्धाः । यतो दृष्ट्वा वृद्धहंसो ऽमृतप्रभो नाम
 तान्हंसानाह्वय जराजर्जरितस्वर इदमाह । भोः । किं न पश्यथ ।
 ९ अयं महाननर्थः । केनाप्यपुण्यभाजा विनाशमस्माकं चिकीर्षता-
 तिमुक्तका रोपिताः । यावदेते ऽल्पाङ्कुराः । तावच्चञ्चुघातैः शीघ्र-
 मुन्मूल्यन्ताम् । अन्यथा दुष्क्रेदे ऽस्मिन्वनस्यतावारूढो व्यक्तमस्मान्न
 १२ चिरादेव नाशयिष्यतीति । उक्तं च ।

नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिरनर्थो ऽल्पो ऽप्यवज्ञया ।

वद्भिरल्पो ऽपि संवृद्धः कुरुते भस्मसाद्वनम् ॥ १४२ ॥

- १५ ततस्तस्यैवं वदतस्ते यौवनमदान्धाः किमयं वृद्धः प्रलपतीत्यु-
 त्कावधीरितवन्तः । कालेन चाल्पीयसा वल्लीवस्त्रितशाखानिवहः
 स शाखी संवृत्तः । स च हंससमूहो यथाभिमतं दिग्भ्यः प्रत्यह-
 १८ माहारकृत्यं कृत्वा निशामतिवाहयति स्म । एकदा त्वसौ शाकु-
 निकस्तस्मिंस्तदृशिखरे जालं वितत्य गृहं जगाम । बद्धं च राक्षी
 हंसयूथमुत्पतितुमक्षमं सहसैवोत्कूजितम् । ततो विपरिवर्तमान-
 २१ पक्षावलीवलितशिरोधरमतीव कोलाहलमकरोत् । तदवसाने
 चामृतप्रभो वृद्धहंसः परिपुष्ककण्ठो दीनस्वनः पुनरपि तान-
 ब्रवीत् । मूर्खाः । कथमस्मदीयवचनमवधीरयद्भिरवाप्तं फलम-
 २४ धुना । किमत्र करिष्यथ । इत्युक्त्वा तूष्णीं बभूव । अथ ते सर्व एव

तच्चरणन्यस्तमस्तकाः प्रणम्योचुः । बाढम् । न कृतमस्माभिरासन्न-
विनाशमोहितैः । तदधुना भवानेवात्र नः परायणं केवलमिति ।
३ सो ऽब्रवीत् । सर्व एव भवन्तो गतासव इवाधःशिरसः प्रलम्ब-
मानाः परिवर्तिताक्षितारकास्त्रिष्टन्तु । यावदसाववलोक्य पाप-
कर्मा स्वयं मृता इति तरोरधस्तादैकैकमशेषतः क्षिपति । क्षिति-
६ पतितैश्च मदीयसंज्ञां श्रुत्वा युगपद्युष्माभिरन्तरिक्षमुत्पतितव्यम् ।
एवमनुष्ठिते यद्वृत्तम् । तदनाख्यातमेव भवन्निरवधारितम् ।

A 271

अतो ऽहं प्रवीमि । बृहन्नाम हि कर्तव्यमिति । अपि च ।

१ मुदं विषादः शरदं हिमानम-
समो विवस्नाप्तमयं कृतघ्नता ।

प्रियोपपत्तिः शुचमापदं भयं

१३ अयं समुद्रामपि हन्ति दुर्नयः ॥ १४३ ॥

इति ॥

॥ इति संधिविग्रहं नाम काकोशूकीयं तृतीयं तत्त्वं समाप्तम् ॥



A 272

अतः परमिदमारभते लब्धनाशं नाम चतुर्थं तन्त्रम् । अस्माद्यमासः श्लोकः ।

प्राप्तमर्थं तु यो मोहात्साम्यतः परिमुञ्चति ।

३ स तथा वञ्चते मूढो जलजः कपिना यथा ॥ १ ॥

A 273

असि । कस्मिंश्चित्समुद्रतीरे वक्षीवदनको नाम वानरराजः प्रतिवसति स ।
बुद्धत्वादसामर्थ्येन चाश्वेन नववीचनसंपन्नेन कपिनातीवैर्ष्यानसप्रताप्यमानहृदयेना-
६ मर्षित्वाद्ब्रह्मवैरेण तस्मात्स्वयूषान्निरसः काशं यापयति स ।

A 274

कस्मिंश्चित्तीरे मधुगर्भो नामोदुम्बरः । तेनाहारेण प्राययाचां करोति । अथ
कदाचित्तस्य भक्षयतः करादुदुम्बरफलं पतितम् । तेन चाश्वसि पतता मनोहरः
९ कसरव उत्पन्नः । तं श्रुत्वा वानरः पुनः पुनरन्वानुदुम्बरासि प्रक्षिपति स ।

A 275

अथ तस्माधस्तात्कश्चको नाम शिमुमारस्यानि प्रकामतो लब्ध्वा भक्षयति स ।
उत्पन्नप्रीतिसीर्हादयः वक्षीवदनस्येन सह स्वयूषामुग्रमपि विष्कृतवान् । शिमुमारो
१२ ऽप्यतीव खेहाक्षिप्तहृदयः स्वगृहमग्नकाशेषमकरोत् ।

A 276

अथ तस्य आया सखीमध्यगता तद्विरहात्परितप्तहृदया । क्वासी मम इदितः ।
किं बहिः करोत्वितिप्रसक्त्या । सुप्रभूतश्चाय काशः । चिवर्गं परिहार्यात्मानं नाव-
१५ धारयति । अथ तस्याः सखेकाग्रवीत् । कुतस्ये गृहं धनं वा तेन भर्षा । यस्य त्वं
चरितानि न जानासि । स तु मया प्रत्यक्षमेव दृष्टः कदापि वानर्या सह समु-
द्रतीरेकदेशे परमप्रीतिपुरःसरं रहसि रममासः । तदेवं ज्ञात्वा यत्ने करणीयम् ।
१८ तदहीनकाशं क्रियतामिति ।

A 277

तच्च श्रुत्वा शिमुमारभार्या परं मनस्सापमाप । सर्वव्यापारांश्च गृह्यतानुत्सृज्य
मस्तिनयसना तैलाभक्तशरीरां शयनतल्लगताधृतिपरीतनाभी सखीपरिवृतावस्थिता ।

A 278

२१ शिमुमारो ऽपि वक्षीवदनप्रीत्यातिक्रान्तवेद्यो गृहमागतो ऽपञ्चज्यायां तद्व-
क्षाम् । अग्रवीक्षाविपहृदयः । किमस्या अस्मात्स्वकारणम् । इति परिव्रजमपुच्छत् ।

- मूकतया न काचिदपि सखी कथयति स । सादरमेव मुञ्जमुञ्जरपृच्छत् । अथ
तथैवा द्वितीयमिव हृदयं शिशुमारभार्यायाः । सा परमावेन सूचयन्प्रवीत् ।
३ आर्य । अश्वको ऽयं आधिरक्षाः । विनष्टा नामेयमिति मन्तव्यम् । नास्माः प्रत्या-
पत्तिरस्ति । एतच्छ्रुत्वा शिशुमारः परं विवादमगमत् । प्रियकथयतया चाग्रवीत् ।
अदि मञ्जीवितेनापि कुशलमस्माः । तदिमे प्राया उपयुज्यन्तामेतदर्धमिति । सा-
६ प्रवीत् । भद्र । अस्तुपाय एक एवास्मा आधेः । अदि वानरहृदयोपपत्तिरस्ति ।
ततो ऽस्मा जीवितम् । अन्वचातिक्रान्ता नामेयमिति । एतस्त्रीरहस्यमिति ।
A 279 ततो ऽसावचिन्तयत् । कथं वानरहृदयस्य जामो ऽन्वय वलीवदनकात् । तद-
९ यतिवर्हितं धर्मविरुद्धं च । अथवा ।

किं कथयं प्रधानं खादुत मिथं नुवाधिकम् ।

कथयमिषधोर्मन् कथयमतिरिच्छते ॥ २ ॥

12 कथम् ।

तस्मान्निवर्तो ऽविकस्यतो मिथं ततो यशः ।

सर्वलोकांश्चितं धैव कथन्न वज्र मन्वते ॥ ३ ॥

A 280 15 यत एवमवस्थिते ऽवज्ञमेवेदमितः संभावयामि । कस्मात् ।

एकः सखा प्रियो भूय उपकारी नुवान्वितः ।

हन्तव्यः स्त्रीनिमित्तेन कष्टमापतितं मम ॥ ४ ॥

A 281 18 वज्रधैवं विविक्त्य ममन्याहतमना वलीवदनकं मन्दं मन्दमुपसृष्टः । तेन चा-
भिहितः । भद्र । किमय आचेषकारणं भवतः । सो ऽग्रवीत् । वयस्य । दुःखमि-
दमुच्यते । न शक्नोमि भवतो ऽतिप्रसङ्गं कर्तुम् । चत्कारणम् । एतावतापि काखे-
21 नैकान्तोपकारिणो भवतो न मया किंचिदपि प्रत्युपकर्तुं शकितम् । अपि च ।

प्रद्योवनवतीं प्रीतिं लोकाः समनुवर्तते ।

त्वं तु वानरशार्दूल निअद्योवनमत्सरः ॥ ५ ॥

A 282 24 अथवा युक्तमेवेदं भवतः ।

उपकर्तुमनुपकर्तुः प्रियास्ति कर्तुः कृतान्वनुकर्तुम् ।

विनिपतितांश्चोद्धर्तुं कुशान्वितानामुचितमेतत् ॥ ६ ॥

A 283 27 सो ऽग्रवीत् । नन्वयमेवासमो विकारः । अत्सदेशवन्नुपरित्यागे ऽपि कृते सं-
यत्प्रतीतिषोनाग्नवन्तमाभित्वानुद्विषः सुखं चापयामीति । साध्विदमुच्यते ।

शोकारतिभयचाखं प्रीतिविरक्तभावजनम् ।

२० केन रत्नमिदं कष्टं मिथमित्यचरद्वयम् ॥ ७ ॥

A 284

यच्च भवताभिहितम् । नृहृन्मनहारदर्शनैकपात्राभिसंबन्धी मया भवान्न कृतः ।
तत्किमनेन । सामान्यजनस्त्वाद्यं संबन्धः । अपि च ।

३ खल्वे नटानामिव हारदर्शनं

नवामिवापार्थक्यमेव भोजनम् ।

सन्तः प्रकृष्वेव हि येन संनमं

६ कुर्वन्त्यपलादपि तच्च यद्वितम् ॥ ८ ॥

A 285

सो ऽग्रधीत् ।

किमपि चित्रं यदि सज्जनो जनः

९ करोति विद्वज्जनसाधुपूजनम् ।

करोति यस्मिन्कुसुमोन्नयो जन-

सद्व्युत्तं श्रीलभिवार्धमख्ये ॥ ९ ॥

12 तथापि ।

मित्रं वा बन्धुं वा नाति प्रसन्नपीडितं कुर्यात् ।

स्वं वत्समति पियन्तं विवाहकोट्याचिपति धेनुः ॥ १० ॥

A 286

15 तत् । भद्र । ममापि भवते किंचित्प्रत्युपकरणमस्ति । यो ऽद्यमन्तर्हीपकः समु-
द्रमध्ये । अथ मयाभिनवयौवनसंपन्ना रूपवत्त्वस्त्रिलो वानर्घ्यो दृष्टपूर्वाः प्रतिवसन्ति
अ । अमुतास्तादृश्याः कस्यवृषसदृशाकारवः । तथाहं त्वां पृष्ठमारोप्य प्रापयामीति ।

18 एवमुक्तो ऽवाचनमत्परं परितोषम् । आह च । साधु । भद्र । मित्रं ममेदम् । चित्रं
मां तच्च प्रापयेति । अवासी शिशुमारस्य विनाशधर्माद्यं विनाशोपगतं वानरं पृष्ठे
नृहीत्वा नद्यं चिन्तयामास । कष्टम् ।

21 स्त्रीकार्यमिदमन्तर्धं गरीयः सारमेव च ।

तदर्थं दास्यं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ ११ ॥

A 287

अथ मार्गे शिशुमारो वक्षीवदनकमाह । * * * * *

24 * * * * *

A 288

* * * दिति । तच्छ्रुत्वा वक्षीवदनकः स्वात्मानं गतासुमिव मन्वमानः परं वि-
वाहमगमत् । आह च । भद्र । शोभनं त्वया कृतम् । किंत्वादावेव नास्मात्तम् ।

27 अन्यथाहं तदुदयं नृहीत्विवानतो ऽभविष्यम् । साधु चेदमुच्यते ।

आदावुत्सृज्य कार्याणि पश्चाच्च प्रार्थयन्ति ये ।

ते सोक्ते हास्यतां यान्ति पश्चात्सुहरवादिच ॥ १२ ॥

A 289

30 शिशुमार आह । कथमेतत् । सो ऽग्रधीत् ।

॥ कथा १ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरे पलायडुचीरो गृहीतः । स च संयम्य राज-
 ५ कुलं गीतः । उक्तश्च धर्माधिकारकैः । भद्र । रूपकशतं दण्डं प्रयच्छ ।
 कशाप्रहारशतं वा सहस्व । पलायडुशतं वा भक्षयस्वेति । अन्यथा
 नास्ति ते मोक्ष इति । अथ मूढमतिरसौ व्यजिज्ञपत् । पलायडुं
 १० भक्षयामि । इत्युक्त्वा यावत्सप्ताष्टौ पलायडुस्तम्बकानि भक्षयति ।
 तावत्कटुकत्वात्सवन्नेचनासापुटः प्रकटितफेनपूरितवदनः प्रोवाच ।
 नास्मि भक्षयितुं समर्थः । न च रूपकशतं दातुम् । यतः कशा-
 १५ ताडनमेव सोढुं वरयामि । अथ कशाप्रहाराः कतिचिदस्मै याव-
 द्दीयन्ते । तावदुच्चैः प्रोवाच । नाहमेतानपि सोढुं शक्नो रूपकशतं
 ददामि सोदयम् । तन्मां परिचायध्वमिति । एवं गतो जनहास्य-
 २० ताम् । स्वशरीरकदर्थनां चाप्तवान् ।

A 290 अतो ऽहं ब्रवीमि । आदायुत्सुज्य कार्यासीति । तदहमहदयः किं तच्च गत्वा
 करिष्यामीति । तत्र च कृतार्थस्य शोभनं स्वप्नायासकाश्चनमनम् । उक्तं च ।

१५ धर्ममर्थं च कामं च चित्तं यो ऽभिवाञ्छति ।

सो ऽरिक्तपाणिः पञ्चेत ब्राह्मणं नृपतिं स्त्रियम् ॥ १३ ॥

A 291 तत् । सखे । ह्यनतेन हृदयेन स्वप्नायामुखं पञ्चामि । असावाह । क्व तदुद-
 १८ चम् । वानरो ऽब्रवीत् । तस्मिन्नेवोदुम्बरे । शिशुमारो ऽचिन्तयत् । बर्षः को ऽय-
 मारब्धः । निचवधादपि तदवस्थानमेव आधिकारकम् । आह च । भद्र । गच्छावः
 शीघ्रं हृदयार्थम् । सो ऽब्रवीत् । वयस्य । एतदर्थं यदि कारकं भवतः । तच्छीघ्रं
 २१ प्रापयेति ।

A 292 सो ऽब्रवीत् । नूनम् । इति प्रतिनिवृत्त्य तस्मिन्नुदुम्बरे वज्रमनोरथो वानर
 उत्सृज्य शाखामधिष्ठो ऽचिन्तयत् । इत्थं । सन्धाः प्राणाः । शिशुमारस्त्वधस्ताद-
 २४ ब्रवीत् । भद्र । तदुदयं गृहीत्वा गच्छावः । स विहस्ताब्रवीत् । मूर्ख । किं शरी-
 राद्विहृदयं तिष्ठति ।

श्राद्धादिच्छि मां हनुं प्रतिज्ञादौ कृतं मया ।

मायां तु भयतः कृत्वा मृत्कोरात्मा विमोचितः ॥ १४ ॥

A 293 ० शिशुमारो ऽब्रवीत् । भद्र । हृदयं यदि नास्ति । तच्चाप्यानच्छ । अहमन्वेनीष-
धकमेव तस्मात्काधिप्रतीकारं करिष्ये । वानरो ऽब्रवीत् । दुष्ट । नाहं गर्दभः ।

आनतश्च नतश्चैव नत्वा च पुनरागतः ।

० अर्कबर्हदयो मूर्खस्तथैव निधनं नतः ॥ १५ ॥

A 294 सो ऽब्रवीत् । कथमेतत् । वानर आह ।

॥ कथा २ ॥

० अस्ति । कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे सिंहः प्रतिवसति स्म । तस्यैको गो-
मायुरनुचरः । कदाचिदसाध्यया रजा सिंहो ऽभिभूतो ऽकिञ्चित्करः
संवृत्तः क्षुत्क्षामकण्ठेन गोमायुनाभिहितः । कथमस्माकं प्राणया-
13 चेति । सो ऽब्रवीत् । भद्र । अयं व्याधिः केवलं गर्दभकर्णहृदयेन
मेषजेन निवर्तते । अन्यथा न । सो ऽब्रवीत् । भद्र । आनयामि
गर्दभमिति । एवमुक्त्वा रजकगर्दभसमीपं गत्वाह । भद्र । किमसि
15 कृशः । सो ऽब्रवीत् । वयस्य । महता वस्त्रभारेण । प्रतिदिनं न
चाहारमस्माद्दुरात्मनो लभे ऽहमिति । सो ऽब्रवीत् । किमनया या-
तनया । अहं भवन्तं तच्च नयामि । यच्च भवान्स्वर्गगतमिवात्मानं
18 मन्यते । सो ऽब्रवीत् । कथय । कथम् । *स आह । अस्यां वन-
राज्यामभिनवयौवनसंपन्नाश्चतस्रो रूपवत्यो रासभ्यो ऽदृष्टपूर्वा
अपि मन्ये ऽनेनैव निर्वेदेनापक्रान्ताः । तासामहं भवन्तं मध्ये
21 प्रापयामीति । तच्च श्रुत्वा तथा नामेति प्रतिपन्नः । उपनीतश्च
सिंहान्तिकं मूर्खः । क्रमप्राप्तं च रासभमासाद्यातिहर्षमुपरिभागे-
नातिक्रान्तः सिंहो गर्दभेन ।

वच्चाघातमिव मन्यमानः किमिति तस्मात्कथंचिदपेतो ऽतीव-
नस्तहृदयः प्रतिनिवृत्त्यानवलोकयन्गर्दभानामेव सकाशं गतः ।

• अथ गोमायुना सिंहो ऽभिहितः । किं त्वमेव लोकं प्रकाम-
यसि । सिंहो ऽहमन्यसत्त्वतुल्यः । को ममाधृष्य इति । यस्ताव-
द्गर्दभमुपनीतं हन्तुमसमर्थः । स त्वं कथं सपत्नाञ्जेयसि । स आह ।
• असंशयमेतदेव । पुनस्तावदानीयताम् । अधुना तं हनिष्यामीति ।
स आह । सज्जो भवास्मिन् । मया दृष्टापदानो ऽपि प्रज्ञासा-
मर्थ्यादानीतो यथा न पुनस्तथैव विक्रमिष्यति । इति विहस्य
• प्रायात् ।

तत्सकाशं गत्वाब्रवीत् । किं भवान्प्रतिनिवृत्त इति । स आह ।
महाननर्थो मे समुत्पन्न आसीत् । न जाने । गिरिशिखराकारं कि-
१५ मपि सत्त्वं ममोपरि निपतितम् । यथायुःशेषतयाहमपेतस्तस्मात् ।
स आह । न ते विदितम् ।

प्रायेण तु नृणां लोके चिर्वर्गमभिवाञ्छताम् ।

१५ असन्तो ऽपि हि वै विघ्ना उत्पद्यन्ते स्वभावतः ॥ १६ ॥

गर्दभ आह । मयापि श्रुतम् । अपूर्वमेवेदम् * * * * *
* * * * * अग्रतस्तव गच्छामीति बलात्कारेण नीतो हतश्च । सिंह
१६ आह । भद्र । अयमौषधोपयोगः । देवार्चनादि कृत्वोपयुज्यते ।
ततः सिद्धिं करोति । यतस्त्वमेनं निभृतो भूत्वाभिरक्ष । यावदहं
* * * * * पर्याप्तिं कृत्वागच्छामीति । गते च तस्मिन्गोमायुश्चिन्त-
२१ यामास । कथं सिंहस्य मम चैकान्तित्वम् । एतदस्माकं तु न युज्यते ।
नित्यमेति मित्रभूताः । तेन हि कुतो रासभं लप्स्ये । अविघ्नमस्त्वौ-
षधोपयोगस्येति प्रणम्य लोकपालानुपयोजितवान्कार्षीं हृदयं च ।
२४ भक्षयित्वा सुपरिमृष्टवक्त्रचरणो ऽवस्थितः । आगतश्च सिंहः प्रद-

क्षिणं कुर्वन्न दृष्टवान्कर्णीं हृदयं च । आह च । किमिदं वृत्तम् ।
 कथय । क्व तौ कर्णी सहृदयौ । असावाह । कुतो ऽस्य कर्णी हृदयं
 • वा । यो ऽयं मूर्ख आगतश्च गतश्चेति ।

A 295

गतो ऽहं ब्रवीमि । नाहं नर्दभः । न चाहं त्वया पुनः प्रक्षामयितुं शक्नः । नष्ट ।

हृतकवचनैः कार्यारथीस्त्वयाप्यनुवर्तितं

• निभृतनिभृतिः प्रज्ञादोषैर्मन्त्रायुपवर्तितम् ।

चतिश्रवणुषं तत्पाच्छित्तं मन्त्रायुवर्तितं

हृतकवचनैः काचो नीतः समेन समं नतम् ॥ १७ ॥

• ॥ इति तस्माच्छायिके बन्धनात् नाम चतुर्थं तन्मम् ॥



॥ अपरीक्षितकारित्वं नाम पञ्चमं तन्त्रम् ॥

A 303

अतः परमपरीक्षितकारित्वं नाम पञ्चमं तन्त्रम् । दद्यायमाद्यः श्लोकः ।

द्यो ऽर्चतत्त्वमविद्याय वयं क्रोधस्य नष्टति ।

३ द्यो ऽचिरान्नृण्यते मिषाद्वाङ्मयो नकुलादिव ॥ १ ॥

A 304

एवमनुसूयते ।

अस्ति । नीलदेशे शुभमोषो देवशर्मा नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । तस्य च
८ भार्या यक्षदत्ता नाम । सा कदाचिन्नर्मिणी संवृता । तां च ब्रूया देवशर्मा परं
परितोषमुपायतः । एवं चाचिन्तयत् । महत्मे कल्याणमुपस्थितमपत्यलाभाय । ब्राह्मणीं
चाग्रवीत् । कृतार्थासि । द्वारकं वनयिष्यसि । तस्माद् ब्रह्मनगोरयो आतर्क्यमा-
९ मकरवादिस्कारान्कारिणे । स च मे मोचधरो भविष्यतीति । एवं ब्राह्मणमिहिता-
ग्रवीत् । को जानाति । द्वारको भविष्यति न वेति । उक्तं च ।

अनागतवर्तीं चित्ता द्यो नरः कर्तुमिच्छति ।

१२ स भूमी पाशुरः श्रेते सोमशर्मयिता यथा ॥ २ ॥

A 305

द्यो ऽग्रवीत् । कथं वेतत् । साह ।

॥ कथा १ ॥

१५ अस्ति । कश्चिद्ब्राह्मणसूनुर्विद्याप्रसङ्गेन कालं नयति स्म । तस्य
कस्मिंश्चिद्वणिगृहे नैत्यकं वर्तते । स च यदा तत्र न भुङ्क्ते । तदा
सक्तुसेतिकां लभते । तां चावासं नीत्वा घटे प्रक्षिप्य स्थापयति ।
१८ एवं च तस्य ब्रह्मना कालेन स घटः सक्तुभिः संपूर्णः ।

कदाचित्तस्य घटस्य नागदन्तके स्थापितस्याधस्ताच्छयनगतो
 ऽसौ ब्राह्मणो दिवासुप्तप्रतिबुद्धः । एवं च चिन्तयामास । महार्घं
 ३ धान्यं वर्तते । किमुत कृतान्नं सक्तवः । तन्मे विंशतिमात्रकाणां
 रूपकाणां सक्तवः सन्ति । तांश्चाहं विक्रीय च्छगलिका विंशति-
 मात्रा उपावर्तयिष्यामि । षण्मासाश्च प्रसविष्यन्ते । पञ्चाब्दानन्त-
 ४ राश्च चतुःशतसंख्या बह्वा भविष्यन्ति । लोके च श्रूयते । चत-
 स्रभिरजाभिरेका धेनुस्तद्वर्णी जीववत्सा च बङ्गक्षीरा लभ्यते ।
 सो ऽहं ताभिरजाभिरेव गवां शतं परिवर्तयिष्यामि । सर्वं च गोश-
 ५ तात्संभवतीति तदुत्पन्नदानैः सर्वबीजवापनं करिष्यामि । ततः
 सर्वधान्यस्य महान्निचयो भविष्यति । शोभनं च वैश्व प्राकारा-
 भ्यन्तर्हितं करिष्यामि । दासीदासबहूनां च मम महतीं संपदं
 १२ दृष्ट्वावश्यं कश्चिद्ब्राह्मणः सुरूपां कन्यां दास्यति । तस्यां च दीर्घा-
 युषमरोगं वंशधरं दारकं जनयिष्यामि । तस्य चाहं यथाविधि
 जातकर्मादि कृत्वा सोमशर्मेति नाम करिष्यामि । वल्गाति च
 १५ दारके ब्राह्मणी कर्मासक्ता गवामभ्यागमनकाले । प्रमादाद्दारकं
 नाभिरक्षयिष्यसीति तामहं ब्राह्मणीं पुत्रस्नेहाभिभूतहृदयो लगु-
 ङेन ताडयिष्यामि । ततस्तेनासावेवमभ्याहृतो घटः । येन तस्यै-
 १८ वोपरि शतकपालो व्याविष्टसक्तुर्निपतितः । अथासौ ब्राह्मणः
 स्वप्नरूपमिव तदन्यदचिन्तयत् । किमिदमिति परं वैलक्ष्यं जन-
 हासं चोपगतः ।

A 306 २१ अतो ऽहं ब्रवीमि । अनान्तवती विना न कार्यं । दृष्टे कार्ये क्रिया वर्तते ।
 न भित्तिं विना चित्रकर्मैति ।

A 307 संपूर्णं च प्रसवकाले प्रसूता ब्राह्मणी दारकम् । जातं दृग्दिवसोत्पाने च कृत-
 २४ कर्माद्यं दारकं परिरक्षार्थं पितरि विन्यस्त्य ब्राह्मणमुचिवस्त्रशोभनायात्मनः शीघ्र-
 निमित्तं च संनिष्ठं सरित्तमवतीर्त्वा । ब्राह्मणी ऽपि दारिद्र्यदोषादसहायतया

चात्मानैव धृतं वाचमभिरचितवान् । अथ राजकुलीत्यर्षके प्रवचनकरादानमिति
 राजमहिषा दास्यनुप्रेषिता । श्रुत्वा तस्मै ऽसौ ब्राह्मण आह्वयचित्तयत् । कमवस्था-
 ५ पयामि दारकरचषार्थमिति । एवमवस्थिते यस्तस्याभिहोषशरके गृहे पुनर्निर्विशेषो
 नकुलो धान्यकलादिभिः संवर्धितः । तमेवावस्थाप्य गतो ऽसौ ब्राह्मणः । नकुलो ऽप्य-
 चिरादपञ्चमहाभोगिनं चित्तिविचरान्निर्मतं वाचकस्याभाशमाधानम् । तं च बृहदा
 १० क्रोधसरत्तनयनो ऽतीवस्फुरद्ददन्दशनचरः सहस्रोत्पल्य तस्मिन्परि संनिपतितः ।
 सख्यशब्दं तं कृत्वाकगिदग्धवक्त्रचरः एवाधानं ब्राह्मणं बृहदा सुपरितुष्टमनासन्निवेद-
 नाय बहिर्निष्काम । अथासावपरीक्षितकारी ब्राह्मणं नकुलं बधिररजितमुखं
 १५ बृहदाचितायत् । कथं भवितो बधुबा मम पुत्रकः । इति यद्विख्या तं जघान ।
 हत्वा तं सत्वरं गृहमनुप्रविष्टः । अथापन्नदन्तं तथैव पुत्रकं सुप्तम् । तदासावात्मानं
 भूमीं प्रक्षिप्य । हा हतो ऽस्मि मन्दबुद्धिः । किमिदमकृतं मया कृतमिति शरीर-
 २० मतादधत् । आनता च ब्राह्मणी । तथोक्तम् । किमिदम् । ब्राह्मण । कथं चेति ।
 यतो ऽसौ यथावृत्तमाख्यातवान् । आह च ।

कुहटं कुमतिघातं कुसुतं कुपरीक्षितम् ।

१५ पुत्रवेव न कर्तव्यं नापितेन यथा कृतम् ॥ ३ ॥

साग्रवीत् । कथं धीतत् । स आह ।

॥ कथा २ ॥

१० अस्ति । कस्मिंश्चिन्नगरे भूतपूर्वो वणिक्पुत्र उत्सन्नधनवंशवि-
 भवो दारिद्र्याभिभूतः शीर्णगृहदेशे वृद्धधात्रीसमेतो बालभावा-
 दारभ्य तथा वृद्धधात्र्या संवर्धितः । प्रथमप्रदोष एव स उष्णं दीर्घं
 २० च निःश्रव्याचिन्तयत् । कष्टम् । इदं दारिद्र्यं कियत्कालावधि स्यात् ।
 इति ध्यात्वा सुप्तो निद्रामुपाययी स स्वप्नं च दृष्टवान् । आगत्य
 भिक्षुचयेण प्रबोध्य समभिहितो यथा । भद्र । प्रभातसमये वय-
 २५ मनेनैव रूपेणागमिष्यामः । यत्कारणम् । तव पूर्वपुत्रैरवस्था-
 पितास्त्रयो निधयः । त्वदभ्याहताश्च दीनारा भविष्यामः । न च
 त्वयाच कष्टा कर्तव्येति । एवं तं स्वप्नमनुचिन्तयन्नेव प्रभातसमये

प्रतिबुद्धो धार्मीमभिहितवान् । अद्य । अम्ब । त्वया नित्यं प्रय-
 तया भवितव्यम् । गोमयसंमार्जनादि परिकर्म वैश्वानि कार्यम् ।
 • यथासंभवं ब्राह्मणत्रयस्य भोजनं दातव्यम् । अहमपि नापितमा-
 नयामीति । तथा चानुष्ठिते श्मश्रुनखलुञ्चनार्थं नापित आगतः ।
 कृताचारे श्मश्रुकर्मणि स्वप्नदृष्टा उपायाताः । अथ वणिक्पुत्रस्ता-
 • ञ्क्रमणकान्दृष्ट्वा यथादिष्टमनुष्ठितवान् । धनराशयश्च ते संपन्नाः ।
 प्रवेश्यमाने च तस्मिन्धनीधे सार्थवाहपुत्रेण दीनारशतत्रयमात्रं
 परितोषणाय रहस्यसंरक्षणाय च दिवाकीर्तये दत्तम् । स तु मूर्ख
 • एवं चिन्तयामास । कुतो ऽस्याभ्यवहरणम् । कस्य वा । कुतो भि-
 क्षार्थिनः श्रमणका गृह * * * * *



I.

α 103, 24 (P III. v).

तथा च ।

परद्रोहेण भोगाशा विनाशायैव केवलम् ।

• तूलिकाविषयोगेन कुट्टनी प्रलयं गता ॥ ५४ ॥

इत्याकर्ष्य तत्सहचरा अन्ये वायसा ऊचुः । कथं चैतत् ।
काको ऽब्रवीत् ।

• अस्ति । कस्मिंश्चिद्देशे मोहनी नाम कुट्टनी प्रतिवसति स्म ।
सा कुमार्यैव सती तद्वर्णैः सह धनलोभात्सुरतसंमर्दपीडां नाग-
णयत् । क्रमेण च प्राप्तयौवना कृत्रिमाभिः प्रणयकथाभिर्विलास-
• कौश्लैश्च कामिनां द्रविणमपाहरत् । कालेनास्या यौवनोत्कर्षो
गलितः । न तु धनतर्षः । क्रमेण च तां वृद्धां मधुमांसमाचला-
भार्थमेवार्पितशरीरां नाभजल्लोकः । शोकस्तु नात्यजत् । अथ व्यपे-
12 तधनार्जनाशा लोभग्रहगृहीता निजां दुहितरं बालामेव बालैः
सहारमयत् । अथ तद्वहितुः कुचतटी वृद्धिमगमत् । कुट्टन्या भूयो
धनार्जनाशा च । तद्वहितुः कटी कुट्टन्याश्च भोगैरुदरं पृथुतामगात् ।
15 अथ कालेन को ऽपि युवा तस्यास्तद्वहितू रात्रिभोगाय प्राविशत् ।

तेनातीवहृतहृदया परिहृतान्यकामिजनभोगधनाशा प्रत्युत मातुः
 पूर्वार्जितधनमक्षययत् । कंचित्कालं मधुपानगलितचेतना सा नि-
 १० जधनव्ययं नाचेतयत् । अथ मोहन्या ज्ञातस्वधनव्ययवृत्तान्तया
 दुःखवशात्तत्क्षणादेव जीवितं यन्न त्यक्तम् । तच्च निजशेषधनक्ष-
 पणभयमेव हेतुः । अथ सचिन्ता तां दोहनीं स्वदुहितरमुपदेष्टु-
 १० मवदत् । पुत्रि । किमेतत् । यदेकमेवालिङ्ग्य यौवनं विफलीक-
 रोषि । वेष्ट्यानामनेकैः सह रमणक्रीडोचिता ।

निर्यात्येको विशत्यन्यः परो द्वारि प्रतीक्षते ॥ ५५ ॥

१ इति । अनेन यावदीवनम् । तावद्विनानुदिनं धनार्जनं क्रियते ।
 त्वां त्वदैकासक्तामन्या अनेकपुरुषसङ्गाहंक्रता रहस्युपहसन्ति ।
 ताः खलु कामिभिर्यथेष्टवितरणेन सुरततर्पणेन च वर्तमानभवि-
 १५ ष्यतोः कालयोः सफलतां कुर्वन्तितराम् । वेष्ट्यानां धनार्जनमेव हि
 पुरुषार्थः । यतः ।

मदादिव महासौख्यं सुखादिव मनोभवः ।

१५ अशनादिन्द्रियाणीव सर्वमर्थात्प्रवर्तते ॥ ५६ ॥

अर्थेभ्यो हि प्रवृत्तेभ्यः संभृतेभ्यो यतस्ततः ।

क्रियाः सर्वाः प्रवर्तन्ते केसरेभ्यो यथा मधु ॥ ५७ ॥

१८ अतः । पुत्रि । व्यसनान्निवर्तस्वतराम् । किं च । यस्य धनदर्पः
 सपत्नस्पर्धा विटमेलः पितृलालित्यं त्यागित्वं भोगित्वं रागित्वं च
 दृश्यते । तमेव भज । अमुं निर्धनं परित्यजेति । एवं मात्रा कृतो-
 २१ पदेशापि सा दोहनी यदा तं नात्यजत् । तदा तमेव हन्तुमुपा-
 यांस्तन्माता कुट्टन्यचिन्तयत् । अनया मुग्धया रहितो ऽयं क्षणमपि
 मया न लभ्यते । एषा च रागमोहिता नैव तस्यापायार्थमुपाय-
 २४ मङ्गीकरोति । कदाचिद्रहस्योद्घाटनमेषा मुग्धा करोत्येव । ततो

- राजदण्डेन न भवामि । न चाहमेकाकिनी वृद्धा चोपभुक्तभोग-
 मेदुरमेनं प्रत्यक्षं हन्तुं समर्था । मन्त्रभेदभयाच्चात्र कर्मणि मम
 • सहायग्रहणमनुपपन्नम् । न चैतस्य धूर्तस्य विषप्रयोगः संपद्यते ।
 संपन्ने वा सति महाननर्थः । यतो मद्बुहिता दोहन्येतेन विना
 न किमपि भुङ्क्ते । न चायं तां विना । तस्मादेतयोः सुखस्वापो
 • यदा भवति । तदैवैनमधोद्वारविषप्रयोगेण हन्तुमवसर इति नि-
 श्चयमकार्षीत् । अथ कस्मिंश्चिद्विशेषदिने स्वधनेनानीतमधुमांसा-
 दिना तयोस्तर्पणमकरोत् । ततो हि हर्षेण तर्पणोत्कर्षेण विश्वा-
 • सप्रकर्षेण च सुखसुप्तयोः सतीरेकहस्तगृहीतखण्डक्षीरपात्रा । द्वि-
 तीयहस्तगूढगृहीतविषचूर्णपूर्णनाडीका शङ्कुमाना कम्पमाना च
 शनैः पर्यङ्कनिकटमगमत् । ततो नीचैः पादतल उपविश्य शनैर्नि-
 12 वारितप्रावरणे नितम्बद्वारे विषपूर्णां वंशनाडीं न्यवेशयत् । ततः
 कुट्टन्यामाध्मानार्थमास्यं प्रसारयन्त्यामेव तस्य कामिनी ऽधोवातः
 सवेगं निरगमत् । तेनाधोवातवेगेन कण्ठनाडीपथनिमग्नविषा
 15 सद्य एव जीवितमजहदिति ।

अतो ऽहं ब्रवीमि । परद्रोहेण भोगाशेति । तस्मात् । &c. 104, 1.



II.

β after 107, 10 (β III. vi).

सुहृ चेदमभिहितम् ।

चा ममोद्विजते निजं सा मामवावगृहते ।

० प्रियचारिण भद्र त्वं यच्चमासि हरस्य तत् ॥ ८२ ॥

चौरिवापुक्तो ऽयम् ।

हर्तव्यं ते न पञ्चामि द्रव्यं चेत्ते भविष्यति ।

० पुनरप्याममिष्यामि चदीयं त्वां न नूहते ॥ ८३ ॥

A 225ba

तच्चौरस्यापि परवित्तापहर्तुरपकारिणः ज्ञेयश्चिन्तते । किं पुनः शरवान्तस्माभ्यु-
पेत्येति । अपि च । अयं तैर्विप्रकृतो ऽस्माकम् । देव । पुष्टये । तद्वत्सादाय

० भविष्यति भद्रत्वापकर्षबाध चेति । एवमवध्यो ऽयमिति ।

A 225bb

अपमर्दसु पृष्टवान् । किमिदमवगूह्यं नावगूह्यमिति । कदाचं चौरव्यतिकरः ।
इति कथ्यताम् । सो ऽब्रवीत् ।

१३ अस्ति । कश्चित्सार्थवाहो ऽतीताशीतिवर्षो ऽर्थप्राधान्यात्तद-
णां भार्यामवाप्तवान् । सा तु नवयौवनसंपन्ना वृद्धसंयोगाच्चाले-
ख्यगतेव निष्प्रयोजनं यौवनं मन्यमाना तत्समेतापि प्रतिनक्तं
१५ शयनतल्लगता विपरिवर्तमानाङ्गयष्टिः परं दुःखमनुभवति । अथ
कदाचित्परवित्तापहारी चौरः प्रविष्टः । तं च दृष्ट्वा भयाद्विपरि-

वृत्त्य भर्तारं पीडितमङ्गैः परिष्वक्तवती । तथा च वर्तमाने
 प्रीतिप्रहर्षप्रस्यन्दितरोमाञ्चितशरीरः किमिदमत्यङ्गुतमसंभाव्यं च
 मया प्राप्तमिति मत्वा समन्तादवलोकयन्श्चौरमपश्यत् । अब्रवीच्च ।
 भद्र । या ममोद्विजते नित्यमिति । चौरो ऽपि तमाह । हर्तव्यं
 ते न पश्यामीति ।

० तद्व्यवधारणमर्हति वक्रगार्सं पृष्ठवान् । &c. 107, 18.



III.

β 113, 17 (β III. xi).

रमा च मुहामासमविनाशोपसृष्टामनानता लज्जता ज्ञेयः । उक्तं च ।

अनानतं यः कुरुते स शोचते

• स शोचते यो न करोत्यनानतम् ।

जरा ममानादसतः सदा विले

विलस्य चाग्निं सुता मया क्लृप्ति ॥ ९७ ॥

• ते प्राञ्जः । कथं वेतत् । सो ऽग्रवीत् ।

अथ कस्मिंश्चिद्विले लोपाकः प्रतिवसति स्म । स च यदा तदस्थं विहृत्य प्रतिनिवर्तते । तदा तस्मिन्बिलद्वारे स्थित्वा • बिला३ बिला३ । इति व्याहरति स्म । स एवमुक्त्वा प्रविश्य यथासुखमास्ते । गच्छति काले कदाचिदसावरणमाहारार्थी वि- निर्गतः । तस्मिंश्च बिलद्वारे चित्रको नाम गोमायुरकस्मादेव 12 जुत्सामकण्ठो भक्ष्यमन्विष्यमाणः प्रत्यायातः । तस्मिन्प्रदेशे लो- पाकपदानि दृष्ट्वाचिन्तयत् । व्यक्तमत्र मे व्यवहारेण भवितव्यम् । इत्यवधार्य प्रविवेश । यथासावपि यथेप्सितमाहारविहारं कृत्वा

स्वमावासमुपस्थितो ऽब्रवीत् । बिला३ बिला३ । इति । अथ
चिचकः श्रुत्वा किमेतदित्यचिन्तयत् । अथवा नूनमयं प्रतिवचनं
• श्रुत्वा प्रविशतीति प्रत्याहृतवान् । अथ लोपाकी ऽत्यङ्गुतमश्रुत-
पूर्वं तच्छ्रुत्वा प्राद्रवत् ।

अतो ऽहं प्रवीणि । अनावर्तं चः कुचत इति । एषमुक्त्वा &c. 113, 18.



IV.

β after 180, 8 (with β IV. iii).

[A 296] साधु चेदमुच्यते ।

चान्येव बुद्धिस्तत्त्वितानि नूनं
 ३ तान्येव बुद्धेः प्रतिबोधितानि ।
 मनस्विना तत्त्वविदां मनांसि
 भिषग्वरादीव चिकित्सयन्ति ॥ १८ ॥
 ४ यत्तान्बभूवुस्तत्त्वानि परे ब्रह्मणि यानि मे ।
 न तानि मम रोचन्ते रोचन्ते मे ह्यदुम्बरः ॥ १९ ॥

[A 297] त्रिभुमारो ऽब्रवीत् । कथं भवान्सत्त्वप्रतिष्ठां कृत्वाचाक्षामीति तत्रा प्रतिनिवृत्तः ।

१ अक्षमेधसहस्रं च सत्त्वं च तुलया धृतम् ।
 अक्षमेधसहस्राक्षं सत्त्वमेव विशिष्यते ॥ २० ॥

[A 298] वानर आह । मूर्ख । तत्रा सत्त्ववचनं मत्वा नाहं वक्ष्यितुं शक्नः । उक्तं च ।

१२ स्वार्थमुत्सृज्य धी मोहात्सत्त्वं ब्रूषाम्न कावचित् ।
 स कूपवाहवर्तिष्ठेषुधिष्ठिर इवापरः ॥ २१ ॥

[A 299] कथमेतदिति पृष्ठः स आह ।

१५ कस्मिंश्चिदधिष्ठाने ऽरघट्टवाहः पुरुषः । स कदाचित्प्रमत्तः कूपे
 पतितः । पतमानश्च महता घटकर्परेण मुखे ऽभिहतः । ततः स
 हृदिरपरिष्वक्तगात्रः समुज्जृतः । कृतव्रणचिकित्सश्च जातनिर्वेदो
 १६ ऽचिन्तयत् । कष्टम् । नाहमधुना पुनरीदृशीं वृत्तिमभिलषामि ।

ततः कस्यापि राज्ञः सेवां कर्तुमारब्धः । स चापि युवा दर्शनीयः
 शूरो मुखप्रहारालङ्कृत इति प्रधानं ज्ञात्वा कटकादिपरिधानभो-
 • जनादिभिरसकृत्पूजितः । कदाचित्तस्य राज्ञः शत्रुणा सह युद्ध-
 काल उपस्थितः । तत्र सर्वराजपुरुषांस्तेन राज्ञा हिरण्यवस्त्रयाना-
 लङ्कारभोगैः संमानयता कथंचिदसौ कथाप्रस्तावे समभिहितः ।
 • केनायम् । भद्र । तव प्रहारः कृत इति । सो ऽब्रवीत् । देव ।
 कर्परेणेति । राज्ञाभिहितः । व्यक्तमेतत् । कर्परादृते कुतो ऽन्यथा
 प्रहारस्येदृशी स्याच्छायेति पूर्वमेव मया ज्ञातम् । तथापि कत-
 • रस्मिन्संग्रामे भूप्रदेशे वा वृत्तमेतत् । स च मूर्खः सत्यवादित्वा-
 दुक्तवान् । देव । नायं सांग्रामिकः । कूपे पतितस्य घटकर्परेणेति ।
 यतः प्रतीहारिणार्धचन्द्रगृहीतगलो निष्कासितो राजभवनात् ।
 19 उक्तञ्च । गच्छ भी युधिष्ठिर सत्यसंधेति ।

A 300] चतो ऽहं प्रवीणि । स्वार्धमुत्सृज्य चो मोहादिति । शत्रुमार ज्ञाह । कथं
 भवान्मुचरितप्रकावे ऽप्येवं मूढः । चानरो ऽब्रवीत् ।

15 न कश्चिन्नाम नयते पुमानव्यय भाव्यवान् ।

एवा संप्रतिपत्तिस्तु बुद्धिमन्निर्विधीयते ॥ २२ ॥

A 301] अथ शत्रुमारो वचीवदनकं प्रज्ञावीश्वरविनिश्चितमना एवमाह ।

16 मीर्क्षं प्रख्यापयन्ति स्वं परं प्राज्ञं वदन्ति तु ।

धीराः स्तेषु तु कार्येषु भवन्त्यस्त्रचितोद्यताः ॥ २३ ॥

अपि च ।

21 नयप्रज्ञादितेज्यानां प्रज्ञया निचवादिनाम् ।

विदुषामपि निचेषाः कार्यविधिप्रकाशकाः ॥ २४ ॥

[A 302] इत्युक्त्वा निहताशः स्वमावयमनात् ।

24 ॥ इति तन्मायाचिकार्यां चव्यवाशं नाम चतुर्थं तन्मम् ॥

HARVARD ORIENTAL SERIES

Harvard Oriental Series. Edited, with the coöperation of various scholars, by **CHARLES ROCKWELL LANMAN**, A.B. and LL.D. (Yale), LL.D. (Aberdeen), Wales Professor of Sanskrit at Harvard University; Honorary Member of the Asiatic Society of Bengal, the Société Asiatique, the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, and the Deutsche Morgenländische Gesellschaft; Member of the American Philosophical Society; Fellow of the American Academy of Arts and Sciences; Foreign Member of the Royal Bohemian Society of Sciences; Honorary Correspondent of the Archæological Department of the Government of India; Corresponding Member of the Institute of Bologna, of the Royal Society of Sciences at Göttingen, of the Imperial Russian Academy of Sciences, and of the Institute of France (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres).

Published by the Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, U.S.A.

To be bought, in America, of **GINN & COMPANY**, 29 Beacon Street, Boston, Mass.; in England, of **GINN & Co.**, 9 St. Martin's Street, Leicester Square, London, W.C.; in Continental Europe, of **O. Harrassowitz**, Leipzig.—The price of volume 3 is \$1.20. Price of volumes 7 and 8 (not sold separately) is \$5. Price of volume 10 is \$6. The price of each of the other volumes is \$1.50. Volumes 18 and 19 are not sold separately.—One dollar (\$1.00)=Marks 4.18=francs or lire 5.15=4 shillings and 2 pence=3 rupees.—Volume 10 is royal 4° (32 cm.); volumes 7 and 8 are super-royal 8° (28 cm.); the rest are royal 8° (26 cm.). All are now bound durably in full buckram with gilt top.

Volume 1. Jātaka-Mālā, Stories of Buddha's former incarnations, by Ārya Āura. Edited in Sanskrit (Nāgarī letters) by Professor **H. KERN**, University of Leiden, Netherlands. 1891. Second issue, 1914. Pages, 270. (Translation by Speyer, London, 1895, Frowde.)

Volume 2. Sāṅkhya-Pravachana-Bhāṣya, or Commentary on the exposition of the Sāṅkhya philosophy, by Vijñāna-Bhikṣu. Edited in Sanskrit (Roman letters) by Professor **R. GARBE**, University of Tübingen, Germany. 1895. Pages, 210. (Translated by Garbe, Leipzig, 1889, Brockhaus.)

Volume 3. Buddhism in Translations. Passages selected from the Buddhist sacred books and translated from the original Pāli into English by **HENRY CLARKE WARREN**, late of Cambridge, Massachusetts. 1896. Sixth issue, 1915. Pages, 540. (Over 100 extracts from the sacred books of Buddhism, so arranged as to give a connected account of the legendary life of Buddha, of his monastic order, of his doctrines on karma and rebirth, and of his scheme of salvation. The work has been widely circulated and has been highly praised by competent authorities.)

Volume 4. Karpūra-Mañjarī. A drama by the Indian poet Rājasekhara (900 A.D.). Critically edited in the original Prākṛit (Nāgarī letters), with a glossarial index and an essay on the life and writings of the poet, by **STEN KONOW**, of the University of Christiania, Norway; and translated into English with notes by **C. R. LANMAN**. 1901. Pages, 318.

HARVARD ORIENTAL SERIES

- Volumes 5 and 6.** *Bṛihad-Devatā* (attributed to Ṣāunaka), a summary of the deities and myths of the Rig-Veda. Critically edited in the original Sanskrit (Nāgarī letters), with an introduction and seven appendices (volume 5), and translated into English with critical and illustrative notes (volume 6), by Professor A. A. MACDONELL, University of Oxford. 1904. Pages, 284 + 350 = 584.
- Volumes 7 and 8.** *Atharva-Veda*. Translated, with a critical and exegetical commentary, by the late Professor W. D. WHITNEY, of Yale University; revised and brought nearer to completion and edited by C. B. LANMAN. 1905. Pages, 1212. (The work includes critical notes on the text, with various readings of European and Hindu mss.; readings of the Kashmirian version; notices of corresponding passages in the other Vedas, with report of variants; data of the scholiasts as to authorship and divinity and meter of each verse; extracts from the ancillary literature concerning ritual and exegesis; literal translation; elaborate critical and historical introduction.)
- Volume 9.** *The Little Clay Cart* (*Mṛcchakaṭika*), a Hindu drama attributed to King Shūdraka. Translated from the original Sanskrit and Prākṛits into English prose and verse by A. W. RYDER, Instructor in Sanskrit in Harvard University. 1905. Pages, 207.
- Volume 10.** *Vedic Concordance*: being an alphabetic index to every line of every stanza of the published Vedic literature and to the liturgical formulas thereof, that is, an index (in Roman letters) to the Vedic mantras, together with an account of their variations in the different Vedic books. By Professor MAURICE BLOOMFIELD, of the Johns Hopkins University, Baltimore. 1906. Pages, 1102.
- Volume 11.** *The Pañchatantra*: a collection of ancient Hindu tales, in the recension (called Pañchākhyānaka, and dated 1199 A.D.) of the Jaina monk, Pūrṇabhadra, critically edited in the original Sanskrit (in Nāgarī letters; and, for the sake of beginners, with word-division) by Dr. JOHANNES HERTTEL, Professor am königlichen Realgymnasium, Doebeln, Saxony. 1908. Pages, 344.
- Volume 12.** *The Pañchatantra-text of Pūrṇabhadra*: critical introduction and list of variants. By Professor HERTTEL. 1912. Pages, 245. (Includes an index of stanzas.)
- Volume 13.** *The Pañchatantra-text of Pūrṇabhadra*, and its relation to texts of allied recensions as shown in *Parallel Specimens*. By Professor HERTTEL. 1912. (Nineteen sheets, mounted on guards and issued in atlas-form. They give, in parallel columns, four typical specimens of the text of Pūrṇabhadra's Pañchatantra, in order to show the genetic relations in which the Sanskrit recensions of the Pañchatantra stand to one another, and the value of the manuscripts of the single recensions.)
- Volume 14.** *The Pañchatantra*: a collection of ancient Hindu tales, in its oldest recension, the Kashmirian, entitled *Tantrākhyāyika*. Sanskrit text, reprinted from the critical editio major by Professor HERTTEL. Editio minor. 1915. Pages, 160.
- Volume 15.** *Bhāravi's poem Kirātārjuniya or Arjuna's combat with the Kirāta*. Translated from the original Sanskrit into German and explained by CARL CAPPELLER, Professor at the University of Jena. 1912. Pages, 231. (Introduction, notes, and various other useful additions.)
- Volume 16.** *The Ṣakuntalā*, a Hindu drama by Kālidāsa: the Bengālī recension critically edited in the original Sanskrit and Prākṛits by RICHARD PISCHEL, late Professor of Sanskrit at the University of Berlin. (Nearly ready.)